

अथ नष्टान

संयोजक-

श्री १७ श्री १७ श्री १७ श्री १७ श्री १७

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજરાતી કોર્પોરાઝિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૦૩૫ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ જીવનશાળ

વિષય ૬ - ૩

સચિત્ર સુબોધક લેખમાળા

મણિકા ૧-૨-૩-૪

જીવનદાન

લેખક :—

શાહ શિવજી દેવસિંહ મઢડાવાળા

(શિવવિનોદ ભાગ પાંચ, શિવબોધ ભાગ બે, શિવ-
પ્રબોધ ભાગ બે, રાગબોધ, વિદ્યાચંદ્ર અને સુમતિ તથા
કૃત્તી કેસરના લેખક)

પ્રસિદ્ધ કર્તા :—

શિવસદન ગ્રંથમાળા કાર્યાલય, મઢડા-કાઠિયાવાડ

પ્રથમાવૃત્તિ

વ્રત ૧૫૦૦

સંવત્ ૧૯૮૬

સને ૧૯૩૦

મુદ્રય રૂ. ૦-૮-૦ દપાલખર્ચ જુદું

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૫૦૩૨

મુદ્રક : મુદ્રણસ્થાન :

કેશવ હ. શેઠ

ખડાયતા મુદ્રણકલા મંદિર

ચાર રસ્તા, અમદાવાદ

પુસ્તકો મળવાનાં ઠેકાણા :-

- ૧ શિવસદન ગ્રંથમાળા કાર્યાલય, મહડા (શીહોર થઇ) કાઠિયાવાડ
- ૨ શાહ કુંવરજી દેવસિંહની કું., લોહારચાલ, મુંબઈ નં. ૨
- ૩ જી. એમ. પંડ્યા., પ્રીન્સેસસ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨
- ૪ વર્દમાન એન્ડ સન્સ, પાયધોની, મુંબઈ
- ૫ શાહ મેઘજી હીરજી, જૈન બુક્સેલર, ગોડીજીનીચાલ પાયધોની,
મુંબઈ નં. ૩
- ૬ શાહ મોહનલાલ રૂગનાથ, પાલીતાણા-કાઠિયાવાડ

જીવનદાન

પૂજ્ય માતૃશ્રી.

મરહુમ ગંગાસ્વરૂપ માતૃશ્રી દીનુભાઈ વેરસી.

જન્મ

ગેવત ૧૨૧૭.

અવસાન

ગેવત ૧૨૨૮ ના કાર્તિક શુ. ૧૨ ગુડવા.

સ્વર્ગસ્થ પૂજ્ય માતૃશ્રી

દીમુખાર્ધ વેરશી

માતાજી!

એક વિદ્વાને કહ્યું છે કે:-

“એકેનાપિ સુવૃક્ષેણ, પુષ્પિતેન સુગંધિના;
વાસિતં તદ્દનં સર્વં, સુપુત્રેણ કુલં યથા.”

ભાવાર્થ:-

જેમ સુગંધી ફૂલાવાળા એક વૃક્ષ વડે આખું વન સુવાસિત થાય છે, તેમ એક સુપુત્રથી આખા કુળની કીર્તિ ફેલાય છે.

બીજા એક વિદ્વાને કહ્યું છે કે:-

“ગુણીગણ ગણનારણે, પતતિ ન કઠિની મુસંજ્રમાદસ્ય;
તેનામ્બા યદિ સુતિની વદ વધ્યા કિદશી ભવતિ”

ભાવાર્થ:-

સદ્ગુણી પુરુષોની ગણતરી કરતી વખતે જેનું નામ એ ગણતરીમાં ન આવે, એવા પુત્રની માતા પણ વધ્યા સમાન છે; કેમકે એવો પુત્ર હોય કે ન હોય તે સરખું જ છે.

ઉપરોક્ત કથનો અનુભવી વિદ્વાનોનાં છે અને તેથી સિદ્ધ થાય છે, કે જે માતાએ સદ્ગુણી અને સમજી પુત્રને જન્મ આપ્યો છે, તે માતા જ માતા તરીકે ગણાય છે.

આપ પણ એવા એક પુત્રની માતા છો, કે જે પોતાના ડહાપણ અને સામર્થ્ય વડે કુટુંબ જ્ઞાતિ અને દેશમાં પોતાની નામના કરશે અને પ્રભુભક્તિ અને ભગવાનનાં કાર્યો કરી આપની કુખને શૌભાવશે.

આપે મને પણ આપના પુત્ર સમાન ગણ્યો છે, એ આપની મારા પ્રત્યેની મમતા મારાંથી વિસરાય તેમ નથી. “ખીજા તને ગમે તેટલું માન આપે, પણ મારો તો જેવો વીરજી દિકરો છે, તેવો તું પણ દિકરો છે અને હું તો તને શિવજી કહીને જ ખોલાવીશ.” એ આપના ઉદ્દગારોમાં જે વાતસલ્ય ભર્યું છે, તે હું મારા જીવનના છેલ્લા શ્વાસ સુધી પણ વિસરીશ નહિ.

માતાજી !

કચ્છી પ્રબળ માર્નાસક રોગથી મુક્ત થાય અંત અવતીમાં અમર બને, એવા ઉચ્ચ ઉદ્દેશથી લખાયેલું આ “જીવનદાન” નામનું પુસ્તક હું આપને અર્પણ કરી પોતાને ભાગ્યશાળી સમજું છું. આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં મારા લઘુ બંધુ વીરજીભાઈએ જે સહાયતા આપી છે, તે બદલ હું તેમનો પણ આભાર માનું છું.

લિ. આપનો ચરણરજ છાં

શિવજી

બે બોલ

થોડા મહિના પહેલાં કચ્છ-લાગળવાળા રાવસાહેબ શેઠ રવજી સોજપાર જે. પી. પાલીતાણે જતાર્થે પધારેલા, તે વખતે હું તેમને મળવા ગયો હતો. પ્રસંગોપાત જ્ઞાતિ અને દેશ ઉદ્ધારની ચર્ચા ઉપસ્થિત થઈ. મેં કહ્યું : “ શેઠ ! ‘ પાંજે કુરો ? ’ અને ‘ થીઓ કુરો ? ’ જેવા અસાધ્ય વ્યાધિઓ જે જ્ઞાતિ અને દેશમાં અસ્તિત્વ ધરાવતા હોય તે જ્ઞાતિ અને દેશની ઉન્નતિ શી રીતે સંભવે ? ” તેમણે કહ્યું : “ એ જીવનવિનાશક રોગો ત્રિષે ગાળકો, બાલિકાઓ, સ્ત્રીઓ અને પુરુષો સહેલાઈથી સમજી શકે, એવાં નાનાં નાનાં પુસ્તકો લખીને તમાર પ્રસિદ્ધ કરવાં જોઈએ; અર્થે પ્રજા જાગૃત થશે અને રોગમુક્ત થશે. ”

રવજીશેઠની વાત મને પણ વ્યાજબી લાગી અને મેં ચાર મહુકા લખ્યા. **સુબોધક લેખમાળાના** નામથી એક પછી એક એ મહુકા પ્રસિદ્ધ કરવાની ધારણા હતી; પરંતુ તેટલામાં મારાં પત્નીના ગળામાં ગાંઠ નીકળવાથી આપરશન માંડ નડીઆદની મીશન-હોસ્પિટલમાં દોઢ મહિનો રહેવાનું થવાથી, લેખમાળા પ્રસિદ્ધ કરવાની ધારણા તત્કાળ સફળ ન થઈ.

ત્યારબાદ તા. ૧૪-૧૧-૨૯ને રોજ તત્તવેત્તા શ્રીમાન **વાડી-લાલ ભોતીલાલ શાહ**ને મળતા હું ઘાટકોપર ગયો હતો. તેમને ત્યાંથી પાછો ફરતો હતો, ત્યાં ભાઈ **વીરજી લધાની** મારા પર નજર પડી. તેમણે મને સ્નેહથી બાલાવ્યા તેમનાં માતૃશ્રીના અવસાનના દુઃખદ સમાચાર કહ્યા અને તેમના સ્મરણાર્થે એકાદ પુસ્તક પ્રગટ કરવાની ઇચ્છા દેખાડી. મેં તેમને આ ચારે મહુકા વાંચવા આપ્યા. તેમણે પોતે તે વાંચ્યા અને વરાડીઆવાળા સુઝ ભાઈશ્રી **લધુ મજુરી**ને તે વાંચી સંભળાવ્યા. તેમને બન્નેને તે

પસંદ પડ્યા અને તે પ્રસિદ્ધ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. ફરી હું તેમને મળ્યો, ત્યારે તેમણે પોતાનો નિર્ણય મને જણાવ્યો. હું તેથી પ્રસન્ન થયો અને તેમના એ નિર્ણય જદલ મેં તેમનો આભાર માન્યો.

આ પુસ્તકના પ્રથમના ત્રણ મણકાઓમાં પ્રજાજીવન વ્યાધિ-ગ્રસ્ત છે, એ સરળ ભાષામાં પ્રતિપાદન કર્યું છે અને ચોથા મણકામાં એ વ્યાધિઓનું નિવારણ કરવાનું ઔષધ દેખાડવામાં આવ્યું છે. એ ચારે મણકાના સંગ્રહને “જીવનદાન” નામ આપી પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

આ પુસ્તક બાળકો અને બાલિકાઓ વાંચ અને પોતાના જીવનમાં ‘પાળે કુરો ?’ અને થીઓ કુરો ?’ એ જીવનવિનાશક અસાધ્ય વ્યાધિઓને દાખલ થવા ન દે અને કદાચ અજાણપણે એ રોગો જીવનમાં પ્રવેશ કરે તો તેનાથી તેઓ વેળાસર મુક્ત અને, એ ઉદ્દેશથી આ મણકાઓની ભાષા જેમ અને તેમ સરળ રાખવામાં આવી છે.

કચ્છ—નલીયા નિવાસી ભાઇશ્રી વીરજી લઘાએ આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવા માટે રૂ. ૨૦૦)ની મદદ આપી છે. તે જદલ હું તેમનો જેટલો આભાર માનું તેટલો ઓછો છે. તેમનું અનુકરણ કરી અન્ય શ્રીમંતો અને દેશભક્તો આવા ઉપયોગી પુસ્તકો પ્રગટ કરવામાં સહાયરૂપ થશે. આવા સત્કાર્યમાં ઉદાર સંજ્ઞનો પોતાનો ઉદાર હાથ લંબાવશે તો મારી ઉમેદ છે, કે બીજાં આવાં ઉપયોગી પુસ્તકો હું જનતાની સેવામાં રજુ કરીશ.

શાળાઓ, કન્યાશાળાઓ અને પાઠશાળાઓમાં પણ આવાં પુસ્તકો ધનામ તરીકે વહેંચાવાં જોઈએ.

છેવટે ગુણદષ્ટિથી આ પુસ્તક વાંચવાની વાંચકોને વિનંતિ કરી વિરમીશ. ॐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

લિ.

શાહુ શિવજી દેવસિંહ મઢાવાળા

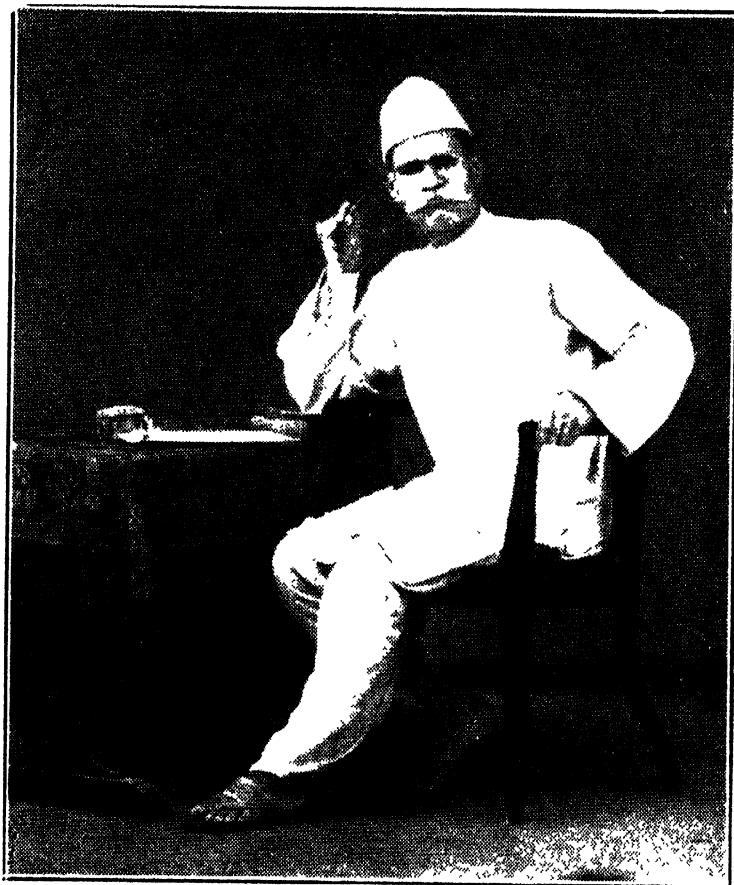
ଅବନତନ

અનુક્રમણિકા

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	(મણુકો ૧ લો) 'પાંજે કુરો ?' અને 'થીઓ કુરો ?'	૧
૨	(મણુકો ૨ જો) 'ચોંધા કુરો' અને 'ભાંધ'ધા કુરો ?'	૨૦
૩	(મણુકો ૩ જો) પાંજ પોચ નાંચ.	૩૬
૪	(મણુકો ૪ થો) તારક ત્રિપદી	૫૭

ચિત્રો

૧	પાંજે કુરો ?	૧૧
૨	થીઓ કુરો ?	૧૮
૩	ચોંધા કુરો અને ભાંધ'ધા કુરો ?	૩૩
૪	પાંજ પોચ નાંચ	૫૩
૫	જલંદર	૫૫
૬	સમગળ આત્મા	૮૧

શાહ શિવજી દેવસિદ્ધ-મદદશા. (કારિગ્રામી)

શિવકિંતો બાગ ૫, શિવગ્રંથ બાગ ૨, શિવગ્રંથ બાગ ૩, શિવ વિનાય.

નાગ બેંચ અને વિદ્યાનંદ સમર્પિતો લેખક

અને

(પાલીતાણામાં) જેનું પ્રથમ વિદ્યા ગ્રાન્થક વગ, જેનું બીજું જેનું વિદ્યાગ્રંથ

અને જેનું ત્રીજું ગદ્યગ્રંથ (સુબર્ણમાં) કચ્છા જેનું ચોથું ગ્રંથ

અને પાંચમું ગ્રંથ (કચ્છમાં) કચ્છા જેનું આગ્રંથ અને શાહગ્રંથ

તથા કચ્છગ્રંથ (મદદશામાં) કાવતરીતન, એવાગ્રંથ (વેળાગ્રંથ

વેળાગ્રંથ, બાનત મંડીર, ગાદિવ્ય મંડીર અને બાનમંડીરના મંદિરાલય

જીવનદાન

(મણુકો ૧ લો)

૧ પાંજે કુરો ? અને ૨ થિઓ કુરો ?

યાને

જીવન વિનાશક અસાધ્ય વ્યાધિઓ

મુંજીમાં હવાખાવાના સ્થળ તરીકે ચોપાટીનું સ્થળ સુપ્રસિદ્ધ છે. સાયંકાળના અરસામાં ત્યાં સેંકડો નરનારીઓ ફરવા અને ખુશનુમા હવા ખાવા આવે છે અને આખા દિવસનો શ્રમ કે કંટાળો દૂર કરે છે. શ્રીમતો ગાડીઓ અને મોટરોમાં આવે છે, ત્યારે સામાન્ય સ્થિતિના માણસો ચાલતા આવે છે. ત્યાં, રેવડી-ગંડેરીવાળા, નારિયેળ અને કાળીગંડાવાળા તથા પાન અને પાણીવાળા સંખ્યાબંધ ફેરિયાઓ નજરે પડે છે—કાને “ ચંપી-ચંપી ” ના અવાજો પણ સંભળાય છે.

ભિક્ષુકોની ભરતી પણ ઠીક ઉભરાય છે. તેઓ જનમનને રંજન કરનારાં ગાયનો ગાય છે, ખજાવે છે અને પૈસા મેળવે છે.

કાનજી નામનો શ્રીમાન અને ધિમાન એક કચ્છી યુવાન પણ હમેશાં આ સ્થળે આવતો અને થોડીવાર દરિયા કિનારે ફરીઆવી, ખાંકડાપર બેસી, તાજું પ્રસિદ્ધ થએલું મુંજીનું દૈનિક છાપું વાંચવામાં મશ્ગુલ થતો અને છોક અંધારૂં થતાં ટેક્ષીમાં બેસી પાછો ફરતો.

૧. આપણે શું. ૨. થયું શું ?

કાનજીનું વજ્રકાય શરીર કચ્છની આરોગ્ય આમોદવાની પ્રતીતિ કરાવતું. તેની વિશાળ છાતી, તેજદાર આંખો, ઘઉંવર્ણો અંગરંગ અને હમેશાં હસતો પ્રકુલ ચહેરો પ્રત્યેક નરનારનું સ્વાભાવિક ખ્યાન ખેંચતાં.

કાનજીનું કુટુંબ પ્રતિષ્ઠિત ગણાતું. તે શ્રીમાનોમાં અગ્રેસર હતો, તેમ વિદ્વાનોનો માનીતો હતો. કેવળ પૈસા ભેગા કરીને જ પોતાને કૃતકૃત્ય માનનાર કેટલાક અન્ય ધનિકા જેવો તે ધનનો ગુલામ નહોતો. તે કમાઇ જાણતો, તેમ તેનો સદુપયોગ પણ કરી જાણતો. ધણાય વિદ્યાર્થીઓને તેના તરફથી શિષ્યવૃત્તિઓ મળતી, તેમજ વિદ્યાવૃદ્ધિની પરોપકારી સંસ્થાઓને ઉત્તેજન પણ મળતું. પોતે મક્કમપણે માનતો, કે કોઇપણ દેશ, જ્ઞાતિ કે વ્યક્તિની ઉન્નતિ કેળવણી સિવાય ન જ થઇ શકે, તેને ડોક્ટર, સોલિસિટર કે બેરીસ્ટર જેવી પદ્ધિઓનો મોહ મુદ્દલ ન મળે. પોતે શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક વિકાસમાં જ કેળવણીની સાર્થકતા સમજતો. પ્રસંગ પરત્વે તે વિદ્યાર્થીઓને ઠસાવતો કે ભણવું, એ માત્ર પોપટ-પંડિત યનત્રા માટે નહિ, પણ ઉન્નત, પવિત્ર અને આદર્શ જીવન જીવવા માટે જ.

ફક્ત પોતાના મોજશોખમાં જ મસ્ત રહેલા અને કુટુંબ, જ્ઞાતિ કે દેશની દરકાર નહિ ધરાવનાર, વર્તમાન સંસ્કૃતિને વરેલાઓ-અંગ્રેજી ભણેલાઓ પ્રત્યે તેને સ્વાભાવિક રીતે જ તિરસ્કાર થતો. માતૃપિતાની સેવા સાથે જ્ઞાતિ અને સ્વદેશસેવા એ જ પોતાનો સાચો ધર્મ તે સમજતો.

આજકાલના કેવળ પેટની વેઠ ઉતારવા ખાતર પત્રકાર થઇ પડેલા કેટલાક સ્વાર્થી પત્રકારોને તે સુધરેલા ડાકુઓ જ સમજતો. બીજો ધધો નહિ જડવાથી જ તેઓ દેશ, કોમ અને ધર્મની સેવાને નામે છાપાં કાઢે છે અને પછી શ્રીમંતો, વિદ્વાનો ધર્માચાર્યો, રાજ મહારાજાઓ અને અમલદારોની છેડતી કરી, તેમની પાસેથી પૈસા

કઢાવે છે અથવા તેમનાં ગુણગાન કરી, પોતાની ત્રિજેરી તર કરે છે: એમ માની કાનજી શેઠ તેમની સ્તુતિથી ફલાતા નહિ, તેમ નિંદાથી ગભરાતા પણ નહિ; બલકે, આ કાટિના પત્રકારોથી પોતે નવ ગજ દૂર રહેતા; તથાપિ જેઓ દેશની દાઝ ધરાવનાર પ્રતિષ્ઠિત પત્રકારો હોય, તેમનાં પત્રો તે ધ્યાનપૂર્વક વાંચતા અને તેમનાં હિતકારી લખાણો તરફ આદર ધરાવતા. બાકી ખદકની ખોટી નિંદા કરનારા પત્રકારોનાં લખાણોની તો કાનજીને મન કાઢીની કિંમત પણ હતી નહિ. હાથીની પાછળ ભસતાં કૂતરાંઓ પ્રત્યે હાથી જેમ નરાતાર નિસ્પૃહ હોય છે, તેમ વરૂ જેવા એ પેટભરૂ પત્રકારો તરફ પોતે બેદરકાર રહેતા. એ દુર્જનો જ્ઞાતિ-કામ વિષે લેખો લખી પ્રથમ કુસંપ કરાવે છે, પક્ષ પડાવે છે અને પક્ષી એક પક્ષના પોતે પક્ષ-કાર થઇ તેને છાપરે ચડાવે છે ને ખીજીને નિંદાથી નીચા પાડવા મથે છે. એટલેથી ન ધરાતાં નનામા લેખો લખી તેમનું નામ વગોવે છે! લડાઇના રસિયા લોકો હોંસેહોંસે રકાસ અને રસાકસી ભર્યું લખાણ વાંચે છે અને પરિણામે પત્રકારોનો ધંધો ધીકતો ચાલે છે. પત્રકારોની આવી આપખુદ નીતિથી કાનજી શેઠ વાકેફ હોઇ, તેમને છાંયડે ઉભા રહેવામાં પણ પોતે પાપ સમજતા. તે ઝેરીલાં લખાણ નાપસંદ કરતા; એટલું જ નહિ, પણ એવા લેખો જ્ઞાતિ, કામ અને દેશની પાયમાલી કરનારા લેખતા. પોતે સારી પેટે સમજતા, કે મકાન ચણવું મુશ્કેલ છે, પણ પાડવું કાંઇ મુશ્કેલ નથી, અગ્રેસરોની નિંદા કરનારા લેખો વાંચી, મૂર્ખ સમાજ એક તરફી દોરવાઇ જઇ. આગેવાનો તરફ અણુવિશ્વાસની નજરે જુએ છે અને તેમની નિંદા કરવા મંડી પડે છે. આથી અગ્રેસરો કંટાળે છે અને જ્ઞાતિ, કામ કે દેશનાં કાર્યોથી અલગ થઇ જાય છે. આ રહસ્ય કાનજી યથાર્થ રીતે સમજતો હોવાથી તેમની પાસે જે કાંઇ જાય, તેમને તે એમજ કહેતો કે એ પત્ર કહાડનાર કોણ છે ? તેની નીતિ રીતિ કેવી છે ? તેનો અભ્યાસ અને સ્થિતિ કેવાં છે તથા તેનો સ્વભાવ કેવો છે, એ પ્રથમ સમજે અને

પછી જ તેના લખાણની કિંમત કરો. કાનજી શેઠનું કહેવું સુઝ જતો સમજ જતા અને છાપાનાં અધમ લખાણોથી કર્તવ્યબ્રષ્ટ થતા અટકતા.

નિત્યના નિયમ પ્રમાણે તેના હાથમાં આજે પણ સાંજવર્તમાન હતું અને તેમાંના ઉપયોગી લખો વાંચવામાં તે નિમગ્ન થએલો દેખાતો હતો. એવામાં એની જ જ્ઞાતિનો દેવજી નામનો એક શ્રીમંત છતાં જુના વિચારનો અને પકવ વયનો યુવાન, જે એનો ઝાળખીતો હતો, તે ત્યાં આવી ચઢ્યો. તેણે કાનજીને સંબોધીને કહ્યું:

“કેમ કાનજીશેઠ, શું વાંચો છો ? ”

કાનજીએ વર્તમાનપત્રમાંથી માથું ઉંચું કરી, દેવજી સામે જોયું અને પોતાની પાસે બાંકપર બેસવા માટે હાથનો ઈશારો કરતાં કહ્યું: “આવો દેવજીશેઠ! આજ અચાનક તમે વળી અહીં ક્યાંથી આવી ચઢ્યા ? ”

દેવજીએ કાનજીની વિનંતિનો સ્વીકાર કર્યો અને તે તેની પાસે બાંકપર બેઠો. પછી બોલ્યો: “શેઠ, મને ફરવાનો શોખ નથી. આજે તો વાલકેશ્વરમાં એક ગૃહસ્થ પાસે ઉત્તરાણી કરવા નિમિત્તે નિકળ્યો હતો અને વિચાર થયો, કે લાવને જોતા જઈએ, કે નવરા ભેંકો અહીં શું કરે છે? ત્યાં તો તમારા પર નજર પડી.”

“ભૂલો છો. દેવજીશેઠ!” કાનજીએ દેવજીની બ્રાંતિ દૂર કરવાના ઉદ્દેશથી કહ્યું: “અહીં આવનાર બધા જ નવરા છે, એવું માનવાને કંઈ જ કારણ નથી. આપણે તો માત્ર પૈસાની પ્રાપ્તિમાં જ સુખ માન્યું છે. કોની પાસે કેટલા લાખ છે, એ તરફ જ આપણું ધ્યાન! તે કેટલું કમાયો, એ તરફ જ આપણી નજર, પણ કમાણીનો કેટલો ભાગ કેવા સત્કાર્ય પાછળ ખર્ચ્યો, એનો આપણને ઝાંઝો વિચાર થતો નથી. પૈસો પેદા કરવો, એ જોમ આવશ્યક છે, તેમ તેને સાચવવો, તે એથી પણ વધારે જરૂરી છે; પરંતુ સૌથી અગત્યની વાત તો દ્રવ્યનો સન્માર્ગે વ્યય કરવો, એ છે. જે કમાઈ જાણે છે,

છતાં ખર્ચી જાણતો નથી, તેવા ધનિકને હું તો નિર્ધન માનું છું. મેં તો અનેક વર્ષ પહેલાં એક ઉર્દુ કવિનાં વચનો હૃદયમાં કાતરી રાખ્યાં છે, કે જે વચનામૃતે મારા જીવનપર ભારે અસર કરી છે.”

“કાનજી શેઠ ! મને એ ઉર્દુ કવિનાં વચનો કહો.” દેવજીએ જીજ્ઞાસા જણાવી અને વધારામાં ઉમેર્યું, કે “ખીજની વાત શા માટે કરે ? મારા જેવાય તમે કહ્યું તેમ માત્ર ધન પ્રાપ્તિમાં જ જીવનનું ધનભાગ્ય માને છે. જાણે પૈસો મળ્યો એટલે પ્રભુ મળ્યા ! રાત દિવસ એની જ ઝંખના અને એની જ શીકર; એની જ વાતો અને એના જ વિચાર ! જાણે ધનમાં જ જીવનનું સર્વસ્વ ન સમાયું હોય, એમ ધણા સમજે છે અને હું પણ સમજું છું. ખોટું ન લાગે તો એક વાત કહું ? તમે દરરોજ ફરવા આવો છો; તેથી આપણી ગાતિમાં તમારી નિંદા થાય છે. માફ કરજો : કેટલીકવાર તો હું પણ તેમાં સામેલ થાઉં છું. ભક્ષા, એ તો ઠીક, પણ પેલા ઉર્દુ કવિનાં વચન તો કહો.”

કાનજીએ દેવજીની વિનંતિનો સ્વીકાર કરી કહ્યું :

“તવંગરી બ દિલસ ન બ માલ;
ખુઝોરગી બ અક્કલસ ન બ સાલ.”

‘પણ એમાં હું તો કંઈ ન સમજ્યો—અરે એ શબ્દો પણ મારાથી તો ન ખોલી શકાય, એવા અટપટા લાગ્યા ! મને એનો માયનો ન સમજવો ?’

દેવજીની અર્થ સમજવાની જીજ્ઞાસા જણીને કાનજીએ કહ્યું : ‘બુઢાપણ’ ઉમ્મરમાં નથી, પણ અક્કલમાં છે અને તવંગરપણું પૈસામાં નથી, પણ દિલમાં છે. મતઝગ કે બાર વર્ષનો બાળક જે બુદ્ધિમાન હોય તો તે સાઠ વર્ષના મૂર્ખ કરતાં મોટો છે. એવી જ રીતે દ્વિત્રાવર દ્વિત્રનો પાંચ લગ્નરો આસામી પાંચ કરોડના કૃષ્ણ કરતાં વધારે તવંગર છે. કવિતાનું રહસ્ય આ છે. જેઓ માત્ર વર્ષોથી

પોતાને મોટા માને છે, તેઓ મહાન મૂર્ખ છે અને જેઓ પૈસાથી જ પોતાને શ્રીમાન સમજે છે, તેઓ મૂર્ખના સરદાર છે. પૈસો પ્રાપ્ત કર્યો, પણ જો તેનો લ્હાવો લેતાં ન આવડયો તો તે મળ્યો કે ન મળ્યો, એ અધું સરખું જ છે. જીઓને, આપણી જ જ્ઞાતિમાં પેલા વરજંગ શેઠ કરોડપતિ ગણાય છે; છતાં તે કૃપણ હોવાથી પ્રાતઃકાળે તેનું નામ પણ લેવા કોઈ તૈયાર હોતું નથી અને કરસનજી શેઠ પાસે માત્ર એ લાખની મુડી છે, છતાં તેની સર્વત્ર વાહવાહ બોલાય છે. ’

‘ અરે ! વરજંગનું નામ તમે ક્યાં લીધું ! હું હજી જન્મ્યો પણ નથી. એ તો ધનનું રખવાળું કરવા અવતરેલા કાળો નાગ છે. એને અંગે કોઈ દિવસ તમે ધોખીનાં ધોખેલાં કપડાં દીઠાં ? અરે ! શાકલાળ ખાવાના પણ જાણે સોગન ન લીધા હોય ! જીદંગીભરમાં ભાગ્યે જ તેણે પાંચ પૈસા ખચ્યાં હશે ’ દેવજીએ વરજંગ શેઠ પ્રત્યેના પોતાનો અણગમો જાહેર કર્યો.

‘ હું પણ એજ કહું છું, કે આપણી જ્ઞાતિમાં વરજંગ શેઠ જેવા શેઠિયાઓનો તોટો નથી. કોઈ મોટો વરજંગ હોય તો કોઈ નાનો; તેથી શું થયું ? તેની પાસે કરોડો રૂપિયા છે અને તે જેમ કૃપણ ગણાય છે, તેમજ જેની પાસે પાંચ લાખ હોય અને જો તે તેનો સુવ્યય ન કરે તો તે નાનો વરજંગ જ ગણાય. ’ કાનજીએ પોતાનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો અને વિશેષમાં કહ્યું : ‘ દેવજીશેઠ, કરસનજી શેઠ જેવા દિલાવર દિલના આત્માઓ જ ખરા શ્રીમાન છે. તેમનું જીવન જ લેખે છે. તેમણે જ્ઞાતિના ઉદ્ધાર માટે પાઠશાળા અને કન્યાશાળા સ્થાપી; મોડિંગ પાછળ પણ સારો સેવાફાળો આપ્યો, દીન દુઃખિયાની આંતરડી પણ પોતે ફવી ઠારે છે ? કોઈ અનાથ પામર વિધવા તેને આંગણે જાય તો તે જવલ્લે જ નિરાશ થાય. કોઈ નમાયું બાળક તેને ત્યાં જાય તો તે મદદ મેળવ્યા વગર ન જ રહે. તેણે અનેક દીનદુઃખિયાંના આશીર્વાદ લીધા છે; એટલું

જ નહિ, પણ આપણા ઘણા યાત્રીઓએ તે ધંધે લગાડવા જરૂરી સહાયતા કરી છે. આપણી યાત્રીની સારખાઈ વટલાઈ ગઈ, તેથી કરસનજી શેઠને ખુબ જ માફ લાગ્યું. એમાં તેમણે પોતાનો જ દોષ જોયો; કેમકે જે તે ખાઈને મદદ મળી હોત તો તે વિપથગામી બનત જ નહિ. તે બાળવયમાં વિધવા થઈ, તેનાં માઆપ ગરીબ અને સાસુ શંખણી જેવી; પરિણામે તે બ્રહ્મ થઈ અને મુસ્લમાનને પનારે પડી.”

સારખાઈ દેવજીની દૂરની સગી હતી. તે ખાઈની વાત એને જરાય ગમી નહિ. તે તો એમાં સારખાઈનો જ દોષ દેખતો હતો. કાનજી તેને ગુન્હેગાર ગણતો નથી, એ તેને ગમ્યું નહિ; તેથી તેણે એ વાત દૂંકામાં પતાવવા કહ્યું, કે “પાંજે કુરો ?” (આપણે શું ?)

“પાંજે કુરો ?” કાનજી ઉશ્કેરાયો. તેણે સહજ આવેશમાં આવી જઈ કહ્યું: “દેવજીશેઠ, ‘પાંજે કુરો’ એ ભાવનાથી જ આપણી યાત્રીની અને આપણા દેશની ખાનાખરાખી થઈ ગઈ છે. જે માનવી પોતાનાં સ્વજન કુટુંબ, યાત્રી અને સ્વદેશના દુઃખમાં દુખિયો થતો નથી અને પોતાનાં સાધનોનો કે શક્તિનો તે ખાતર સદુપયોગ કરતો નથી અને ‘પાંજે કુરો’ કહી બેસી રહે છે, તે પૃથ્વીપર ભારૂંપ જ ગણાય છે. ‘પાંજે કુરો’ એ ભાવના જ જીવનનો વિનાશ કરનારી છે. જેમ સંઘ્રહણીનો વ્યાધિ લાગુ પડતાં દેહના હાડપિંજરનો માળો જીર્ણ થઈ જાય છે, તેમ દિલમાં ‘પાંજે કુરો ?’ની ભાવનાનો ક્ષુલ્લક ફીટો સળવળતાં જ જીવનને સંઘ્રહણી જેવો અસાધ્ય વ્યાધિ લાગુ પડ્યો એમ સમજવું, આજકાલ તો પડોશમાં કોઈ માંદું પડે તો કહેશે ‘પાંજે કુરો ?’ કોઈ બાળવિધવા બ્રહ્મ થતી હોય તો કંડે કહેશે કહેશે કે ‘પાંજે કુરો ?’ શક્તિ છતાં સાધન વિના કોઈ વિદ્યાર્થી બહુ ન શકતો હોય તો કહેશે કે ‘પાંજે કુરો ?’ કોઈ

સાતિબન્ધુ સાધન સિવાય ધંધો કરી શકતો ન હોય તો કહેશે કે
 ‘પાંજે કુરો ?’ કાઠ પટેલ કે અમલદાર જીલ્લમ કરતો હોય તો કહેશે
 કે ‘પાંજે કુરો ?’ આવી ભાવનાને હું જીવલેણ અસાધ્ય વ્યાધિ
 સમજું છું.

કાનજીએ પોતાના સિદ્ધાંતને સુદૃઢ કરવા માટે નીચેની એક
 કચ્છી કાપી ગાઇ સંભળાવી:-

રાગ ભેરવી-ત્રીતાલ

(પામ્યો પામ્યો પદમણી નાર રે-એ ચાલ)

“પાંજે કુરો” ઇંચ ચોધે ન વિચાર્યો રે;

પાણુ પિંઢજી ફરજ વિસાર્યો—પાંજે

ભાવર લેનરૂં ડિઠોરે ડુખીયા,

પિંઢજી સમજી ન કેયોં સુખીયા;

ખરંધી આગ ન ઠાર્યો રે, પાણુ—૧

જીકો સત્તાજે મધમેં મતા અંધ,

કુખાજ ખાધે મેંજ રત્તા અંધ;

(તેંકે) જીલ્લમેં મિંજા ન વાર્યો રે, પાણુ—૨

ઢીંગલેજી લાલચમેં પેઆસીં,

ઢેરંથી પાણુ પાણુ વેઆસીં;

(વલે) વતનકે ધિલમેં ન ધાર્યો રે, પાણુ—૩

હિકડો પે ને હિકડી જ મા અચ,

મિણીજો માલેક જગજો રા’ અચ;

(ઇ) મરમ કડેં ન સંભાર્યો રે, પાણુ—૪

પિંઢજે લાવરેકેજ લનાયોં,
ખોટા લિખત કરે ઉનીકે ડનાયો;
મથે રેઇને માર્યોંરે પાણુ—૫

બુદમીએકે પાણુ ટિકાયોં,
ગુના ઉનીજા પાણુ લિકાયોં;
અભરેં કમેથી ન ટાર્યોંરે, પાણુ—૬

“શિવ” ચે હેકલ પેટા થેઆસીં,
સચે ધરમતેં પાણુ ન રેઆસીં;
ન તર્યાસીં કેકે ન તાર્યોંરે, પાણુ—૭

લાવાથ—

‘આપણે શું’ એમ કહેતાં વિચાર ન કર્યો.

આપણે આપણી ફરજ વિસારી.

લાઇ બહેનોને દીન દુઃખિયાં દીકાં, (તેમને) પોતાનાં સમજી
સુખી ન કર્યાં, બળતી આગ ઠંડી ન કરી—૧

જેઓ સત્તાના મદમાં છકેલા છે, અખાદ્ય (લાંચ રૂશ્વત)માં
અનુરક્ત છે, (તેમને) બુદ્ધિ કરતા રોક્યા નહિ—૨

પૈસાની લાલચમાં પડ્યા, પશુઓથી પણ આપણે ગયા,
(વહાલા) વતનને દિલમાં ધારણ ન કર્યું—૩

એક પિતા અને એક જ માતા છે. બધાને માલિક જગતનો
રા. (સ્વામી) છે.

(એ) રહસ્ય ક્યારેય (પણ) ધ્યાનમાં લીધું નહિ—૪

પોતાના લાઇઓને બનાવ્યા, ખોટાં લખત કરી તેમને દંડાવ્યા,
માથે રહીને મારનાર થયા—૫

આપણે જીવનમારોને ટકાવ્યા, તેમના દોષ આપણે છૂપાવ્યા, તેમને ખરાબ કામોથી દૂર ન કર્યા—૬

‘શીવ’ કહે છે કે આપણે એકલપેટા થયા, સત્ય ધર્મ પર ન રહ્યા; ન તર્યા, ન કાંઈને તાર્યા—૭

દેવજીના દિલ ઉપર આ કચ્છી કાશીની ભારે અસર થઇ. તેણે કહ્યું: “ કાનજી શેઠ ! તમે કહો છો એમ જ છે, આપણી ઝાતિ અને સ્વદેશ જો પાયમાલ થયાં હોય તો તે એ અધમ ભાવનાને લીધે જ. તમે એ ભાવનાને સંગ્રહણી જેવા અસાધ્ય અથવા જીવલેણ વ્યક્તિની ઉપમા આપો છો, તે અક્ષરસઃ સત્ય છે. પ્રત્યેક કચ્છીએ એ કાશી કંઠસ્થ કરવી જોઇએ અને તેનું સદા સ્મરણ રહેવું જોઇએ. કર્તવ્યથી વચિત કરનારી ‘પાંજે કુરો’ની ભ્રમમૂલક ભાવના જો લાંબો કાળ ટકી રહેશે તો કચ્છી પ્રજા વિનાશ પામશે, એમાં મને મુદ્દલ પણ શંકા રહેતી નથી. મને જો એ કાશી આપ કાગળપર ઉતારી આપો તો હું તે મોઢે કરીશ; એટલું જ નહિ, પણ તેને છપાવીને કચ્છી પ્રજામાં મોકળા મને તેનો પ્રચાર કરીશ. ”

કાનજીએ તુરત જ તેની માગણી પ્રમાણે કચ્છી કાશી લખી આપી અને ગાવાની ઢાળ પણ બતાવી. અને વિશેષમાં કહ્યું કે “ દેવજી શેઠ ! ‘પાંજે કુરો ?’ કહેનારા માનવી, જીવન અને પ્રાપ્ત થયેલા સાધનો વૃથા ગુમાવે છે. ‘ એ ભાવના જીવન વિનાશક છે.’ એમ પ્રત્યેક માનવે નિર્વિવાદ સમજી લેવું જોઇએ; એટલું જ નહિ પણ નાના બાળકોનાં અંતઃકરણ કોમળ હોય છે, તેથી તેમને પણ અત્યાચારથી જ આવા સંસ્કાર પાડવા જોઇએ. મેં તેને માટે એક ચિત્ર તૈયાર કરાવેલ છે. એ પ્રત્યેક પોતાના ઘરમાં કે પેઢી પર મઢાવી રાખવું જોઇએ અને જ્યાં સુધી રોગ ન મટે ત્યાંસુધી રોગી જેમ હવા પીએ છે તેમ જ્યાં સુધી ‘ પાંજે કુરો ?’ની ભાવના નષ્ટ ન

(੨) ਪਾਂਡਿ ਕੁੜੀ ?

ਕੰਮਾਂ ਦੇ (ਵਸਤੂ) ਅੰਤਰਿ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਪਾਂਡਿ ਕੁੜੀ ? (ਆਪਣੀ ਭੈ)

થાય ત્યાંસુધી એ ચિત્ર સાચા એક આદર્શ તરીકે નજર સામે રાખવું જોઈએ.”

ચિત્ર પરિચય

દેવજીએ કહ્યું “કૃપા કરી મને એ ચિત્ર દેખાડશો ?”

કાનજીએ ચિત્ર દેવજીને દેખાડ્યું અને તેની સમજ આપતાં કહ્યું કે,

“ગાદી પર બેઠેલો એક શ્રીમંત છે અને તેની પાસે જે યુવાન ઉભો છે, તે એક દેશભક્ત છે. તે રસ્તામાં રખડતા રાંકા તરફ શેઠજીનું ધ્યાન ખેંચે છે, ત્યારે તે બેદરકાર શેઠ કહે છે કે ‘પાંજે કુરો ?’ (આપણે શું ?)

દેશમાં નિરાધાર બાળકો, અનાથ બાળ વિધવાઓ, કામ ધંધા વગરના બેકાર મજૂરો, માંદાઓ અને અપંગો પ્રત્યે સાધનસંપન્ન શ્રીમાનો કેટલા બેદરકાર છે ? તેની પ્રતીતિ કરાવનાર આ ચિત્ર છે. જ્યાં સુધી શ્રીમંતા પોતાની ફરજ ન સમજે અને પૈસાનો સદુપયોગ કરતાં તેમને નહિ આવડે ત્યાં સુધી દેશની દુર્દશા દૂર થવાની જ નથી. લક્ષ્મી-ચંચલ છે, પરાપકારનાં કાર્યોમાં તેનો વ્યય કરવો એમાં જ લક્ષ્મી સંચયની મુશ્કેલી છે. આ સત્ય વાત શ્રીમંતોને સમજશે અને માનવજીવનને દુર્લભ માની માનવ-બાંધવો અને બહેનોના ઉદ્ધાર માટે છૂટે હાથે પૈસો ખર્ચશે ત્યારે જ દેશની ઉન્નતિ થશે.”

દેવજીએ કહ્યું : કાનજી શેઠ ! આ ચિત્ર જો મને આપો તો હું એનો બ્લોક કરાવી સારા ગ્લેઝ કાગળ ઉપર તે છપાવીને હું તો મારે ઘેર અને વખારે મઢાવીને મૂકીશ અને વહેંચીશ. જેઓ મઢાવીને પોતાને ઘેર કે દુકાને રાખશે તેને જ તે આપીશ. મને લાગે છે કે કચ્છી કાશી તો જેને ગાતાં આવડશે તે જ ગાશે, પણ આ ચિત્ર ઉપર તો જેની નજર પડશે તેને ‘પાંજે કુરો ?’ રૂપી સંગ્રહણીનો વ્યાધિ નજરે પડશે અને તેનાથી તે બચશે.”

કાનજીએ દેવજીની માગણી સ્વીકારી અને ચિત્ર તેને સ્વાધીન કર્યું. એટલામાં એક ગંડરીવાળાએ તેમનું પાન ખેંચ્યું. તે ગયો ને વળી નારિયેળવાળો આવ્યો. તેની પાસેથી પણ કાંઈ લીધું નહિ અને તે ગયો કે તુરત ચાંપી કરનારો આવી પહોંચ્યો. કાનજીએ તેને પણ નિરાશ કર્યો દરમ્યાન દેવજીએ કચ્છી કાપી મોઢે કરવા માંડી હતી અને એકાએક તેને કાંઈક સૂઝી આવ્યું હોય, તેમ તે બોલ્યો : “કાનજી શેઠ ! ‘પાંજે કુરો’ ની ભાવના તમે અધમ કહો છો, એ વાત તો જાણે મારે ગળે ઉતરી, પણ મને તો આપણી જ્ઞાતિ અને આપણા દેશ માટે અતિશય કડવો અનુભવ થયો છે. તમે તેમને માટે ગમે તેટલું દ્રવ્ય ખર્ચો કે ભક્ષમનસાધ વાપરો, પણ તેની કદર ક્યાં થાય છે ? પરિણામે જ ‘પાંજે કુરો’ કહી મન મનાવી લેવાય છે ”

દેવજીના પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં કાનજીએ કહ્યું : “તમારું કહેવું વિચારવા જેવું છે. જ્ઞાતિ અને દેશમાં ‘પાંજેકુરો’ જેવોજ તેનો જોડીદાર એક અસાધ્ય વ્યાધિ અસ્તિત્વ ધરાવે છે અને તેનું નામ ‘ચિઓ કુરો ?’ કોઈ ધનપતિ ધર્મશાળા અંધાવે તો લોકો કહેશે કે ‘ચિઓ કુરો ?’ જે કોઈ ધર્મિષ્ઠ ધનિક મંદિર કે સ્થાનક, પાઠશાળા કે છાત્રાલય અથવા દવાખાનું કે પાંજરાપોળ અંધાવે તો લોકો કહેશે કે ‘ચિઓ કુરો ?’ આવી ભાવનાથી દાનવીરોના ભાવ અને ઉત્સાહ મંદ પડી જાય છે અને આ કારણથી જ ‘ચિઓ કુરો’ ની ભાવનાને હું ક્ષયના અસાધ્ય વ્યાધિ તરીકે માનું છું. જે જ્ઞાતિ કે દેશની વ્યક્તિઓ ઉપકારીતો ઉપકાર માનવાને બદલે ‘ચિઓ કુરો ?’ કહે છે, તે દેશ કે જ્ઞાતિની પાયમાલી થતાં વાર લાગતી નથી. આજકાલ પશ્ચિમના પવનની અસર આપણા દેશમાં પણ થવા લાગી છે. હિંદમાં પ્રથમ કર્તવ્યની લાગણી હતી તે હવે પશ્ચિમની અસરથી હક્કની માગણી થવા માંડી છે. જે કર્તવ્યની માગણી કરે તે જ હક્કની માગ

હીનો અધિકારી ગણાય છે. કર્ત્તવ્યની માગણીમાં પ્રેમ છે, ધર્મ છે અને હક્કની ભાવનામાં મોહ છે, કલેશ છે. આજકાલ સ્ત્રીઓ પોતાના હક્ક ભેવા મેદાને પડી છે, મનુરો પોતાના હક્ક માગવા તૈયાર થયા છે અને પ્રજા રાજા સામે હક્કની લડત જગાવી રહી છે. જ્યારે હક્કની ભાવના દિલમાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે કદર કરવાની વૃત્તિ મંદ પડે છે અને જાણે સામો ધણી આપણા પર ભલામી કરે તે તેની ફરજ જ હોય એમ મનાય છે અને પછી ‘થિઓ કુરો?’ એમ કહેવાઈ જવાય છે. ખરી રીતે તો એક પાણીનો પ્યાલો કાઢ પાય તો પણ તેનો આભાર માનવો જોઈએ. વ્યક્તિ માત્રને એમ જ લાગવું જોઈએ, કે બીજાની વસ્તુ વાપરવાનો મને શો હક્ક છે? અને જે મારા પર કાંઈ ઉપકાર કરે તો મારે તેનો પુરેપુરો બદલો વાળવો જ જોઈએ. આંખાને પાણી પાઓ તો તે અમૃત સમાન મધુર ફળ આપે, ગાયને ધાસ નીરો તો તે મીઠું દૂધ આપે અને ધરતીમાતાને એક કણ આપો તો બદલામાં તે હજારો કણ અર્પે છે. માનવીએ પણ ઉપકારનો બદલો અવશ્ય વાળવો જોઈએ, એવું આ દૃષ્ટાંતથી સિદ્ધ થાય છે; છતાં આજકાલ શું જોવાય છે? પુત્ર પિતા પાસે, પત્ની પતિ પાસે, નાનોભાઈ મોટાભાઈ પાસે, નોકર શેઠ પાસે અને પ્રજા રાજા પાસે ફક્ત હક્કની જ ચાચના કરતા નજરે પડે છે; જ્યારે પૂર્વે તો ભારતમાં પુત્ર, પત્ની, નાનોભાઈ, નોકર અને પ્રજા કર્ત્તવ્યની જ માગણી કરતાં અને તેમાં જ પોતાનું કલ્યાણ સમજતાં; તેથી જ પૂર્વની આપણી વંદ્ય વિભૂતિઓ—શ્રી રામચંદ્ર, ગિષ્મ. ભીમ. અર્જુન તથા સીતા, દમયંતી અને દ્રૌપદી આદિ કર્ત્તવ્યનિષ્ઠ આત્માઓનાં યશોગાન અઘાપિ પર્યંત થયા જ કરે છે. શ્રીરામચંદ્રને વનવાસનો પ્રસંગ આવ્યો, ત્યારે તેમણે રાજ્યના હક્કની માગણી પોતાના પિતા પાસે કરી નહોતી. સાન્તનુ રાજાનો સુપુત્ર ગાંગેય (લિષ્મ) પિતાને ખાતર નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી રહ્યો. ભીમ અને અર્જુન તેમના વડિલબંધુની સેવામાં સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ સમજવા લાગ્યા. સીતાદિ સતીઓ હક્ક માટે

કલેશ કરતી નહોતી, ૧૬૫ ફરજ માટે જ પ્રાણ પાથરતી હોવાથી આજસુધી તેમનાં પ્રાતઃસ્મરણીય નામ ઘેરઘેર ગવાય છે. જે કર્તાવ્યનિષ્ઠ છે, તેને આપોઆપજ હક્ક આવી મળે છે. ખેડુત જમીન ખેડી તેમાં વાવણી કરે છે તો અનાજના ભોગવટાનો હક્ક તેને કુદરતી રીતે જ પ્રાપ્ત થાય છે. મતલબ કે જે લાયક છે, તેને હક્ક માગવાની જરૂર જ પડતી નથી. વર્તમાનકાળમાં શાન્તિને બદલે ક્રાન્તિ અને કલેશ દ્વેષાદિ જે દૃષ્ટિગોચર થાય છે, તેનું કારણ પણ આ હક્કની જ મારામારીનું છે. માણસ જે પોતાની ફરજ પર જ મુસ્તાક રહે તો અશાન્તિ કે કલહકંકાસનું નામ નિશાન પણ રહેવા ન પામે. કોઈ વિદ્વાન વિદ્યાદાન કરે અને આપણે કહીએ કે ‘થિઓ કુરો ?’ કોઈ દાનવીર ધનનું દાન કરે અને આપણે કહીએ કે ‘થિઓ કુરો ?’ તો આપણે સમજવું કે જરૂર કર્તાવ્યભ્રષ્ટ થયા છીએ. કોઈ સારી શિખા-મણુ આપે કે હિતકારી વચનો સંભળાવે તો તેનો ઉપકાર માનવો જોઈએ અને તેનો બદલો વાળી આપવાની અભિલાષા ઉત્પન્ન થવી જોઈએ. કોઈ શ્રીમંત પોતાની લક્ષ્મીનો આપણને લાભ આપે તો તેનો ઉપકાર માનવો જોઈએ અને તે ઋણ અદા કરવાની વૃત્તિ ઉદ્ભવવી જોઈએ. જોતા હશે કે અંગ્રેજોે ડગલે ને પગલે ‘થેંકયુ’ શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે, એ તેમની દિલની દાનાઈ બતાવે છે. જે અણુસમાન ઉપકાર, પર્વત સમાન લેખે છે અને તેનો બદલો દેવાની વૃત્તિ રાખે છે, તે પ્રજાની ઉન્નતિ થયા સિવાય રહેતી નથી.

કૃતગ્રતા અને કૃતદ્વનતા એ બેમાં આસમાન જમીન જેટલું અંતર છે. કૃતગ્રતા એટલે ઉપકાર જાણવો અને કૃતદ્વનતા એટલે થએલા ઉપકારને વિસારવો કે વણસાડવો. કૃતગ્રી દેવપુરૂષ જેવા દેખાય છે, ત્યારે કૃતદ્વની કાળરાસક્ષ જેવો લાગે છે—તે પુરુષ વિનાના પશુ જેવો જણાય છે. કચ્છી પ્રજા ક્રમેક્રમે કૃતગ્રીને બદલે કૃતદ્વની થતી જાય છે અને તેથી જ તે વિનાશને પંથે ચિયરતી જણાય છે—તેથી જ તેને મુખે ‘થિઓ કુરો ?’ જેવા ઉદ્દગારો નીકળે છે. એ વૃત્તિને હું

ક્ષયરોગ સમાન જીવલેણુ દર્દ જેવી સમજું છું. આ ત્રિષે હું એક
ખીજ કચ્છી કાશી સંભળાવું છું તે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો:-

રાગ ભૈરવી-ત્રિતાલ

(પામ્યો પામ્યો પદમણી નાર રે-એ ચાલ)

ઉ પાપજે પથમેં પેંતારે, જુકો ‘ થીઓ કુરો ? ’

‘ થીઓ કુરો ? ’ ચેંતા

હારે જુકો ‘ થીઓ કુરો ? ’ ‘ થીઓ કુરો ? ’ ચેંતા-ઉ.

પરોપકાર કરે કો પ્રીતેં,

(તેંને) ન કરીં આદર સારી રીતેં;

‘ઢારે’ જીંય જીએંતારે—જુકો ૧

ભાગ્યવંત કો ખારાયે ખતેં,

ખાઈને ખલ્લા ડીં અંતેં;

સામા ડોસ ડીએંતારે—જુકો ૨

કેંને ભલો ન ભાંઈ ધિલમેં,

ખુદલ ઉડાંઈ બેંકે ખિલમેં;

ભુછડાઈ કેલા ભમેંતા રે—જુકો ૩

‘ ઘા ’ ખાઈ ‘ ગોં ’ સુખમેં રે’તી,

ખલ્લેમેં મીઠે દુધકે દેતી;

બોધ ન ‘ ગોં ’ ને ગીનેંતારે—જુકો ૪

શીત તાપ નીત ‘ આમું ’ સે’તો,

પાણી ખલ્લે ‘ અમૃત ’ દેતો;

‘ અંધા ’ સે ન ડીસેંતારે—જુકો ૫

કણજે બદલે હજાર કણ દે,
 ‘પૃથ્વી’ પીઠને પથકે ન છડે;
 ઉનજે પગલે ન હલેંતા રે—શુકો ૬
 કુલણ મંજીએ પીઠકે ‘કુટરા,’
 ખેકે સમજે જગમે ‘અભરા;’
 કરી ગાલીઠ જેંતા તેંતારે—શુકો ૭
 ‘ફરજ’ ને ‘હક્ક’ કે સમાન ગણીએ,
 ‘હક્ક’ લા ‘કૃતજ’ ગુણકે હણીએ;
 ધર્મજ મર્મ ભુલેંતારે—શુકો ૮
 ડુર્લભ ભવકે લેખે ન લગાઈ,
 સમજણ વિણ વૃથા જંગ જગાઈ;
 ‘શિવ’ ચે ફેકટ કુલેંતારે—શુકો ૯

ભાવાર્થ—

તેઓ પાપના પથમાં પડે છે, (ક) જેઓ ‘થયું શું?’ થયું શું? એમ કહે છે.

કોઇ શુદ્ધ ભાવથી પરોપકાર કરે, (તેમનો) સારી રીતે સત્કાર કરતા નથી, તે પશુની પેઠે જીવે છે—૧

કોઇ ભાગ્યવંત ખતથી ખવરાવે (તો) ખાઈને અતિ ખાસડાં મારે (અને) સામાને દોષ દે છે—૨

કોઇનું ભલું દિલમાં આણતા નથી, ઉલટા (તેઓ) બીજાઓને હાસ્ય કરી ઉડાવે છે અને ખરાબી કરવાને ફરતા ફરે છે—૩

ધાસ ખાઈને ગાય સુખમાં રહે છે, બદલામાં મીઠું દૂધ આપે છે. ગાય પાસેથી પણ ખોધ લેતા નથી—૪

આંખો હમેસાં ટાઢ તડકો વેડે છે અને બદલામાં પાણીને બદલે અમૃત આપે છે. આંધળાઓ તે દેખતા નથી—૫

એક કણને બદલે હજાર કણ દેનારી પૃથ્વી પોતાના પથને મૂકતી નથી. તેને પગલે પણ ચાલતા નથી—૬

કુલણ પોતાને સારા માને છે અને બીજાઓને જગતમાં ખરાબ સમજી, જેની તેની વાતો કરે છે—૭

ફરજ અને હક્કને સરખાં ગણી, હક્કને વાસ્તે કૃતઘ ગુણને હણે છે અને ધર્મના મર્મ બૂલે છે—૮

દુર્લભ માનવજીવનને લેખે નથી લગાવતા અને સમજ્યા વિના ખાલી જંગ મચાવે છે. ‘શિવ’ કહે નકામા તે કુલાય છે—૯

“ કાનજી શેઠ ! આ કાશી પણ મને લખી આપો. એની પણ હજારો પ્રતો છપાવી હું પ્રભાવના કરીશ. ‘થિઓ કુરો’ની અધમ વૃત્તિ ક્ષયના અસાધ્ય જીવલેણ રોગ સમાન છે, એમ મને સ્પષ્ટ દેખાય છે. ‘પાંજે કુરો ?’ ને ‘થિઓ કુરો ?’ એ બે પ્રકારના દર્દ જે નાશ પામે તો મને લાગે છે, કે આપણી જ્ઞાતિ, બહુ આપણો સમગ્ર દેશ ઉન્નત દશાને પામે. આજના તમારા શુભ સમાગમથી મારા મનનું સમાધાન થયું છે. હવેથી જ્ઞાતિમાં કોઈપણ બાળલગ્ન, કન્યાવિક્રય કે વૃદ્ધલગ્ન કરશે તો ‘પાંજે કુરો’ કહીને હું બેસી નહિ રહું. જ્ઞાતિનો કોઈપણ બાળક કે કન્યા સાધનને અલાવે અભણ રહેતાં હશે તો ‘પાંજે કુરો ?’ કહીને હું ફરજબ્રષ્ટ નહિ થાઉં. જ્ઞાતિની કોઈપણ નિરાધાર વિધવાને દુઃખી દેખીને, કે તેને અવળે માર્ગે ચડતી જોઈને ‘પાંજે કુરો ?’ નહિ કહું, પણ તેમને માટે મારાથી બનતું કરી છૂટીશ. એ જ પ્રમાણે કોઈપણ વિદ્વાનનો સુબોધ સાંભળી કે કોઈપણ શ્રીમાનના દ્રવ્યનો સદ્વ્યય થતો જોઈ ‘થિઓ કુરો ?’ કહી અધર્મી નહિ બનું, પણ તેમના પ્રત્યે માન અને ભક્તિના ભાવથી જોઈશ. મારે માટે તો આપના આજના મેળાપથી અમૃત ચોષીકાં ઉગ્યું માનું છું. મને તમારી પાસેથી ધણું નવિન જાણવાનું મળ્યું છે. હવે પછી પણ હું વારંવાર અનુકૂળતા મેળવીને

આપની પાસે આવતો રહીશ કે જેથી મને આપના સત્સંગ મુખોધનો લાભ મળે. ”

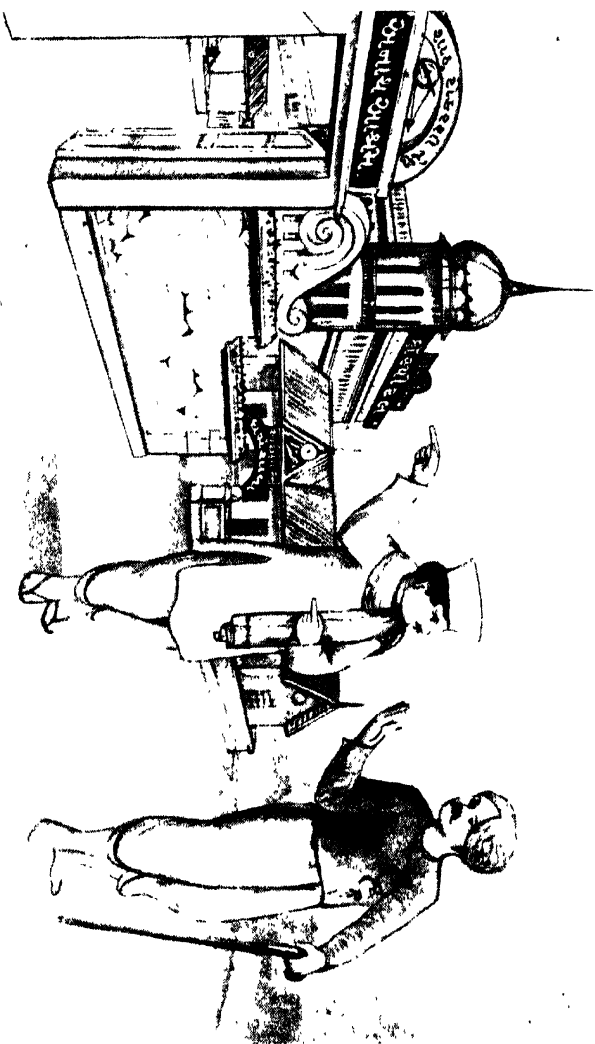
દેવજી શેઠ ! ‘ પાંજેકુરો ’ ના જેવું જ ‘ થીઓકુરો ’ નું એક ચિત્ર તૈયાર કરાવ્યું છે. તે જોવું છે ?

દેવજી તો એ સાંભળી ખુશ ખુશ થઇ ગયો. તેણે કહ્યું : ‘ મારા મનમાં એ વિચાર આવ્યો હતો અને પૂછવાનું મન પણ થયું હતું પણ વચ્ચે અભિમાન રૂપી પર્વત આડે આવ્યો. તેથી પૂછી ન શક્યો. કૃપા કરી એ ચિત્ર પણ દેખાડો; ”

ચિત્રપરિચય

કાનજીએ ‘ થીઓ કુરો ? ’ નું ચિત્ર દેખાડતાં કહ્યું : ‘ આ ચિત્રમાં જે ખાદીની ટોપીવાળો ઉભો છે તેનું નામ પુનસિંહ છે. તે દેશલક્ત છે અને તેની પાસે હાથમાં લાકડી લઇ ઉભો છે તેનું નામ કચરો છે તે મજુરી કરી નિર્વાહ કરે છે. પુનસિંહ તેને એક શ્રીમંતે પરોપકાર્યે અનાથાશ્રમ, હોસ્પિટલ અને ધર્મશાળા બંધાવી છે, તે દેખાડે છે ત્યારે કચરો ઉત્તરમાં કહે છે કે ‘ થીઓ કુરો ? ’ (થયું શું ?) અર્થાત્ તે શ્રીમંતનો આભાર માનવાને બદલે ‘ થીઓ કુરો ? ’ કહી બેઠકારી બતાવે છે.

આથી સમજવાનું એટલું જ છે કે દેશની ઉન્નતિ માટે જેમ વિદ્યાની જરૂર છે, તેમ જ લક્ષ્મીની પણ જરૂર છે, જેમ વિદ્યા વિના ચાલે તેમ નથી, તેમ લક્ષ્મી વિના પણ નભે તેમ નથી. શ્રીમંતો અને વિદ્વાનોએ હળી મળી કામ કરવું જોઇએ. બન્ને દેશને ઉપયોગી છે એમ બન્નેએ સમજવું જોઇએ. આજે તો ભણેલાઓ એમ જ માને છે કે શ્રીમંતો દેશને શાપ સમાન છે ત્યારે શ્રીમાનો સમજે છે કે ભણેલાઓ દેશમાં ઝેરી ભાવના ફેલાવનારા છે ! આથી પરસ્પર વૈમનસ્ય થવા પામે છે. એમાં કાર્યસાધક દષ્ટિ રહેતી નથી જેમ ‘ પાંજેકુરો ? ’ ની ભાવના દુઃખદાયક છે. તેમજ ‘ થીઓ

D.G. Mali.

ପ୍ରକାଶକ

ଓଲିମ୍ପିକ ଗ୍ରାମ କୁହା ? (ଅଧ୍ୟାୟ ୩)

કુરો ? ની વૃત્તિ પણ એવી જ ધાતક છે. પ્રમજીવનમાં એ બે દુઃખદાયક વ્યાધિઓ ધર કરી બેઠી છે, તે જ્યાં સુધી જશે નહિ ત્યાંસુધી પ્રજા સુખી નહિ જ બને. ’

દેવજીએ એ ચિત્ર પણ હાથમાં લીધું અને કહ્યું ‘ એ ચિત્રનો પણ ખતોક કરાવી તે સારા ગ્લેઝ કાગળો ઉપર છપાવી-મઢાવી રાખીશ અને સ્નેહી વર્ગને તે બેટ આપીશ. ’ આજે તો આપનો મારા ઉપર બારે ઉપકાર થયો છે મારી આંખો આજે ઉઘડી ગઈ છે. આપનો આ ઉપકાર જીવનના છેલ્લા શ્વાસ સુધી હું નહીં જ ભૂલું એ ખાત્રીથી માનજો. આજે તો બહુ વખત ધન્ય થયો છે એટલે રજા લઉં છું ’

એમ કહી દેવજી વાલકેશ્વર તરફ ગયો અને કાનજી ટેક્ષીમા બેસી માંડવી તરફ રવાના થયો.

પ્રિય વાંચનાર ! કાનજી અને દેવજીની ચર્ચામાંથી જો તમે એટલું સમજી શક્યા હો કે ‘ પાંજે કુરો ? ’ અને ‘ ચિઓ કુરો ? ’ એ જીવનનાં અસાધ્ય જીવલેણ દર્દો છે અને તેને જેમ બને તેમ જ્ઞાતિ અને દેશમાંથી હાંકી કાઢવા જોઈએ, તો હું માનીશ કે કાનજી અને દેવજી વચ્ચેનો આ સંવાદ તમારી પાસે રજુ કરવામાં હું સફળ થયો છું

તમને જો આ સંવાદ ગમ્યો હોય અને તેમાંથી જ્ઞાતિ અને દેશને ફાયદાકારક તત્ત્વો સમજાયાં હોય તો એવી હજારો પ્રતો છપાવી જ્ઞાતિ અને દેશમાં તેનો બહોળો ફેલાવો કરવામાં સહાયજૂત થશો, એટલું કહી વીરમું છું

મણુકો ૨

‘ચોંધા કુરો અને ‘ભાંધધા કુરો

માને

શક્તિ સંહારક ચેપી રોગો

પ્રિય વાંચનાર,

સુખોદક લેખમાળાના પહેલા મણુકમાં કાનજી અને દેવજી નામનાં બે પાત્રોના સંવાદ દ્વારા ‘પાંજે કુરો’ અને ‘ચિઓ કુરો’ નામની જીવલેણ બે અસાધ્ય વ્યાધિઓની ભયંકરતાનું ભાન તને થયું હશે. આજે એ જ બે પાત્રો આપણને ખીજાં બે નવાં સત્યોનું રહસ્ય સમજાવશે. એ સત્ય ‘ચોંધા કુરો’ અને ‘ભાંધધા કુરો’ નામના શક્તિ સંહારક ચેપી રોગોના સંબંધમાં છે. વિશ્વાસ છે, કે માત્ર વાંચવાની જ ખાતર નહિ વાંચતાં, તેનું મનન કરી જીવન શકાય તેટલું જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન થશે.

આત્મા અને શરીર એકમેક સાથે સંકળાયેલા છતાં વસ્તુતઃ બન્ને એકબીજાથી જળ અને કમળ પેઠે ભિન્ન છે. ધર અને ધરખણી જેમ એક ન ગણાય, તેમ આત્મા અને દેહ પણ એક ન જ મનાય. ખેંટની વાત એ છે, કે જડવાદના વર્તમાન જમાનામાં આ વિષેનું આધ્યાત્મિક જ્ઞાન કોઈ વિરલને જ વરેલું હોય છે. પરિણામે ધણા અજ્ઞાની જીવો દેહને આત્મા માની તેનું રક્ષણ અને પોષણ કરવા પાછળ તનતોડ પ્રયત્ન કરતા હોય છે; પણ ખરી રીતે તો દેહ એક

૧ કહેશે શું? ૨ માનશે શું?

સાધન છે. અવગત, આત્માની ઉત્તરિમાં એ સાધન સહાયક થઈ પડે, એ વાત ખરી; તથાપિ દેહ એ જ આત્મા, એમ માનવું, એ અજ્ઞાનતાની પરાકાષ્ટા સૂચવે છે. ખેડૂતો જે ખેતી કરે છે તે અનાજ માટે. બાકી કડખ તો સહજમાં મળી જ જાય. આત્મોન્નતિ માટે પણ એમ જ છે. આત્મોન્નતિ, એ અનાજ અને શારીરિક સુખો, એ કડખ. આ સત્ય વસ્તુસ્થિતિ ન સમજવાથી શારીરિક વ્યાધિઓ વિષે જ અનહદ ચિન્તા અને કાળજી કરવામાં આવે છે, જ્યારે આત્મિક રોગો વિષે બીજકુલ ખેદરકાર રહેવામાં આવે છે. પરિણામે દેવદુર્લભ જે માનવજીવન, તે વૃથા વહી જાય છે અથવા ભૂમિને ભારરૂપ નિવડે છે. ખૂજલી, દાદર, પ્લેગ, કાનૈરા અને શીતળા જેવા રોગો જેમ ચેપી છે અને એકની અસર તાબડોતોબ તે બીજને પહોંચાડે છે, તેમ ‘ચોંધા કુરો’ અને ‘ભાંધા કુરો,’ એ પણ એવા જ ચેપી રોગો છે અને ક્રમેક્રમે તેની અસર અતિ ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કરે છે; તેથી કેવી હાનિ થાય છે, તે આપણે કાનજી અને દેવજીના સંવાદમાંથી સમજી શકીશું.

પહેલાં મણકામાં જણાવ્યા પ્રમાણે કાનજી એક શ્રીમંત, ધીમંત અને પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ ગણાય છે. તે હમેશા ચોપાટીપર ફરવા આવતો. તેની સાથે પૈસાના પૂજરી દેવજી નામના તેની જ જ્ઞાતિના વેપારીની પણ ઓળખાણ પહેલા મણકામાં થયેલી છે. કહેવત છે, કે સગતની રંગત લાગ્યા સિવાય રહેતી નથી. જે માણસ ચોવીસે કલાક પૈસાની જ પ્રાપ્તિ માટે ગદ્દાવૈતરૂં કરતો અને ધનપ્રાપ્તિમાં જ જીવનનું ખરૂં કલ્યાણ માનતો, તે હવે કાનજીના સહવાસથી આત્માની કિંમત સમજવા લાગ્યો. હવે તેને એ પણ સમજતું ગયું કે પૈસો તો માત્ર જીવનના નિર્વાહનું સ્થુળ સાધન છે. દેવજી હવે કાનજીને માન અને ભક્તિની નજરે જોતો. તેને મળવા હમેશાં આતુર રહેતો. એનો મેળાપ પોતાના જીવન માટે અસંત લાભપ્રદ છે, એમ સ્વીકારતો.

આજે કાનજી આવે તે પહેલાં દેવજી ચોપાટી જઈ પહોંચ્યો

હતો. કાનજીની ચાતકદષ્ટિએ રાહ જોઈ રહ્યો હતો. બીજા ફરવા આવનારાઓમાં જાણે કાનજી જ આવી પહોંચ્યો હોય, એવા તેને ભણુકાર થતા. આખરે થોડીક રાહ જોવરાવ્યા પછી કાનજી ત્યાં આવી પહોંચ્યો. દેવજીને પોતાનાથી વહેલો આવેલો જોઈ, તેને ઘણી નવાઈ લાગી. નરકનો કીડો સ્વર્ગમાં જોતાં જેવી અજાયબી ઉત્પન્ન થાય, તેવી તાબુબી દેવજીને જોઈને કાનજીને થઈ. તેણે પૂછ્યું : ‘દેવજી શેઠ ! તમારી સ્વારી અહીં ? આજે પૂર્વનો સૂર્ય પશ્ચિમમાં ઉગ્યો કે શું ? જાણે જમાનો જ ખદલાઈ ગયો ! સામે શું જોઈ રહ્યા છો ? બોલતા કેમ નથી ?’

દેવજી પ્રથમથી જ સમજી ગયો હતો અને એકંદરે તેની અટકળ ખોટી નહોતી. તે ધારતો જ હતો, કે કાનજી પોતાને જોઈને નવાઈ પામશે; તેથી તેણે માત્ર રિમત જ ક્યું અને બોલ્યો : કાનજી શેઠ ! સુઝ પુરૂષો કહે છે, કે સોમતના અસર થયા સિવાય રહેતી નથી. આજ મારા પોતાના દાખલાથી એ કહેવત ખરી પડે છે. ખરેખર તમે મારાપર જાદુઈ અસર કરી છે. મને ચાળીસ વર્ષ થયાં, પણ માનશો ? જે પ્રતિભા અનેક સાધુ સંતોનાં વ્યાખ્યાનોએ નથી પાડી, તે તમારી વાર્તાચિતથી પડી છે. મુનિવરોનાં અનેક ચરિત્રો તથા અવતારી પુરૂષોનાં જીવન મેં વાંચ્યાં છે, સાંભળ્યાં છે તેમજ સીતા, દમયંતી, દ્રૌપદી અને કળાવતીની કથાઓ પણ નથી સાંભળી એમ નહિ. વળી શ્રેણીક, અભયકુમાર, આનંદ અને કામદેવનાં ચરિત્રો પણ જાણું છું. કલ્પસૂત્ર, સુયગાડાંગ અને ભાગવત, મહાભારત પણ સાંભળ્યાં છે.

—શ્રીપાળનો રાસ તો અનેકવાર શ્રવણ કર્યો હશે, પણ એ બધાંની અસર માત્ર ઉપાશ્રયમાંની હાજરી પૂરતી જ. એમાંથી જે સાર મેં ખેંચેલો તે એટલો જ કે એ બધા તો સતયુગના જીવ હતા, એ કાળ ઉત્તમ હતો, એ ક્ષેત્ર જ ઉત્તમ પ્રકારની સામગ્રી-

વાળું હતું અને એ આત્માઓનો અવતાર જ મહાન હતો; પણ આજે એમાંનું શું બને ? હવે તો હડહડનો કળિયુગ પ્રવર્તે છે. આ કળિકાળમાં તો જ્યાં જુઓ ત્યાં પ્રતિકૂળતાઓ જ ભરેલી ભાસે છે. આજના જીવો જ અધમ હોય, તે સત્યુગના મહાન આત્માઓનું અનુકરણ કેમ કરી શકે ? પૂર્વે થઈ ગએલા મહાન આત્માઓનાં કથન, શ્રવણથી મને આવા જ વિચારો થતા. એ સિવાય વિશેષ કંઈ જ નહિ, કથા સાંભળી ઘેર આવતો અને પાછો હતો તેવો ને તેવો જ થઈ જતો; પરંતુ ગાંધકાલે તમે તો હદ કરી. તમારી ટૂંકી વાતોનું ગંભીર રહસ્ય, એવું અજ્ઞ નીવડ્યું કે જેણે મારા મનપર કાયમની ઉંડી અસર કરી ! હું ઘેર ગયો અને પ્રથમ જ મારાં પત્ની, માતા અને પુત્રોને ‘ પાંજે કુરો ’ અને ‘ ચિઓ કુરો ’ની કાફીઓ કહી સંભળાવી અને એનું રહસ્ય પણ સમજાવ્યું. રાત્રે ઉંઘમાં પણ મને તો એની જ ઝંખના થતી. અસંખ્ય નરનારીઓ મારી સ્વપ્નસૃષ્ટિમાં મને એ જીવલેણ વ્યાધિઓના ભોગ થતા દેખાયાં. આજે પણ મને જે કોઈ મળ્યા, તેમની આગળ પણ મેં એ દરોની જ હકીકત સંભળાવી અને જણાવતાં મને આનંદ થાય છે, કે મારા કથનથી તેમના હૃદયને પણ ભારે અસર થઈ. હવે હું મક્કમપણે માનતો થયો છું, કે દિવસમાં સેંકડોવાર ‘ પાંજે કુરો ’ ને ‘ ચિઓકુરો ’ જેવા મિલકુલ ઝેદરકારીભર્યા જે ઉદ્દગારો બીજાને માટે હું બોલતો, તે મારી મૂર્ખતા હતી. જ્યારે એ શબ્દો બીજાને મ્હોંડેથી બોલાતા સાંભળતો ત્યારે મારી દષ્ટિ સામે સંગ્રહણી અને ક્ષયના અસાધ્ય વ્યાધિઓ દેખાતા અને એનાથી બચવા માટે હું સાવધ થતો; એટલું જ નહિ, પણ સમાગમમાં આવનારાઓને પણ એનાથી ચેતાવતો. મેં એ બંને કાફીઓ અને ચિત્રોની ૫૦૦૦ પ્રતો છાપવા પણ આપી દીધી છે—બધે મારો તો એવો દૃઢ મત બંધાયો છે, કે આ કાફી અને ચિત્રો સિવાયનું, કચ્છીલાઇઓનું એક પણ ધર ન હોય. મારી વખારે તે

રાખી મૂકીશ અને દરેકને છૂટે હાથે તે વહેંચતો રહીશ ચોમાસું
એસતાં કચ્છમાં જમ્મશ, ત્યારે પણ તે સાથે લેતો જમ્મશ અને
ગામેગામ તેની પ્રભાવના કરીશ.”

દેવજીનો જવાબ સાંભળી કાનજી પ્રસન્ન થયો. તેણે કહ્યું:
“કુદરતી સંકેત જ એવાં હશે, કે ગઈ કાલે અચાનક આપણો
મેળાપ થઈ ગયો અને કાંઈ અમૃત ચોધરીએ વિશુદ્ધ સંસ્કારનું બીજ
તમારામાં વવાયું. તમારી ચળકતી કીકીમાં સમસ્ત કચ્છી પ્રજાની
ઉન્નતિ હું જોઈ રહ્યો છું. આજ વળી એવા જ બીજ કેટલાક
બાધિઓ વિષે કેટલીક વાતો હું તમને સંભળાવીશ. જુઓ: પ્લેગ,
કોલેરા, ખુબ્લી, દાદર, અને શીતળા આદિ જેમ ચેપી રોગો ગણાય
છે, તેમ ‘ચોંઘા કુરો ?’ અને ‘ભાંછધા કુરો ?’ એ ભાવના પણ
એ જ પ્રકારના ચેપી રોગ જેવી છે. એવાં સેંકડો સ્ત્રીપુરુષો તમે
જોશો, જેઓ વાતચાતમાં ‘ચોંઘા કુરો ?’ ને ‘ભાંછધા કુરો ?’ની
લવરી કર્યા કરે છે. જાણે તેમનું જીવન જ પરાવર્ણબી ન બની ગયું
હોય ? પોતે સ્વતંત્ર વ્યક્તિ જ ન હોય તેમ અથવા મન, બુદ્ધિ,
હૃદય કે આત્મા વગરનું પોતે ખાલી ખોખું જ હોય, તેમ તેઓ કેવળ
બીજના અભિપ્રાય ઉપર જ જીવે છે. પોતે જે કાંઈ કરે કે વિચારે
તેનાપર મુદ્દલ વિશ્વાસ જ ન મળે. સામાજિક, ધાર્મિક કે રાષ્ટ્રીય,
જેમાં જેમાં તેઓ પ્રવૃત્ત હોય છે, તે વિષે બીજાઓ શું કહેશે કે
બીજાઓને શું લાગશે, એવી જ વૃત્તિથી જીવનનો ભારવહન
કરતા હોય છે. પરિણામે જાણ્યે અજાણ્યે એમના મુખમાંથી એક જ
ઉદ્ગાર નીકળે છે, કે ‘ચોંઘા કુરો !’ અને ‘ભાંછધા કુરો ?’ પોતાને
અમુક વસ્તુ કે પ્રવૃત્તિ પસંદ નથી; છતાં જો તે તેનો સ્વીકાર નહિ
કરે તો લોક તેને માટે શું કહેશે ને શું ધારશે, એવું એને થઈ જ
જાય. પછી ભલે તે પ્રમાણે કરવામાં તે દુઃખી થાય, હેરાન થાય કે
પાયમાલ થઈ જાય; છતાં તેને તો લોકો સાઈં કહે અને સાઈં ધારે
એ ઉદ્દેશથી એ પ્રમાણે કરવું જ રહ્યું !”

“ પોતાનાં માતાપિતા પંચત્વ પામ્યાં હોય, જાતે ધરને. ગરીબ હોય, છતાં મરનાર પછવાડે પ્રેતાન્ન ન જમાડે તો લોક તેને શું કહેશે અને પોતાને કેવો ધારશે, એ જાતના લય અને ભ્રમનું ભૂત તેના મગજમાં ભ્રમનું હોય છે. અંતે સાત સંધાય ત્યાં તેર તૂટે, એવી પોતાની તંગ હાલત હોવા છતાં, હરકાઈ ભોગે નાત જમણુ કરવા પ્રવૃત્ત થશે

“ પોતાને માથે કરજ હોય, છતાં પુત્ર કે પુત્રીના લગ્નમાં તેણે છૂટથી પૈસો ખર્ચવો જ જોઈએ, ધામધૂમ કરવી જ જાઈએ, જમણુ જમાડવું જ જોઈએ અને આ ખર્ચી વિાધ પોતે જો ન કરે તો તેને માટે લોકા શું કહેશે અને શું ધારશે, એવી નામદર્દને છાજતી નીતિને તે સ્વાધીન થઈ જાય છે અને માત્ર લોકમનને રંજન રાખવાની ખાતર જ પોતે ગજ ઉપરાંતનાં ખર્ચ અને ખર્ચને અંતે વિપત્તિ બહારી લે છે.

“ એજ પ્રમાણે પોતાનાં કુમળી વયનાં જાળકો કુંવાગં રહી જશે તો લોકો શું કહેશે, અને શું ધારશે; પરંતુ દિવસોમાં ધાર્મિક ક્રિયાઓ નહિ કરવામાં આવે તો લોકો શું કહેશે અને શું ધારશે; શક્તિ અને સાધન ન હોય, છતાં પારકી સ્ત્રીને અંગે જેવાં આલુ-પણુ હોય, તેવાં પોતાની બૈરીને નહિ ઘડાવી આપવામાં આવે તો લોકો શું કહેશે અને શું ધારશે; વિદ્યાયતી આરિક વસ્ત્રો ટૂંકી મુદ્દતમાં શાદી જશે અને એની પછવાડે ખર્ચેલો પૈસો પરદેશ ધસડાય છે, એમ સમજવા છતાં કેવળ લોકરંજનાર્થે વિદેશી વસ્ત્રો ખરીદવામાં આવે છે; કેમકે ટકાઉ અને સસ્તી છતાં જડી ખાદી પહેરવાથી પોતાને માટે લોકો શું કહેશે? આખરૂં એાછી તો નહિ થઈ જાય, એવી ભીતિ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેઓ ખાદી પહેરતા અટકી જાય છે.

“મતલબ, કે સામાજિક, ધાર્મિક અને રાષ્ટ્રીય બંધીઓનું પોષણ

કેવળ લોકની ભીતિથી જ કરવામાં આવે છે અને એ બધામાં એક જ અનિષ્ટ ભાવના રમી રહેલી હોય છે, કે ‘ચોંધા કુરો’ અને ‘ભાઈંધા કુરો !’

“ દેખાદેખીએ દોડવાનું પરિણામ યુરું જ આવવાનું. આપણે જેની પાછળ જઈએ, તે જે ખાડામાં પડતો હોય તો આપણે પણ ખાડામાં પડવાનાં; કારણ કે તે અંધ અનુકરણ છે.

“ એટલા માટે આવશ્યક છે, કે પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરૂષે પોતાની જ મેળે જીવનનો આદર્શ નક્કી કરવો. જોઈએ માનવજન્મ શા માટે છે ? કાને માટે છે ? તેનો હેતુ યથાર્થ સમજવો જોઈએ અને તે હેતુની સિદ્ધિ માટે કયાં સાધનોથી તૈયાર થવું, તેનો પણ વાજબી વિવેક કરી લેવો જોઈએ.

“જેનું જીવન ઉચ્ચ પ્રકારનું છે, જે નીતિ, ન્યાય અને ધર્મને અનુસરનારો છે; સ્વ-પરના કલ્યાણ ખાતર જ જેના જીવનનું પવિત્ર વહન છે, સેવા માટે જ જે જીવે છે અને સારાસાર વસ્તુનો વિવેક-શક્તિથી વિચાર કરીને જ કદમ ભરે છે, એવાનું અનુકરણ કરવું જોઈએ; પરંતુ આજકાલ શું જેવાય છે ? ધ્યાનપૂર્વક જોશો તો જણાશે, કે ધણાખરા આગિયાના તેજથી અંજાઈને, તેની પછવાડે જ ભમે છે-તેને જ અનુસરે છે અને આખરે તે અનોબ્રષ્ટ-તતોબ્રષ્ટ બની જાય છે; માટે આત્મકલ્યાણ ધ્યેયનાર દરેક નરનારીએ પોતાના હૃદયને પ્રથમ એ જ પ્રશ્ન પૂછવો જોઈએ, કે આગમ શું કહેશે ? પરમાત્માને શું લાગશે ? મહાન પુરૂષો શું સમજશે ? અને મારું વર્તન જ્ઞાની જનોને ગમશે કે નહિ ? પોતાના જ અંતઃકરણ તરફથી આ વાતની ચોકસાઈ મેળવ્યા સિવાય જે લોકો અર્ધદગ્ધ જનોનું અનુકરણ કરે છે, મતલબ કે પોતાનાં જ શક્તિ અને સાધનની સહાય સિવાય કેવળ પરાવલંબન રાખે છે, તેમના જીવનની ખરબાદી થાય છે. જે માનવજન્મની પ્રત્યેક ક્ષણ કરોડો ગણી કિમતી ગણાય છે,

તે અમુલ્ય ક્ષણો પાર્થિવ સુખો ખાતર ખર્ચી, તેનો કુમાર્ગે વ્યય કરી પામર પ્રાણીઓ આ દુર્લભ દેહને વૃથા ગુમાવે છે.

“ દેવજી શેઠ ! પ્રત્યેક નરનારી જો આટલું જ સમજી જાય, કે મારી પ્રવૃત્તિ પરોપકારાર્થે છે કેમ ? મારાં સાધનો માનવસમાજની ઉન્નતિ અર્થે વપરાય છે કે કેમ ? મારાં મન, વચન અને કાયા પામરોના નાશવંત લાલસાઓનું અનુકરણ કરે છે કે પૂણ્યાત્મકોના ઉચ્ચ જીવનનું અનુકરણ કરે છે ? જો આટલું જ વિચારાય તો ‘ચોંધા કુરો’ અને ‘લાઈધા કુરો’ની ભીતિ અવશ્ય લાગી જાય. તમે જેતા હશે કે પશુપંખીઓ પોતે જેવાં હોય છે, તેવાં જ પોતાને જ્ઞહાર દેખાડે છે અને તેથી તે સુખી દેખાય છે; જ્યારે મનુષ્ય પોતાની અક્ષલનું પ્રદર્શન, હોય તે કરતાં પણ વિશેષ રીતે ખતાવવાનો ડોળ કરે છે; તેથી જ તે ખત્તા ખાય છે અને પાછો પડે છે. ગધેડાને એમ કદી લાગવાનું નહિ કે મને કોઈ ઘોડો માને તો સાંડે; તે જ પ્રમાણે મને કોઈ ગધેડો માનશે તો ! એવી ભીતિ ઘોડાને હોય જ નહિ. એ તો સમજે છે જ, કે કોઈ અન્યના માનવાથી કે કહેવાથી મારામાં જે કાંઈ મારાપણું છે, તે મટી જનાર નથી; તો પછી પારકાના મતનો શા માટે મોહ રાખવો જોઈએ ?

“ પારકાનું મતાવલંબન રાખનાર માનવી તો પશુઓથી પણ તુરંજ ગણાય. તે તો હમેશા ખીજના સારા અભિપ્રાયની અપેક્ષા રાખે છે અને તેને જ માટે જીવે છે. અનેક શ્રીમંતો, સાધુઓ, વિદ્વાનો અને લોકનાયકો પત્રકારોથી જ્ઞહીએ છે : રખેને મારી વિરૂદ્ધ તેઓ કાંઈ છાપી મારે અને રખેને તેમના લખાણથી લોકમાં મારી અપહ્રાંતિ થાય ! આવા લખુકાર તેમના હૃદયમાં વાગ્યા જ કરે છે અને ઝીણવટથી જોશે તો જણાશે કે કેવળ કીર્તિની જ કામનાથી તેમનું હૃદય આવી રીતે ડાંખતું રહે છે; પણ તેઓ એમ નથી સમજતા કે અમે જો ખરાબ જ હઈશું તો કોઈ સાંડે માનશે કે

કહેશે તો પણ અમે સારા થી રીતે થઈ શકવાના છીએ ? અને તેથી ઉલટું, જે સારા જ હોઈશું તો સૂર્ય સામે ચ્હાય તેટલી ધૂળ ઉડાડવામાં આવે તો તે ધૂળ તેની જ આંખમાં પડવાની અને સૂર્યને જરાપણ આંખપ લાગવાની નહિ જ.”

“ દેવજી શેઠ ! મારું આ કથન તમને કેવું લાગે છે ? જે કાંઈપણ શંકા થતી હોય તો ખીલકુલ સંક્રાંત્ય સિવાય પૂછો. ”

દેવજી તો આ સાંભળી દિગ્મુઠ જ થઈ ગયો. કાનજી જેમ જેમ કહેતો ગયો તેમ તેમ દેવજી જાણે પોતાનું જીવન જ વાંચતો હોય તેમ તેને લાગતું ગયું અને તેનો શબ્દેશબ્દ પોતાને સાચો લાગવા માંડ્યો. તેણે કહ્યું :

“ કાનજી શેઠ ! આજ સુધી હું તમારાથી અતડો રહેતો હતો, એમાં પણ તમે કહો છો તેમ ‘ ચોંધા કુરો ’ અને ‘ લાઈંધા કુરો ’ ના જ ચોપી રોગનો ભોગ થઈ પડ્યો હોઈ તેમ હવે મને લાગે છે.

“ તમારી કેટલીક પ્રવૃત્તિ લોકોને ગમતી નથી. તમે લોકોમાં વધારે ભેળાતા નથી. તમે લોકોનું દેખાદેખી અનુકરણ કરતા નથી અને તેથી લોકો તમને નિંદે છે. અંધ અનુકરણને ભોગે હું પણ તેમાં સામેલ થયો અને મને લાગતું. કે તમારી સોજત કરવાથી—તમારી સાથે હરવા ફરવાથી મારા વિષે પણ જનતામાં ઉલટો અભિપ્રાય અંધારો; તેથી હું તમારાથી છોટો રહેતો; પરંતુ આજે જ મેં તમારું હૃદય ઓળખ્યું. એ હૃદય અમૃતથી કેવું જલકાય છે, તે મેં આજે જોયું, અને મારી આંખો આત્માદ ખુલી, કે ખરેખર હું પણ ‘ ચોંધા કુરો ’ અને ‘ લાઈંધા કુરો ’ રૂપી ચોપી રોગનો ભોગ થઈ પડ્યો હતો. આજથી તમારી પ્રત્યેક વાત મારા હૃદયમાં કાતરાઈ રહેશે, તે વિષે મને ખીલકુલ શંકા નથી. હવે તો મને એક જ અપેક્ષા રહે છે, કે ‘ ચોંધા કુરો ’ અને લાઈંધા કુરો ’ની કાંઈ કચ્છી કાઢી આપને કંઈસ્થ હોય તો તે મને સંભળાવો, જેથી હું તેને પણ મુખ-

પાઠે કરી લઉં. વળી ‘ પાંજે કુરો ’ની પેઠે તેની પથ્થુ હજારો પ્રતો
છપાવીને પ્રભાવના કરું. બીજાઓ જેમ તિર્થયાત્રા કરી, વરધોડા
ઢાઢી, સ્વામીવત્સલ કરી, પ્રભુની પૂજા નિમિત્તે ધૃત કરી, દેરાસરો
બાંધી, સદાવ્રતો આપી અને સ્વપ્ના નિમિત્તે ધૃત કરી ધન ખર્ચે છે
અને તેમાં ધર્મ માને છે; તેમ હું હવે પછી પ્રજાને રોગમુક્ત કરવાના
કાર્યમાં દ્રવ્ય વાપરી મારી સંપત્તિની સાર્થકતા કરીશ. ”

આ સાંભળી કાનજી પ્રસન્ન થયો અને દેવજીની વિનંતિ
સ્વીકારી તેણે નીચેની કચ્છી કાપી ગાઇ સંભળાવી :—

રાગ ભરવી-ત્રીતાલ

(પામ્યો પામ્યો પદમણી નાર રે—એ ચાલ)

લોક દષ્ટિ કે ધિલડે મેં ધારીરે “કુરો ચોંધા ?”

“કુરો ભાંઈધા ?” વિચારી

હાં રે “કુરો ચોંધા ?” “કુરો ભાંઈધા ?” વિચારી

પુઝૂલમેં સુખ સમજેં મનમેં,

મુજિતજી કરી ‘ સ્તુતિ ’ વચનમેં;

વિષયેમેં સુખ ન્યારીરે—કુરો ૧

પૈસેકે પ્રભુ સમ ગણી જપીએં,

વિશ્વાસેં રે તેકે કપીએં;

મોહ મદ માન ન મારીરે—કુરો ૨

દેવ ગુરૂતેં ન રખેં પ્રીતિ,

(રખેં) અંતરમેં લોકેંજી ભીતિ;

હુઃખીજા હુઃખ ન ટારીરે—કુરો ૩

સ્વધર્મીએકે ન ગણી વહ્લા,

‘ભાવર’ મોંસેં ચેંતા ઠલ્લા;
 વિપતા કે ન વિદારીરે—કુરો ૪
 ગમે ન મનમેં સ્વદેશ સેવા,
 પ્રિયકર મંજુએ મિષ્ટાન મેવા;
 ‘વીર’ કે વૃથા સંભારીરે—કુરો ૫
 દોષદૃષ્ટિ કે ધિલમેં ધરીએં,
 અખીઉં મીચે વીઠારે ડરીએં;
 બરેં ને બેંકે બારીરે—કુરો ૬
 કીર્તિ કામના રખેં તા ચિત્તમેં,
 અંતરમેં પ્રીતિ અથ વિત્તમેં;
 ઠરેં ન કેંકે ઠારીરે—કુરો ૭
 હલેંતા પામર જનને પગલે,
 ઠાકરૂં ખેંતા ઠગલે ડગલે;
 જીવનકે ન સુધારીરે—કુરો ૮
 રખેં ન ઉરમેં ભાવ ને ભક્તિ,
 વૃથા વિંબાઈ સાધન-શક્તિ;
 ‘શિવ’ ચે ભવકે હારીરે—કુરો ૯

ગુજરાતી ભાવાર્થ:—

લોકદૃષ્ટિને જ દિલમાં ધારે છે, (અને) ‘શું કહેશે?’ ‘શું ધારશે?’ (એમ) વિચારે છે.

મનથી પુદ્ગલમાં જ સુખ સમજે છે, મુક્તિની સ્તુતિ (કેવળ) વચનમાં જ કરે છે, વિષયોમાં સુખ સમજે છે.—૧

પૈસાને પ્રભુ સમ ગણી જપે છે, (જે) વિશ્વાસે રહે તેને કાપે છે; મોહ, મદ અને માનને ભારતા નથી.—૨

દેવ, ગુરૂપર પ્રેમ રાખતા નથી, અંતરમાં લોકાની ભીતિ રાખે છે, દુઃખીનાં દુઃખ ટાળતા નથી.—૩

સ્વધર્મીઓને વહાલા ગણતા નથી, ‘ભાઈઓ’ મોઢાથી ઠાલા કહે છે, (તેમની) વિપદ વિદારતા નથી.—૪

દિલમાં સ્વદેશદાઝ નથી, મિષ્ટાન્ન-મેવા પ્રિયકર માને છે, ‘વીર’ને વૃથા સંભારે છે.—૫

દિલમાં દોષદષ્ટિને ધરે છે, આંખો મીઁચીને (જેમ આવે તેમ) હાંકે છે, (પોતે) બળે છે અને બીજને બાળે છે.—૬

ચિત્તમાં કીર્તિની કામના રાખે છે, અંતરમાં વિત્તપર પ્રીતિ છે, (પોતે) ઠરતા નથી (અને) પરને ઠારતા નથી.—૭

પામર જનને પગલે પળે છે, પગલે પગલે ઠાકરો ખાય છે, જીવનને સુધારતા નથી.—૮

ઉરમાં સદ્ભાવ અને ભક્તિ રાખતા નથી, સાધન અને શક્તિ વૃથા ગુમાવે છે: શીવ કહે છે, (તે) ભવને હારે છે.—૯

કચ્છી કાશી સાંભળી દેવજી તો ખુશ ખુશ થઇ ગયો. તેણે કાનજીને કહ્યું: ‘કાનજી શેઠ ! કૃપા કરી આ કાશી મને લખી આપો તમે જેટલું કહ્યું, તે તમામ આ કાશીમાં જ આવી જાય છે. ‘ચોંધા કુરો’ અને ‘ભાંધા કુરો !’ એ ખરેખર ચોપી રોગ છે. એની અસર એકની બીજને અને બીજની ત્રીજપર થયા સિવાય રહેતી જ નથી. આજકાલ તો આપ કહો છો તેમ સૌ દેખાદેખીથી જ વર્તે છે અને એ ગાડરીઓ પ્રવાહ, તે ખેશક ચોપી રોગ જ ગણાય. લોકો ગાડરીઓ પ્રવાહ જેવા કહેવાય છે, તે અરક્ષસ: સાચું છે. જો એક ગાડર ખાડામાં પડે તો એની પાછળ પાછળ ચાલનારા બીજાં ઘેટાં પણ ખાડામાં જ પડવાનાં. એ જ પ્રમાણે લોકો પણ દેખાદેખી કરવા જતાં અધ:પતનની ઘેર ગર્તામાં ગમડી પડે છે અને પછી લાલ-હાનિ વિચારવાનો વખત વીતી જાય છે. મને લાગે છે,

કે આ કાશી સમસ્ત કચ્છી પ્રજામાં ઘેરઘેર ગવાવી જોઈએ અને ત્યારે જ ‘ચોંધા કુરો’ અને ‘ભાંધા કુરો’ ની જે માડી અસર પ્રજામાં થવા પામી છે, તે નાશ પામશે કૃપાકરી એ કાશી ઉતારી આપો.’

કાનજીએ વગર વિલંબે કાશી ઉતારી આપી અને વિશેષમાં કહ્યું, કે “દેવજી શેઠ! જગતના ઇતિહાસનું અવલોકન કરતાં સ્પષ્ટ સમજાય છે, કે ભુતપૂર્વ સુધારકો, તત્ત્વજ્ઞાનીઓ, સાધુઓ, સંતો, ભક્તો અને વિચારકો, ‘ચોંધાકુરો’ અને ‘ભાંધા કુરો’ રૂપી એવી રોગથી મુક્ત જ હતા. જો એ રોગમાં તેઓ સપડાયા હોત તો તેમની ગણના પણ પામર જનમાં જ થાત; પરંતુ તેમણે તો પોતાના અંતઃકરણ (Conscience) ના અવાજને જ પૂછીને પ્રવૃત્તિ આદરેલી. નીતિ, ધર્મ અને ન્યાય પૂર્વક ભુદ્ધિ તેમજ હૃદયને જે અનુકૂળ જણાયું, તે જ તેમણે કરેલું; તેથી જો કે લોકો વિરુદ્ધ પડ્યા હશે અને અનેક પ્રકારનાં સંકટો પણ વેડ્યાં પડ્યાં હશે; છતાં તેઓ મેરૂ પેઢે અવિચળ રહી, પોતાનાજ સિદ્ધાંતપરમુસ્તાક રહી, જીવનની ઉન્નતિ સાધી શક્યા હતા અને એને જ પ્રભાવે અંતે લોકોએ તેમની વાહવાહ કરી, બદ્ધે તેમનાં યશોગાન ગાઇ જાહેરજનતા પોતાને કૃત્યકૃત્ય માનવા લાગી. કચ્છી પ્રજા સાદસિક. હિંમતવાન, ધૈર્યશીલ, ઉદાર, ઉમંગી અને પુરુષાર્થી છે, એ વિષે એ મત નથી; માત્ર એ પ્રજા જો ‘પાંજો કુરો’ અને ‘થિઓ કુરો!’ જેવા જીવન વિનાશક અસાધ્ય રોગોથી મુક્ત થાય, તેમજ ‘ચોંધાકુરો’ અને ‘ભાંધા કુરો’ જેવા એવી રોગોથી ચેતે તો એ પ્રજાની પૃથ્વીપર સર્વોત્તમ પ્રજા તરીકે ગણના થાય, તેમાં મને લેશ પણ શંકા નથી. આશા રાખું છું કે તમારી પ્રવૃત્તિથી કચ્છી પ્રજા જાગૃત થાય અને રોગમુક્ત બની, પોતાની અમર નામના અવનીમાં વિસ્તારે.”

કાનજી શેઠ! ‘પાંજો કુરો?’ અને ‘થિઓ કુરો?’નાં કાલે

(૩) ચોંધા કુરો? ને ભાંધ્યા કુરો?

પરાવર્તી પામરો કાં છે (લોકો) ચોંધા કુરો અને ભાંધ્યા કુરો
(કદેશ મું અને પામરો મું)

મને જેમ આપશ્રીએ ચિત્રો આપ્યાં, તેમ ‘ચોંધા કુરો?’ અને ‘ભાંધા કુરો?’ નું ચિત્ર નહિ આપે? ’ દેવજીએ જિજ્ઞાસાથી પૂછ્યું.

ચિત્ર-પરિચય

‘દેવજી શેઠ! મારા ખિસ્સામાં જ છે. તમને કહેતાં હું ભૂલી જ ગયો. હવે જુવો આ ચિત્ર. એમાં વૃદ્ધ ડોસાની સામે આંખે ચશ્મમાં ચડાવી, હાથમાં છત્રી લઈ જે ઉભો છે, તે ડોસાનો સુધરેલો અને ભણેલો ગણેલો દિકરો છે. ડોસો જુના વિચારનો, સ્થિતિચુસ્ત, લોકોથી ડરનારો અને અસ્થિર મનનો છે. દિકરો સ્વતંત્ર વિચાર કરનારો, નિર્ભય, સ્વાવલંબી અને અંતઃકરણને પૂછી ચાલનારો છે. તે પોતાના પૂજ્ય પિતાને કહે છે : “આજે ઢેઢવાડામાં સભા છે. ત્યાં મહાત્મા ગાંધીજીનું વ્યાખ્યાન છે. હું ત્યાં જઈ છું. આપ પધારો છો?” ત્યારે ડોસો કહે છે : “એ મહાત્માનાં દર્શન કરવાની તો મારી અલિલાષા છે; તેમજ એમનાં અમૃતમય વચનોનું પાન પણ કરવાની વૃત્તિ છે, પણ ઢેઢવાડામાં આવું તો લોકો શું કહેશે? એજ અંતરમાં બીતિ રહે છે ! ”

જવાબમાં દિકરાએ કહ્યું : “તમારું આખું જીવન લોકોથી ડરવામાં જ ગયું. ‘ચોંધા કુરો?’ અને ‘ભાંધા કુરો?’ની ભાવના, જેમ વૃક્ષના મૂળને કીડાઓ કોતરી ખાય તેમ તમારા અંતઃકરણને કોતરી ખાય છે. એથી જ આપ પુરૂષોત્તમ બનવાને બદલે પામર બન્યા.”

એટલે ડોસો કહે છે ; ‘દિકરા! તારું કહેવું અક્ષરશ્ચ : સાચું છે. લોકરંજન અર્થે જ મારી સર્વ પ્રવૃત્તિ હોય છે. એ મને દિવા જેવું દેખાય છે-’

હવે દિકરો કહે છે : “બાપા! એક મહાપુરૂષ કહે છે કે ‘આતમ સાંખે ધર્મ કહ્યો, ત્યાં જનનું શું કામ; જન મન રંજન ધર્મનું, મૂલ ન એક બદામ.’

અર્થાત્ આપણે ધર્મી છીએ કે અધર્મી, તેની સાક્ષી તો આપણું અંતર જ આપે; એમાં લોકાની સાક્ષી શા માટે જોઈએ ? લોકના રંજન અર્થે જે ધર્મ કરે છે તેની એક કાઠીની કિંમત પણ હોતી નથી.”

પછી પ્રસન્ન મને ડાસો કહે છે : ‘ એ તારૂં કહેવું સાચું છે.’

“ દેવજી શેઠ ! જેમ આ ડાસો લોકાને જ જોયા કરે છે અને લોકાથી જ ડર્યા કરે છે અને ‘ચોંધા કુરો ? અને ભાંધા કુરો ?’-ની દુર્જળ ભાવનામાં રમ્યા કરે છે, તે જ હાલત હજારો બલ્કે લાખો માનવીઓની છે. એથી જ તેઓની પામર પુરૂષોમાં ગણના થાય છે તે સાંભળીને દેવજીએ ઇચ્છા દર્શાવી :

‘કાનજી શેઠ ! આ ચિત્ર પણ મને આપો. એનો પણ બ્લોક બનાવી તેની હજારો પ્રતો છપાવી પ્રભાવના કરીશ. આ ચિત્રને મારી નજર સામે જ ભીંતે રાખીશ.’

ત્યારે કાનજી શેઠે કહ્યું : ‘ દેવજી શેઠ, ખુશીથી આ ચિત્ર લ્યો અને તેનો જેટલો અને તેટલો પ્રચાર કરો. હું તો માત્ર વિચારક છું. પ્રચારક તો તમે જ છો. આપણી મૈત્રી નભશે તો દેશનું જરૂર કલ્યાણ થશે.’

ત્યારપછી અંતરના ખરા ઉમંગકાથી દેવજી બોલ્યો : ‘ કાનજી શેઠ એમ કેમ કહો છો ? આપણી મૈત્રી કેમ નહિ નભે. આપણો સંબંધ તો નિઃસ્વાર્થી છે.’

સાંભળીને કાનજી ખુશ થયો. તેણે કહ્યું : ‘ દેવજી શેઠ એક અનુભવી કહે છે કે-

‘ પ્રીત કરતાં સહેલ, નભાવવી મુશ્કેલ ! ’

કેટલાક અદેખા-ઇર્ષ્યાળુઓ કાંઈનું સારૂં જોઈ જ ન શકે અને તેથી તેઓ માર્ગમાં કાંટાઓ પાથરશે સમજ્યા ? માટે તેવાઓથી હમેશા સાવધ રહેજો.’

‘કાનજી શેઠ!’ દેવજીએ કહ્યું: ‘જખ મારશે એવા લોકો. મિયાં-મીમી રાજી તો કયા કરેગા કાજી! આપણે જો પોતાની આંખે દેખશું અને પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરશું તો અદેખાઓ ખાંડ ખાશે. ઠીક છે, સમય બહુ થયો છે, જખશું હવે?’

કાનજીને પણ એ વાત ગળે ઉતરી અને બન્ને ઉઠ્યા અને પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

તેમણે રસિક અને શ્રોધક જે વાર્તાવિનોદ કર્યો, તેમાંથી વાંચનાર, તને જે કાંઈ હિતકારક જણાય, તે ગ્રહણ કરજે.

મણુકો ૩

પાંજ પોચ નાંચ

ચાને
જળોદરનો જીવલેણ વ્યાધિ

અ. માળાના પહેલા અને બીજા મણકામાં ‘પાંજે કુરો અને થિઓ કુરો ?’ તથા ‘ચોંધા કુરો અને ભાઈંધા કુરો ?’ ના જીવનવિનાશક વ્યાધિઓ સંબંધી આપણે કેટલીક માહિતી મેળવી. આજે વળી એવાજ એક વધુ જીવલેણ વ્યાધિના સંબંધમાં આપણે વિશેષ જાણી લઈએ.

કચ્છીપ્રજા જેવી સાહસિક, ઉદાર, ઉત્સાહી અને ઉદ્યોગી પ્રજાના જીવનમાં જે જે અસાધ્ય રોગો પ્રવેશવા પામ્યા છે, તેની જે પ્રકારે મેં ચિકિત્સા કરી છે, તે વિવેકી અને વિલક્ષણ પ્રજા સન્મુખ નિવેદન કરવાની ઉમેદ રાખું છું અને વિશ્વાસ છે કે એ રોગો જે સમજાઈ જાય અને કુશળ વૈદ્યોની સલાહ પ્રમાણે, તેને નિર્મૂળ કરવાના ઇલાજ ચોખ્ખાં તો આપણી રોગગ્રસ્ત પ્રજા આરોગ્યવાન બની, પૃથ્વીભરમાં પોતાની અમર નામનાથી નામાંકીત થાય.

કાનજી અને દેવજીની પિછાન વાચકને અત્યાર પહેલાં થઈ ગઈ છે. કાનજી વિચારક છે અને દેવજી પ્રચારક છે. એક સાધક છે, બીજો ઉત્તર સાધક છે. કોઈપણ કાર્ય સાધક અને ઉત્તર સાધક સિવાય સિદ્ધ થઈ શકતું નથી. જેમ એક હાથે તાળી ન પડે, તેમ કાનજી એકલો કંઈ પણ કરી ન શકે. બેશક, તે શુદ્ધિમાન છે; તથાપિ

આંખ છતાં પાંગળો માણસ હોય તે નદી નથી ઓળંગી શકતો, તેવી સ્થિતિ કાનજીની છે. તે દેખતો છે, પણ પાંગળો છે અને દેવજીને અજ્ઞાનરૂપી અંધ પડળ આવેલાં છે, છતાં કર્તવ્યશક્તિથી કાર્યને પહેંચી વળવારૂપ તેને પગ છે. તાત્પર્ય એ કે અંધ અને પંગુ ઉભયનો સહકાર સંધાય તો સંસારરૂપી નદીને તરી પાર ઉતરાય. કારણુ સ્પષ્ટ છે કે પાંગળો ચાલી શકતો નથી, પણ દેખી શકે છે અને આંધળો દેખી શકતો નથી, પણ ચાલી શકે છે. ઉભય વચ્ચે જોઈએ માત્ર પરસ્પરનો મેળ અને વિશ્વાસ. પછી તો આંધળાની ખાંધે બેસી પાંગળો પંથ દેખાડે, તે પ્રમાણે આંધળો ચાલે અને બન્નેનાં હિત અને હેતુ સંધાય. જગતમાત્રનું નિયંત્રણ એક બીજાના મહકાર ઉપર રચાયલું છે, એ વાત આપણે કદી ભૂલવી જોઈએ નહિ; કેટલાક જીવાત્માઓ કેવળ વિચાર જ કરી શકે છે, પણ તેમનામાં પ્રચારકાર્યની શક્તિ હોતી નથી; તેમજ કેટલાકમાં વિચાર કરવાની શક્તિ હોતી નથી, પણ તે પ્રચારમાં પૂરા પાવરધા હોય છે. કાનજી અને દેવજી બન્ને આ પંક્તિના પુરૂષો છે. કાનજીના જીવનમાં રાષ્ટ્ર, સમાજ અને ધર્મ સંબંધીનો વિચારસંભાર સારી રીતે ભરેલો છે. તેણે અનેક સુખોધક ગ્રંથો વાંચ્યા-વિચાર્યા છે અને જીવનને આવશ્યક તેમજ ઉપયોગી એવા કેટલાક સિદ્ધાંતો પણ ઘડી કાઢ્યા છે. રાષ્ટ્રીય જીવન જીવવામાં ક્યાં ક્યાં નડતર નડે છે, સામાજિક જીવનમાં શી શી કુપ્રથાઓ ધર કરી રહેલી છે તથા ધાર્મિક જીવનમાં કેવા ઢંગધડા વગરના વહેમોએ નિવાસ કર્યો છે, તે વિષે કાનજીએ પુષ્કળ વિચારેલું છે; પણ “**ઉત્પચન્તે વિલીયન્તે દરિદ્રાણામ્ મનોરથાઃ**” અર્થાત્ દરિદ્રિંમાના મનોરથો મનથી ઉત્પન્ન થઈ પાછા મનમાં જ સમાઈ જાય છે. કાનજીની સ્થિતિ આવી હતી. તે અજ્ઞાની લોકોને અનુસરતો નથી, તેમ તેમને સન્માર્ગ તરફ દોરી શકતો પણ નથી. પરિણામે તે એકલો અટૂલો સમાજથી દૂરનો દૂર રહ્યા કરે છે. જ્ઞાતિનું મહાજન મળે, તેમાંય કાનજી કોઈ

દિવસ ભાગ ન લે. એ તો એમજ માને કે ત્યાં જવાથી નકામો કાળક્ષેપ થવાનો. તે દૃઢપણે એમ જ માનતો કે જ્ઞાતિરૂપી નાવને ચલાવનાર સુકાનીઓ બુદ્ધિમાન, કાર્યકુશલ, ઉદાર, ગભીર, નિસ્વાર્થી અને જ્ઞાતિનું ભલું કરવાની ભાવનાવાળા નહિ, પણ માનપાનના ભૂખ્યા, સ્વાર્થી, દંભી અને પાખંડી હોય તો જ્ઞાતિને વિનાશને જ પંથે તેઓ દોરી જાય છે અને હિતને બદલે હાનિ થવા પામે છે. જો તે સુકાનીઓની 'હા એ હા' કરે તો ઠીક, નહિ તો તેઓ પોતાની લાગવગના જોરથી સામાને હેરાન હેરાન કરે છે અને તેથી જ તે જ્ઞાતિની ખટપટોમાં ભાગ લેતો નથી, તેમજ ધાર્મિક કાર્યોથી પણ કાનજી અલગ જ રહેતો; કારણ કે તે એમ માનતો કે જ્ઞાન વગરની કેવળ બાહ્ય ક્રિયાઓ લાભને બદલે નુકસાન વધારે કરે છે. સાંપ્રત કાળમાં ગીતારથ ગુરૂઓનો વિરહ હોવાથી કુગુરૂઓની જળમાં પડેલા પામર આત્માઓ ધર્મને નામે અધર્મ જ કરી બેસે છે. કોઈ અજ્ઞાની જીવડો દાણા બંદરમાં બામ્બુ મારતો હોય અને સ્પષ્ટ શબ્દોનો ઉચ્ચાર બલેને તે સપશ્ચટ કરતો હોય, છતાં પછેડી ઓઢી અને હાથમાં ઓઢો અને મુહૂર્તપતિ લીધી, એટલે પોતે જાણે તરણુતારણુ અને પાર ઉતારણુ થઈ ગયો હોય, એમ સ્વયં માની લે છે; તેમ લોકો પણ માને છે, પછી તે ક્ષાવે તેમ હાંકે રાખે છે અને તેને અનુસરનારાં મૂર્ખ માનવીઓ 'હાજી હા' કરી, તેની પાછળ ભમે છે અને તે જે માર્ગ દેખાડે, તે તરફ વળે છે. આમ થવાથી પામર આત્માઓનો ઉદ્ધાર થવાને બદલે તેમની અધોગતિ થાય છે. આજકાલ જ્યાં જુઓ ત્યાં ધર્મને નામે ઝૂઘડાઓ જ નજરે પડે છે. મૂર્તિને જ્ઞાને, મંદિર કે સ્થાનકને નિમિત્તે ગમ્મ, મત, પંથ કે વાડાને કારણે વાદ અને એમાંથી ઉત્પન્ન થતો વિતંડાવાદ ઠામઠામ નજરે પડે છે. એ બધું કુગુરૂઓને જ આભારી છે, એમ કાનજી માનતો અને તેથી સામાન્ય રીતે ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં પણ ભાગ લેવાનો ભાવ તેને થતો નહિ. જો કે તેના આવા વર્તનથી લોક એને

નાસ્તિક અને અધર્મી પણ માનતા—અને એમાં નવાઇ પામવા જેવું પણ શું છે? આસ્તિક અને ધર્મી તરીકેની પદ્ધિ સદ્ગુણ કે કર્તવ્ય ઉપર નથી મળતી પણ માન્યતા ઉપર મળે છે. પોતાની જેમ જેઓ માને અને વર્તે, તે આસ્તિક અને ધર્મી—પછી ભલે તેમની માન્યતા ભૂલ ભરેલી હોય, અને પૂર્વમાં જવાને બદલે પરિચાલુ પશ્ચિમ દિશા ભણી વળતાં હોય! આવા અંધશ્રદ્ધાળુઓથી જે ઉલટી રીતે ચાલે તે નાસ્તિક અને અધર્મી ગણાય! જ્યાં ત્યાં આવે ગાડરીઓ પ્રવાહ ચાલવાને લીધે કાનજી તેમનાથી હજાર ગાઉ છોટે રહેતો. રાષ્ટ્રીય હિલચાલ માટે પણ તેને ઘણો અસંતોષ રહેતો. ત્યાં પણ તેને પક્ષાપક્ષી, છર્પાં, અભિમાન, પ્રીતિની કામના અને સ્વાર્થની ગંધ આવતી: આ રીતે કાનજી આજસુધી સામાજિક, ધાર્મિક અને રાષ્ટ્રીય કાર્યોમાં ભાગ લેતો નહોતો: તેનું કારણ એ નહોતું કે તેમાં તે રસ ધરાવતો ન હોય, પણ એમાં તેને આનંદ જ થતો નહોતો; પરંતુ જ્યારથી દેવજીના સંબંધમાં આવ્યો, ત્યારથી તેણે તેની આગળ પોતાના દિલના દરવાજા ખુલ્લા મૂકી દીધા અને આજસુધી સમાજ, ધર્મ તથા રાષ્ટ્ર વિષે તેણે જે જે વિચારણા કરી હતી, તે દેવજી આગળ વ્યક્ત કરવાની તેને અનાયાસે તક મળી અને દેવજી તેને ઓળખી શક્યો. પહેલા મણકામાં આપણે જોયું છે કે પ્રથમ તો દેવજી પણ કાનજીને નાસ્તિક અને ધર્મભ્રષ્ટ માનતો; એટલું જ નહિ, પણ તેની નિંદા કરવામાં બીજાઓની સાથે સામેલ થતો; પણ જ્યારથી તેણે તેના વિચારો જાણ્યા ત્યારથી તેના પ્રત્યે તેને પૂજ્યભુક્તિ ઉત્પન્ન થઇ હતી. તેના વચનમાં તેને વિશ્વાસ આવ્યો હતો અને તેના વિચારો તેને પસંદ પડ્યા હતા.

દેવજી સિવાય કાનજીને આજસુધી બીજો કાંઈ ઓળખી શક્યો નથી. બદલે, તેના નિકટ પરિચયમાં રહેનાર તેનાં માતાપિતા, પત્ની અને બાંધવ આદિપણ તેનું હૃદય ઓળખી શક્યાં નહોતાં. તેઓ પણ તેને એકમાર્ગી અને અતડો માનવાની ભૂલ કરી રહ્યાં છે. કાનજી

ઉદાર છે, પણ ઉડાઉ નથી. તે ક્રરકસરીઓ ખરો, પણ કૃપણ નથી. તે નમ્ર છે, પણ નિર્જળ નથી. એક બાળુ સમગ્ર જ્ઞાતિ એક થઈ જાય, તો પણ તે પરવા કરે એવા નબળા મનનો નથી. કદાચ સમગ્ર પૃથ્વીની પ્રજા તેની નિંદા કરે, તો પણ તેનું ર્વાંડું સરખું પણ ફરકતું નહિ. એનું મનોબળ એટલું મજબુત હતું. તે સારી પેઠે જાણતો કે જગત ગંધેડાને ઘોડો માને કે ઠરાવે, તેથી ખર ખરેખર ઘોડો બની શકતો નથી; એટલે તેવા અભિપ્રાયની કિંમત મનમાં લાવતો જ નહિ; એટલું જ નહિ, પણ એને કોઈના સર્ટિફિકેટની લોલુપતા હતી જ નહિ, તેમજ લેખકો, વક્તાઓ કે વર્તમાનપત્ર-કારોની સ્તુતિથી તે ફૂલાતો નહિ, તેમ નિંદાથી ગભરાતો નહિ. લક્ષ્મીની સાથે જે જે દુર્ગુણો આવવા પામે છે, તે કાનજીએ પોતાના જીવનમાં ઉતરવા દીધા નહોતા, તેમજ વિદ્યાનો નશો તેને ચડ્યો નહોતો. લોકો તો એમજ માનતા કે તે ધનનો ગુલામ છે અને એને માત્ર ધંધાની જ ખબર છે. તે સિવાય બીજું કશું જ તે જાણતો નથી; પણ લોકોની એ ચોકખી ગેરસમજ હતી. અલખત તેથી તો કાનજીને નિરાંત હતી, કેમકે તેને કોઈ પજવતું નહિ અને એનો સમય વૃથા જતો નહિ. પોતે ઘેરથી જમીને પેઢીપર જાય અને સમી સાંજે પરવારોને ચોપાટીપર ફરવા જાય. ત્યાં ખુદી હવાનો લાલ લે. શાંત એકાંતમાં નિર્મળ વિચારણા ચલાવે અને પાછો ઘેર જઈ પોતાના વાંચનગૃહમાં સદ્ગ્રંથો સાથે મૈત્રિ બાધે : આજ રીતે તેણે દિવસો કે માહિનાઓ નહિ, પણ વર્ષો પસાર કર્યાં છે.

નિત્ય નિયમ પ્રમાણે આજે પણ તે ચોપાટીપર આવ્યો છે અને દેવજીની રાહ જોઈ રહ્યો છે. ગઈ કાલે તો દેવજી તેનાથી બહેલો આવ્યો હતા, પણ આજે કંઈ કામમાં રોકાઈ ગયો હશે, તેથી મોડો પડ્યો. પંદરેક મિનિટમાં જ તે આવી પહોંચ્યો. તે હસતો હસતો આવ્યો અને કાનજીની પાસે બાંકડાપર બેઠો. તેણે કહ્યું :

‘કાનજી શેઠ! આજે જરા મોડો પડ્યો. મારી પેઢીપર પેલો

દેવો દાળવાળો આવ્યો અને જામનગર રસ્તે રતડીઆનો રામઘઝો આવ્યો, જે માર્ગમાં બહુજ હેરાન થયો, તેના સમાચાર આપતાં તેણે એમ પણ કહ્યું, કે ‘ જામનગરમાં ભુજપુરવાળા શેઠ ટોકરશી મુળજી અને ઉમરશી ગોસરની ધર્મશાળામાં રામૈયો રાત્રિ રોકાયો, તેમાં તેને જરા આરામ મળ્યો. ’ મેં તેને કહ્યું, કે ‘ એ શ્રીમાનોએ પોતાની લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કર્યો છે. તેમને જેમ પૈસો પેદા કરતાં આવડ્યો તેમ સદ્માર્ગે વાપરતાં પણ આવડ્યો. ’ આ વાત દેવાને પસંદ ન પડી. તે તુરત બોલી ઉઠ્યો, કે ‘ એ શ્રીમંતો પાસે પુષ્કળ પૈસો છે. તેમાંથી આટલા પૈસા કામ ખાતર ખર્ચે, તેમાં થઈ શું ગયું ? ’

દેવાના એ ઉદ્ગારો સાંભળતાં જ મારી દષ્ટિમાં ‘ થિઓ કુરો ? ’ રૂપી ક્ષયનો વ્યાધિ ખડો થયો. હું ચમક્યો. મને વિચાર આવ્યો, કે માત્ર દેવો જ નહિ પણ એવા હજારો બહેકે લાખો દેવાઓ એવા પડ્યા છે, કે જેઓ ભલાની ભલાઈ સહી શકતા નથી. તેઓ ઉપકાર માનવાને બદલે અર્થાત્ કૃતજ્ઞી થવાને બદલે કૃતઘ્ની બને છે. મેં મારો આ અભિપ્રાય દેવાને જણાવ્યો અને વધારામાં ‘ ઉપાપ જે પથમે ’ પેંતારે જુદા થીઓ કુરો, થીઓ કુરો, ચેંતા’એ કાફી ગાઘ સંભળાવી. આથી દેવો પ્રસન્ન થયો અને તેને પોતાની ભૂતનું ભાન થયું. કાશી એને એટલી ગમી કે તુરત જ તેની છાપેત્રી પ્રત મારી પાસેથી એણે માગી લીધી. આ રીતે દેવા સાથેની ચર્ચામાં મારો વખત વીત્યો, તેથી વિલંબ થયો.’

આ ખુલાસાથી કાનજી નાખુશ થવાને બદલે પ્રસન્ન થયો. એ તો આગાહ એમ જ સમજ્યો, કે જે દર્દી કચ્છી પ્રજા પીડાય છે, તે દર્દને દફે કરવા મેં તો માત્ર વિચારો જ કરી નાખ્યા છે, પણ દેવજીએ તો દર્દને પારખી, તેની ચોક્કસ ચિકિત્સા કરવા માંડી છે. દેવજી સાથે જે મારે પરિચય ન થયો હતો તો

એના સહવાસનો અશ્વભ્ય લાભ શી રીતે મેળવી શકાત ? આ રીતે કાનજીએ દેવજી પ્રત્યે માન અને ભક્તિની દૃષ્ટિએ જોઈને કહ્યું, કે ‘દેવજીશેઠ ! આજ તમે બલે મોડા પડ્યા. મેઘની રાહ મથુર જોતો હોય, તેમ હું તમારી વાટ જોતો હતો; તથાપિ વિલંબનું તમે જે કારણ જણાવ્યું, તે પછી તો મને એમ પણ થાય છે, કે કદાચ આખો વખત ત્યાં જ રોકાઈ જવું પડ્યું હોત, તો પણ હું નિભાવી લેત; કેમકે કચ્છી પ્રજા-અરે, સમગ્ર ભારતવર્ષની પ્રજા જે દર્દથી દુઃખી છે, તે દર્દને નિમૂળ કરવાના પરમાર્થિ કાર્યમાં તમે રોકાયલા હતા, મારે કબુલ કરવું જોઈએ, કે જે શક્તિ તમારામાં છે, તે મારામાં નથી. તમારી જગાએ હું હોત તો દેવાની વાત સાંભળીને તેને હસી કાઢત અથવા એની ઉપેક્ષા કરીને ચાલ્યો જાત. આપ કેવા ઉદાર અને પરગણુ ! આપે તેમ ન કર્યું-એની ભ્રમણા માત્ર ભાગી નાખી અને એને અવળે રસ્તે જતો અટકાવ્યો.’

આ સાંભળીને દેવજીનું મુખકું જરા મલક્યું અને પ્રકૃષ્ણભાવે તે બોલ્યો : ‘તમને આવી વાતોથી નવાઇ લાગે છે ? ગઈ કાલની જ વાત કરું : કાલે તમારાથી છૂટો પડ્યા પછી હું ઘેર ગયો અને કુટુંબીજનોને ‘ચોંધા કુરો’ અને ‘ભાઈધા કુરો’ના એપી રોગની કાશી સંભળાવી અને તેની સમજાવતી આપી. પછી આજે વખારપર જે જે ભાઈઓ મળ્યા, તેમને પણ એ રોગના કડવાં ફળ સમજાવ્યાં; એટલું જ નહિ. પણ કાશીની ૫૦૦૦ પ્રતો છાપવા પણ આપી દીધી-અરે, અત્યારે અહીં આવતો હતો, ત્યારે પણ રસ્તામાં—

લોક દૃષ્ટિ કે ધિલકેમે ધારીં રે ;

કુરો ચોંધા કુરો ભાઈધા વિચારીં.

એ ચરણો ગણગણતો ચાલતો હતો. વળી આજે સવારે ઉઠીને ‘પાંજે કુરો’ અને ‘થિઓ કુરો’ની કાશીઓ સંભારી ગયો અને પછી ‘ચોંધા કુરો’ અને ભાઈધા કુરો ની કાશી કંઈસ્થ કરવા લાગ્યો.

શી વાત કહું ? મારી આવી પ્રવૃત્તિથી ઘરનાં તો બધાં ચકિત થઇ ગયાં છે. હું જાણે કોઇ પ્રદર્શનમાંની અજ્ઞાત ચીજ ન હોઉં, તેમ ચાલીવાળા પણ જતાં આવતાં મારી સામે ધારી ધારીને જોઇ રહે છે અને મારા વિષે વાતો કરતા હોય છે. અમારા આખા માળામાં તમે જઇને જુઓ તો બાઇઓ કે ભાઇઓ, છોકરા કે છોકરીઓમાંથી ધણાંખરાંને ‘ પાંજે કુરો ? ’ ‘ થિઓ કુરો ’ ‘ ચોંધા કુરો ? ’ અને ‘ ભાઈંધા કુરો ? ’ ની કાશીઓ આલાપતા જોઈ શકશો. એજ પ્રમાણે રાંધતાં રાંધતાં કેટલીક બાઇઓને પણ આ કાશીઓમાંની કડીઓ ગાતી સાંભળશો. વળી સ્ત્રી સ્વાભાવિક રીતે જ કિન્નરકંઠી હોવાથી, એમને મુખડે ગવાતી એ મધુર કાશીઓ સાંભળવાનું મને પણ મન થઇ જાય છે. અલગત, મને સાંભળતો જોઈ તેઓ સંકાય પામે છે અને શરમાઇ જાય છે; પણ હું તેમને તેવો સ્વભાવ રાખવાની ના પાડું છું. તેમને લાગેલી આ પવિત્ર લગનીમાં ઉત્તેજન આપું છું અને વખાણું છું. આથી એમનો સંકાય દૂર થાય છે અને મોકળા મનથી ગાવા માંડે છે. કેટલીક બહેનો તો મને પૂછે છે, કે, ‘ ભાઇ ! એમને તે ગાવી ઘણી ગમે છે પણ એનો ઢાળ જોઇએ તેવો બેસતો નથી, છતાં એવી એ રસિક છે, કે તે ગાવામાં ખૂબ મજા પડે છે. હું તેમને મમજણુ પાડતો, કે બહેનો, એ કાશીઓ સંભળાવનાર અને એનું રહસ્ય સમજાવનાર આપણી જ જ્ઞાતિના કાનજીશેઠ કરીને છે, કે જેમની નિંદા લોકો પેટ ભરીને કરે છે અને એમને નાસ્તિક તથા ધર્મભ્રષ્ટ માનતાં પણ પાછા હઠતા નથી. હું પણ લોકોના જેવી જ માન્યતા ધરાવતો હતા, પણ છેક પરમ દિવસે જ ચોપાટીપર તેમનાં પવિત્ર દર્શન થયાં અને એમના સત્સંગનો રંગ લાગ્યો, ત્યારે જ મારી બ્રાંતિ ટળી. તે દિવસથી કાનજીશેઠ માટે મારામાં પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થયો. મને ખરેખર સમજાયું, કે આપણી જ્ઞાતિમાં વિચાર કરવાની શક્તિ ઘણી ઓછી છે. એકનું ગાયું ગાવું, દેખાદેખી દોડવું અને એ પ્રમાણે કમેકમે ગાડરીઆ

પ્રવાહે ચાલવું એ આજની જનતાનો જાણે કે મુખ્ય જીવનધર્મ જ થઈ પડ્યો છે. પોતાને આંખો છતાં જાતે અવલોકન કરી શકે નહિ અને બુદ્ધિ છતાં સ્વતંત્રપણે વિચારી શકે નહિ. અમુક પુરૂષને નિંદા ગણવામાં આવતો હોય અને અમુકને વંદા ગણવામાં આવતો હોય તો એ લોકમાન્યતા વિષે વિવેકશક્તિથી સ્વયં સારાસારનો વિચાર કોઈ કરતું નથી ! પરિણામે કેટલાય સદ્ગુણો નાહક નિંદાપાત્ર ઠરતા હોય છે તો કેટલાક લેભાશુ પત્થરાઓ દેવની પેઠે પૂજાય છે. મારાં આ વચનોની અસર એ જાહેનોતે તો ધારવા કરતાં પણ વધારે સારી થઈ અને તેમના મનનું પુરેપુરું સમાધાન થઈ ગયું. તેમણે જણાવ્યું, કે ‘ગમે તેમ હોય; અમારે શું ? કરશે, તે ભરશે: આપણે તો આ સૌમાંથી સાર હોય, તે લેવો. રજકણુમાંથીએ રત્નકણીકાઓ હોય, તે આપણે વીણી લેવી જોઈએ; કેમકે કામ રજકણુ સાથે નથી, પણ રત્ન સાથે છે. બાકી જગતમાં એક ઇશ્વર સિવાય બીજું કોણ સર્વગુણસંપન્ન છે ? દોષ દેહધારીમાં ન હોય તો શું દેવમાં હોય ? દોષે હોય અને ગુણ પણ હોય. ગુણીજન તો એજ કે જે દોષ તરફ દુર્લક્ષ્ય રાખી ગુણ માત્રને ધ્યાન કરે.’

“મને આ બાદ્યોના બોલ સોનામહોર જેવા લાગ્યા. મેં તેમને ભલામણ કરી, કે જાહેનો ! જાહેરે કામકાળથી પંચાંગે ત્યારે અને રાતે વાળુપાણીથી પંચવાર્યા પછી, પુરસદની વખતે ગામગપાટા કે નિંદાકુચલામાં નકામે કાળક્ષેપ કરવાને બદલે સૌ એકઠાં થઈ આ કાંઈઓ ગાઓ તો કેવું સારું ? એથી અનેક લાભ થાય: સંગીતનો આનંદ મળે, ગાનાર અને સાંભળનારનાં હૃદય પ્રફુલ્લ થાય, નહારા વિચારોમાંથી મન સારા વિચારો તરફ વળે અને એ બધા ઉપરાંત કાંઈઓમાંના બોધથી બુદ્ધિનો વિકાસ થાય અને આત્માની ઉન્નતિ સધાય. તમે જાણતાં જ હશે કે આપણી કામમાં દુર્ભાવનારૂપ અસાધ્ય વ્યાધિઓએ કેવું ધર ધાલ્યું છે ! તેને દૂર કરવા કટિબદ્ધ થવું જોઈએ. જે દરેક જાહેન નિશ્ચય કરે, કે આજથી કોઈપણ દુઃખી

દેખાય ત્યારે ‘પાંજે કુરો ?’ કહીને કર્તવ્યબ્રજ નહિ બનું; કાંઈ ભલા સજ્જનની ભલાઈ પ્રત્યે ‘થિઓ કુરો ?’ની ભાવનાથી વર્તીને કૃતદ્વની નહિ થાઉં અને દેખાદેખી કંઈપણ પ્રવૃત્તિ કરતાં ‘ચોંધા કુરો ?’ અને ‘ભાંધવા કુરો ?’ કહી હાનીકર્તા રૂઢિયોને નહિ અનુસરું—એકેએક બહેનો જો આવો નિર્ણય કરવા માંડે તો મારી ખાતરી છે, કે ટૂંકી જ મુદતમાં તમામ દુર્ભાવનાઓ દૂર થવા પામે. મેં તો પરમ દિવસથી નિશ્ચય કર્યો છે, કે મારે એ દરેકથી મુક્ત થવા પ્રયત્ન કરવો અને બીજાઓને એ રસ્તે દોરવા મથવું. ધારે તો માણસ શું ન કરી શકે ? એને શી વસ્તુ અશક્ય છે ? જો મનપર લેવાય તો આ પ્રકારનાં દર્દ જે રીતે દાખલ થયાં છે, એ રીતે જ તેને ટાળી પણ શકાય. મારા આ શબ્દ સાંભળીને બહેનો પ્રસન્ન થઈ અને કેટલીક ઉત્સાહી બહેનોએ તો દુર્ભાવનાઓથી દૂર રહેવાનો સંકલ્પ કર્યો; એટલું જ નહિ, પણ આ તત્ત્વનો પ્રચાર કરવાની સદ્માવના જણાવી.”

ઉમંગના આવેશમાં આવી જઈ દેવજી જેમજેમ વાત લાંબાવતો હતો, તેમતેમ કાનજી અતિ પ્રસન્ન થતો હતો. તેને વિશેષ ખાતરી થવા માંડી, કે દેવજીમાં પ્રચારકાર્યની શક્તિ સારી છે. એ વિષે હવે સદેહને જરાપણ સ્થાન નથી. તેને એમ પણ લાગ્યું, કે પોતે દેવજીના મનોક્ષેત્રમાં સુવિચારનું જે બીજાગેપણ કરે છે, તે યોગ્ય સ્વરૂપે અંકુરિત થાય છે અને એક દિવસ એવો પણ આવશે, કે જ્યારે ઘટાટોપ કૃણદ્રુપ વૃક્ષ રૂપે તે ફાલીને, એનાં મીઠાં ફળ પ્રજા પામી શકશે. ‘કિનુ કડે’ કિનુ ન થીએ’ અર્થાત્ આપેલું કદિ વૃથા ન જાય, એ કચ્છી કહેવતનો આજ તેને પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર થયો.

દેવજીનો ઉપકાર માનતાં કાનજીએ કહ્યું, કે ‘દેવજી શેઠ ! વિદ્યા અને કળાને ઉત્તેજન મળે તો તેનો વિકાસ થાય અને ઉત્તેજન ન મળે તો તેનો નાશ થાય. એ બંને વાંનાં વેલડી જેવાં છે. વેલને વાડ, ત્રિવાલ તથા વૃક્ષનો આશ્રય મળે તો તે ઉંચે ચઢે છે અને નહિ તો પગ તળે છુદાઈ નાશ પામે છે; એવું જ વિદ્યા અને કળા માટે

સમજવું. પ્રાચીન કાળમાં રાજા મહારાજાઓ અને શેઠ શાહુકારો વિદ્વાનોની કદર કરતા અને તેમને ઉત્તેજન આપતા. કલાકારોને પ્રોત્સાહન મળે, તે માટે તેમને પારિતોષક મળતાં. કાળક્રમે હવે એ આવશ્યક વાતો ભૂલાતી જાય છે. રાજામહારાજાઓ ભોગવિલાસમાં પડી ગયા છે ને શેઠ શાહુકારોને ‘જે. પી.’ સરનાઇટ, ‘રાવસાહેબ’ કે ‘કૈસરે હિન્દ’ જેવા ઇલકાઓની મોહિની લાગી હોય છે, કે જે ઇલકાઓ જીવનનું કાંઇજ દારિદ્ર શીટાડી શકતાં નથી. માલદારો કીર્તિભૂખ્યા હોય છે, એટલા કલાશોખીન હોતા નથી. તેમને જેટલી પ્રાર્થિવ મોટાઇ પસંદ હોય છે, એટલા તે વિદ્યા-વ્યાસંગી જણાતા નથી. સ્વસ્થ ક્ષણોના કહેવાતા આનંદકારી વ્હાવા માટે તેઓ લાખખો રૂપિયાનો ધુમાડો કરતાં અચકાતા નથી; પણ તેમને જે વિદ્યાના દાન માટે કે કલાના ઉત્તેજન વિષે કહેવામાં આવે તો તેમનું મોં તુરત જ લેવાઇ જાય છે અને હરકોઇ જ્ઞાને આશ્રિત જનોને વિશે મોઢે પાછા કહાડવામાં આવે છે. તેઓ આવે વખતે એમ જ કહેવાના, કે ‘પાંજી પોચ નાંચ !’ (આપણી શક્તિ નથી) કોઇ વિદ્યાર્થી સ્કોલરશિપ લેવા જાય, કોઇ પત્રકાર સહાયતા માગવા જાય, કોઇ વિધવા કાંઇ મદદની માગણી કરે કે કોઇ સંસ્થાના સંચાલકો ફંડમાં શણો ભરાવા જાય, તો તેઓ એ જ જવાબ આપવાના કે ‘પાંજી પોચ નાંચ !’ કોઇ વિરોધીને હેરાન કરવાની જરૂર જણાય તો તે વખતે કાચળીનું મોં છૂટું મૂકવામાં આવે છે. લાડી, વાડી ને ગાડી માટે; ભોગવિલાસ કે વૈભવ માટે; ખાનપાન કે માનમોટાઈ માટે અને એથી આગળ વધીને કહું તો અનિષ્ટ ઇંદિયોના પોષણ માટે તેમની પાસે ‘પોચ’ હોય છે, પણ પારમાર્થિક કાર્યો માટે એ ‘પોચ’ને પાંખો થઇ જાય છે ! મારાજ અનુભવની એક વાત તમને કહું: એકવાર હું કચ્છમાં મારે વતન ગયો હતો. તે વખતે ત્યાંના એક શ્રીમંતને ત્યાં અનાયાસે જઇ ચઢ્યો. એ ગૃહસ્થ ગર્ભશ્રીમંત નહોતા, પણ પૂર્વના પૂણ્યબળે છેલ્લા એકાદ દાયકાથી લક્ષ્મીદેવી એમને પ્રસન્ન થયાં હતાં. પછી તો પૂછવું જ

શું ? ગામમાં સુંદર મ્હોલાત બધાવી ! અને એનો લાલ લેવા ચારેક મહિના માટે જ પોતે કચ્છમાં પધાર્યા હતા. તેમની સાથે માટે મીઠો સંબંધ હતો, તેથી હું પણ પ્રસંગોપાત તેમની પાસે જતો. તે દિવસે હું તેમને ત્યાં ગયો, ત્યારે તેમના નોકરે એ શ્રીમાનને એવું કહેતો મેં સાંભળ્યો, કે ‘આપણી મેડી પછવાડે અમુક બાપએ ખાતરનો મુંઢલો નાખ્યો છે. મેં તેને ના પાડી, છતાં તેણે કહ્યું’, કે ‘અમે તો ખાતર હમેશ અહીં જ નાખતા આવ્યા છીએ, માટે નાખવાના. તારા શેઠે તો હમણાં મેડી બાંધી, પણ ખાતર તો અહીં તે પહેલાંનું નાખાતું રહ્યું છે.’ આ કથન સાંભળી શેઠનો મિઝગળ ગયો. તેઓ બહારીએ ગયા અને ખાતર નાખનારને ધૂતકારી કહાડતાં મુખમાંથી અમિના તણુખા ઝરવા લાગ્યા. તેમણે દુર્વાસાનું સ્વરૂપ ધારીને કહ્યું, કે ‘કચરા ! તું તારા મનમાં શું સમજે છે ? હવેથી અહીં જો ખાતર નાખીશ તો યાદ રાખજે, તારાપર ફરિયાદ માંડીશ અને તું હેરાન થઈ જઈશ. મને ઓળખે છે ? હજારો રૂપિયા ખર્ચવા પડે તો ખેર, પણ તને ખરાબ કરી નાખીશ અને તારી ખોડ બૂલાવી દઈશ. ત્યારે કચરાએ ઉશ્કેરાઈ જઈ કહ્યું. ‘જેયા હવે ખોડ બૂલાવી નાખનારા ! પૈસાના જોરપર ઝાઝમતા હશે ! નથી જાણતા, તમારો બાપ તો ખાતર ઉપાડી ઉપાડીને ખપી ગયો અને તમેય આજસુધી બળદનાં પૂછડાં મરડી મરડી મોટા થયા છો ? હવે પૈસા થયા, એટલે આટલો બધો મદ રાખતા હશે, પણ પૈસો તો આજ છે અને કાલ નથી. પેલો લાખો લખખોપતિ હતો, પણ હવે ટકાનો ત્રણ શેર ગણાય છે. અમે પૈસાદાર નથી, એટલે બંગલા બાંધતા નથી તેમ અમારે વેચવા પડતાય નથી, કે વખત આવે કચેરીમાં જઈ નાદારી નોંધાવવી પડતી નથી. મહેનત કરી હકનો રોટલો ખાઈએ છીએ; થાય તે કરી લેજો. મુડીનો મદ કોઈ બીજા આગળ બતાવજો. અમે તમારાથી ડરતા નથી; ડરીએ છીએ એક પ્રભુથી.’

આ તકરાર વધી પડત, પણ હું બન્નેની વચમાં પડ્યો. તેમને

શાંત પાડ્યા અને પેન્ના શ્રીમંત સ્નેહીને સમજણ પાડતાં કહ્યું, કે 'ભાઈ! તમારી ભૂલ થાય છે, એ લોકોને તો રાજી રાખવા જોઈએ. આપણે થોડા દહાડા હવા ફેર માટે આવીએ, તેમાં વળી આવી તક-રારો શી? અને સાથે શું લઈ જવાનું છે? અહીં અમર પણ કોણ રહેવાનું છે? પંખીનો મેળો કે નદિ-નાવના સંજોગ જેવો આપણો અવતાર છે; માટે અને તેટલી લલાઈ બહારવી અને એ પૈસા પેદા કર્યા તો તેનો સદુપયોગ કરવો, એજ ઉત્તમ છે. અદાલતે ચઢવામાં કંઈ જ સાર નથી. મેડી પાછળ ખાતર નાખવાની હક પકડીને બલે તે મોટો થાય : એથી કદાચ તમારી મેડી બગડે તો ચુનાથી ધોળાવી નંખાવજો.'

આ રીતે શેઠને સમજાવીને શાંત પાડ્યા, તે દિવસે મને સમજાયું કે કોઈને ખરાબ કરવો હોય, કોર્ટે ધસડવો હોય કે લાંચ રૂશ્વતથી ધારુ' કામ કઢાવી લેવું હોય, તો તે વખતે પૈસા ખર્ચવામાં બાદશાહી ઉદારતા બતાવીએ છીએ; પરંતુ કોઈ દુઃખી કે અનાશ્રિતને મદદ કરવી હોય, ત્યારે 'પાંજી પોચ નાંચ !' એમ કહી કર્તવ્ય વિમુખ થતાં હૃદયને જરાય ધક્કો પહોંચતો નથી !

કેટલાકને જલંદર અથવા જળોદરનો રોગ થાય છે. એવા રોગીનું પેટ મોટું હોય અને હાથપગ પાતળા દોરડી જેવા હોય. દરદી બીછાને પડ્યો હોય છે, તે હાલીચાલી શકતો નથી, તેનાથી કામકાજ થતું નથી, તે નકામા જેવો થઈ પડે છે, દુર્ગંધતા વધતી જાય છે અને આખરે એ રોગ રોગીનો ભોગ લે છે, ત્યારે જ જપે છે. 'પાંજી પોચનાંચ !' એ જલંદર જેવો જ બીજો વ્યાધિ છે. તે જે પૈસાદારોને લાગુ પડે છે, એની દશા પણ આવી જ થાય છે. લગ્નમહોત્સવ હોય, વરઘોડા કહાડવા હોય, મોજ માણવી હોય, બંગલા બંધાવવા હોય, ગાનતાન અને નાચપાર્ટીના નાટારંગ ભજવવા હોય, ત્યારે કહેશે કે 'પાંજી પોચઅય' અને તેથી ઉલટું, વિદ્યાકલા કે સાચા પૂણ્યદાનમાં પરમાર્થ ખાતે પૈસા ખર્ચવાનો પ્રસંગ

આવે, ત્યારે કહેશે કે ‘ પાંજી પોચનાંય !’ આનું પરિણામ એ આવે છે કે પ્રજાની બુદ્ધિ અને શક્તિ ઘસાતી જાય છે. જલંદરનો રોગી જેમ નકામો થઈ પડે છે અને ખાટલે પડ્યો રહી દિવસો નિર્ગમન કરે છે, તેમ કુરૂદિઓ નિમિત્તે મોજ માણવા કે વાહવાહના પ્રસંગે જ જે માણસો પૈસો ખર્ચે છે અને પ્રજાની બુદ્ધિ-શક્તિની ખીલવણી વખતે ‘ પાંજી પોચનાંય !’ કરી ખેસી રહે છે, તેઓનું જીવન અને ધન નકામું થઈ પડે છે. જેમ જલંદરના રોગીનું પેટ મોડું થાય છે, પણ હાથ પગ નબળા પડે છે અને તે શક્તિહીન થતો જાય છે; તે જ પ્રમાણે કુરૂદિઓના રક્ષકો અને માનપાનના ભૂખ્યાઓ જલંદર રોગી જેવા જાણવા. તેઓ એક અંગનું પોષણ કરવા જતાં બીજાં ખાસ જરૂરી અંગોનું શોષણ કરે છે; માટે જ્યાંસુધી સીધો રાહ પકડવામાં ન આવે, ત્યાંસુધી હાલની સ્થિતિમાં ફેરફાર થવો અશક્ય છે. માત્ર દિશા જ બદલવાની જરૂર છે. દષ્ટિકાણ બદલો અને સંસારસૃષ્ટિનો સર્વોત્તમ દહાવો લ્યો. જ્યારે જ્યારે પરમાર્થના પ્રસંગ આવે ત્યારે ત્યારે ‘ પાંજી પોચનાંય ’ એમ કહેવું જોઈએ અને લગ્ન મહોત્સવો, ઝગડાના પ્રસંગો કે મોજમઝા માણવાના પ્રસંગો ઉપરિચિત થાય, ત્યારે ‘ પાંજી પોચનાંય ’ એમ કહેવું જોઈએ. જે પ્રત્યેક માનવી આ પ્રમાણે પોતાની દષ્ટિ બદલી નાખે તો જોતજોતામાં પ્રજાની ઉન્નતિ થવા પામે, એમ માફ માનવું છે; પણ જ્યાંસુધી ‘ પાંજી પોચનાંય ’ રૂપી જલંદર રોગની વૃદ્ધિ થતી રહેશે, ત્યાંસુધી બુદ્ધિ-શક્તિનો વિકાસ થવો સંભવિત નથી.”

કાનજીનું ઉપરોક્ત કથન દેવજીને અક્ષરશઃ સાચું લાગ્યું. તેને કાનજીની સમજણ સાચી જણાઈ. આજ પોતે જાણે નવું જીવન પામ્યો હોય, એમ દેવજીને લાગ્યું. તેને એમ થયું કે આટલાં વર્ષો પાણીમાં ગયાં. જેમ કુશળ વૈદ્યો કે ડોક્ટરો નાડીની પરીક્ષામાં નિપુણ ગણાય છે, તેમ પ્રજાના માનસિક જીવનનું નિરીક્ષણ કાનજીએ અરો-બર કીધું હોય, એવું દેવજીને સ્પષ્ટ દેખાવા લાગ્યું. કાનજીનો દાદો

દેવગત થયો, ત્યારે નાતજમણ કરવાની તેણે ધસીને ના પાડી. જો કે સગાં બહાવાંએ તો તેને ઘણું ઘણું સમજાવ્યો, પણ એમની મહેનત લેખે ન લાગી. કાનજીનો દીકરો પરણ્યો, ત્યારે તેણે ધામધૂમ ન કરી. દેવજીને એનું રહસ્ય આજે જ સમજાયું. તેને ખાતરી થઇ કે પાર્થિવ ભોગ વિદ્વાસ માટેનાં આવાં ખર્ચો, એ નકામાં ખર્ચો છે અને તે ન કરવામાં કાનજીની કૃપણતા નહોતી, બલકે એજ પૈસો સન્માર્ગે વાપરવાની ઉદાર ભાવના હતી. કેળવણી પાછળ કાનજીએ હજારો રૂપિયા ખર્ચ્યાં. દિન દુઃખીને મદદ કરવામાં તેણે પાછી પાની કરી નથી. અનાથ બાળ વિધવાઓને સહાય કરી તેણે અનેકના આશીર્વાદ મેળવ્યા છે. કાનજી પરોપદેશ પાંડિત્ય કરે એવો નથી જ. એ તો જો માને છે, તેજ પ્રમાણે વર્તે છે, એ વાતની દેવજીને આજ પુરેપુરી ખાતરી થઇ. તેણે કાનજીના કથનને અનુમોદન આપતાં એટલું જ કહ્યું, કે

“ કાનજી શેઠ, ગઇ કાલે અને તેને આગલે દિવસે તમે જો જો કહ્યું છે, તેના કરતાં આજે તો તમે કોઇ અજાણ વાતો કરી છે. તમારો શબ્દે શબ્દ સાચો છે અને પ્રજાજીવનની નાડ તમે જ બરાબર પારખી છે. તમે કહો છો તેમ પરમાર્થને પ્રસંગે ‘ પાંજ પોચ નાંચ, કહેનારા હવે મને પગલે પગલે દેખાય છે. અથવા એમ શા માટે ? હું મને પોતાને પણ એજ પંક્તિમાં ચૂકી શકું, એવી મારી ડામા-ડોળ મનોદશા આજસુધી હતી. આજે જ તમે મારી આંખો ઉઘાડી છે. જ્યારે આ મહાન રોગનાં ભયંકર લક્ષણ તમે વર્ણવતા હતા, ત્યારે હું માફ જીવન નિહાળી રહ્યો હતો અને તમારું કથન વિચારી રહ્યો હતો. હવે આજથી મને તમે રોગમુક્ત થએલો જોશો. પરમાર્થનાં કાર્યોમાં ‘ પાંજ પોચનાંચ ’ એવું આજથી કદી પણ કહેવાનો નથી. અને કહીશ તો માત્ર ખોટાં ખર્ચો વખતે જ. હવે આપને એક જ વિનતી કરવાની કે જેમ ‘ પાંજે કુરો ? ’ અને ‘ થિઓ કુરો ? ’ તેમજ ‘ ચોધા કુરો ’ અને ભાંધા કુરો ’ની કાફીઓ તમે સભ-

ળાવી હતી, તેમ ‘ પાંજી પોચ નાંચ ’ની કાશી હોય તો મને
ન સંભળાવો ? ”

કાનજીએ દેવજીની માગણીનો સ્વીકાર કર્યો અને નીચે મુજબ
કાશી ગાઇ સંભળાવી :—

રાગ ભૈરવી-ત્રીતાલ

(પામ્યો પામ્યો પદમણી નાર રે—એ ચાલ)

શુભભાવ કે ધિલડેમેં ધરજીરે, ‘ પોચનાંચ ’

કડેં મ ઉચરજી;

‘ પાંજી પોચનાંચ ’ કડેં મ ઉચરજી—શુભભાવ

દેવકે દુર્લભ નરભવ ગણુજી,

સ્વાર્થ સાધેલા કેંકે મ હણુજી;

ખારે બેંકે મ ખરજીરે—પોચ ૧

ધર્મ કર્મ શીખજી સતસંગે,

ભલાઇમેં રોજી નીત રંગે;

પરકે ઠારે ઠરજીરે—પોચ ૨

અભરેં કમેંથી અળગા રોજી,

ભલાઇલા સંકટેકે સોજી;

સ્વદેશકે ઉદ્ધરજીરે—પોચ ૩

પરનાંદામેં ભાગ મ ગીનજી,

રંકેલા પ્રીતીથી પીનજી;

‘ વીર ’વચન નીત સમરજીરે—પોચ ૪

ભલો કરેને મોંસેં મ ચોજી,

પાપજે પથમેં કડેં મ પોજી;

ભક્તિનાવેં તજીરે—પોચ ૫

ડોસ ડીસેમેં થી જા અંધા,
 પરનિંદાજા કજા મ ધંધા;
 પેલા પીંઠ સુધરજારે—પોચ ૬
 પિંઠ જંડા બેંકે પણ ન્યાર્યો,
 પરકે દુઃખ દીધલકે વાર્યો;
 પરજી પીડા હરજારે—પોચ ૭
 પ્રભુસુત ગણજા પ્રભુસમ પ્રીતેં,
 કજા 'સુસેવા' સારી રીતેં;
 મોહ મદ માને મ મરજારે—પોચ ૮
 લેખે લગાયો સાધન શકિત,
 ધરજા રગ રગ ભાવને ભકિત;
 'શિવ' સુંદરીકે વરજારે—પોચ ૯

ગુજરાતી ભાવાર્થ:-

શુભ ભાવને દિલડામાં ધારણ કરજો,
 પોંચ નથી એમ ક્યારે પણ નહિ ઉચ્ચરજો;
 'આપણી પોંચ નથી' એમ ક્યારે પણ નહિ ઉચ્ચરજો,
 દેવને દુર્લભ નરભવ ગણજો;
 સ્વાર્થ સાધવા કોષ્ટને પણ નહિ હણજો,
 બીજાને બાળી નહિ બળજો—૧
 ધર્મ કર્મ સત્સંગથી શીખજો,
 ભલામમાં નિત રંગે રહેજો;
 પરને ઠારીને ઠરજો—૨
 ખરાબ કાર્યોથી અળગા રહેજો,
 સત્પુરુષાર્થ માટે સંકટ સહેજો;
 સ્વદેશને ઉદ્ધરજો—૩

કેટલી સારાંક શેડીઆંઆ કહે છે (વિચારવાના ઉત્તરેજન પ્રસંગે) “પાંછ પોચ નાંચ” (આપણી શક્તિ નથી.)

પરનિંદાને પરહરજો,
રંક માટે પ્રીતિથી ભિક્ષા માગજો;
નિત્ય વીરવાણી સ્મરજો—૪
ભલું કરીને મુખથી નહિ કહેજો,
કોઇ દિ' પાપ પંથે ના પડજો;
ભક્તિનાવથી તરજો—૫

દોષ દેખવામાં આંધળા થજો,
પરનિંદાના ધંધા નહિ કરજો;
પ્રથમ પોતે જ સુધરજો—૬
પરને પોતા સમાન નિહાળો,
પરને દુઃખ દેનારાને નિવારો;
પરની પીડા હરજો—૭
પ્રભુસૂતને પ્રભુ સમાન પ્રેમથી ગણજો,
સત્સેવા સારી રીતે કરજો;
મોહ મદ માનથી નહિ મરજો—૮

સાધન ને શક્તિ લેખે લગાડો,
રગ રગમાં ભાવ ને ભક્તિ ધારણ કરજો;
'શીવ' સુંદરીને વરજો—૯

આ કચ્છી કાશી સાંભળી દેવજી ખુશ ખુશ થઇ ગયો અને હર્ષવેશમાં આવીને બોલ્યો: “કાનજી શેઠ! આ કાશી મને લખી આપો. એની પણ હું ૫૦૦૦ પ્રત છપાવીને પ્રભાવના કરીશ. ‘પાંજી પોચનાંય’ રૂપી જલંદર રોગથી પ્રજા સત્વર મુક્ત થાય, એ મારા અંતરની તીવ્ર આભિલાષ છે.”

ચિત્ર-પરિચય

કાનજીએ તે જ વખતે કાશી લખી આપી અને વિશેષમાં કહ્યું: ‘દેવજી શેઠ! જરા આ ચિત્ર તરફ નજર કરો. જે ખુરશી ઉપર બેડો

છે તે એક શ્રીમાન છે અને તેની સામે જે ઉભો છે તે એક પશૌપકારી યુવાન છે. તે નિરાધાર બાળકો, અનાથ બાળ વિધવાઓ, અને સાધન વગરના જુએ મરતા રહેતાને મદદ અપાવવા પેતાની સાથે લાવ્યો છે. શેઠને તે કહે છે કે ‘ શેઠ ! એમને કંઈ મદદ કરો ’ ઉત્તરમાં શેઠ કહે છે કે ‘ પાંજી પોચ નાંચ ’ ! તેના ઉત્તરમાં તે યુવાન કહે છે કે ‘ શેઠ ! લક્ષ્મ મહાત્સવો નિમીત્તે વેશ્યાઓના નાચ કરાવવા, દારૂખાનું ફેડવા, વીજળીનો અત્તીઓની રોશની કરવા, ટીપાટીઓ, કરવા, જે. પી. રાય માહેબ, સરનાઇટ કે સી. આઇ. ઇ.ની પદ્વીઓ માટે પાણીની પેઠે પૈસા વેરવા, એક નાની વાતને મોટું રૂપ આપી કોર્ટમાં જઈ વકીલો, બેરીષ્ટરો અને સોલીસીટરોને હજારો રૂપીઆની થેલીઓ આપવા, શાંતિ જમણો કરવા, કિર્તિ માટે સંઘો કાઢવા, નામના માટે ધર્મશાળાઓ, પાંજરાપોળો, મંદિરો, ઉપાશ્રયો અને ચાનકા બાંધવા પૈસા-શક્તિ છે અને માનવ બાંધવો અને બહેનોને સહાયતા કરવા પૈસા-શક્તિ નથી. આ શું કહેવાય ? શેઠ, તમારા દાનની દિશા હવે બદલો. જમાનો બદલાયો છે, નવયુગનો સંદેશો સાંભળો અને તેનો અમલ કરો; નહિ તો પરતાશો.”

શેઠના મન ઉપર તેના કથનની જરાય અસર ન થઇ. આ એક નહિ પણ દેશમાં હજારો-સંખ્યાબંધ શ્રીમંતો એવા છે કે જેઓ પોતાનો પૈસો કેવળ નામના અને કિર્તિના માટે ખર્ચે છે. જ્યાં માનવ આત્માઓને ઉત્તેજન આપવાનો પ્રસંગ આવે ત્યાં ‘ પાંજી પોચ નાંચ ’ કહીને ‘ કટાણું મોટું ’ કરી ઉભા રહે છે અને જ્યાં ગરીબોને કચડવાનો પ્રસંગ આવે કે કોઈને દયાવવાનો કે પાયમાલ કરવાનો મોકો મળે તો હજારો નહિ બેઠે લાખો રૂપીયા તેઓ ખર્ચવા તત્પર થઇ જાય છે. જે દેશમાં સાધન સંપન્ન આત્માઓની એવી ઉણટી સમજ હોય તે દેશમાં સુખ, શાંતિ અને આબાદી ક્યાંથી સંભવે ?

‘ દેવજી શેઠ ! જુવો છો ? પારસી કોમ કેટલી નાની છે છતાં

(૫) કુરૂદી પોપાળનું પરિણામ.

કુરૂદી પોપક પામત પ્રાણી સમાજની શક્તિ પોપવાને બદલે કુવાસનાર્યા પોસે છે તેને
પરિણામે સમાજ જલંદર રોગી-વિચ્છન્ન બને છે

તેમણે કેળવણી પાછળ કરોડો રૂપિયા ખર્ચ્યા છે. આરોગ્ય માટે, હોસ્પિટલો માટે, કરોડોનાં દાન આપ્યાં છે. તેમજ પોતાની કામના ગરીબો માટે પંચાયત ફંડો સ્થાપન કર્યાં છે. આપણા હિન્દુ શ્રીમાનો એનો ધડો લે તો આપણી કામ અને દેશનો ઝૂંટ ઉઢાર થાય. પણ ‘એ દિન કબ્બ કે મિયાં કે પાંઉમે’ ભુતીયાં’ એ કહેવત પ્રમાણે તેમની આંખો કાણ ઉઘાડે ? તેમની મતિ ઠેકાણે કાણ લાવે ? ધર્મગુરૂઓ તો શ્રીમંતોને રાજી રાખવા મથે છે; કારણ કે એમ કર્યા વિના તેમની માન-પાનની ભૂખ ભાંગે તેમ નથી અને ધર્મગુરૂઓ વિના ખીજા કોઇને તેઓ માને તેમ નથી’

દેવજી કહે “ કાનજી શેઠ ? નિરાશ મા થાઓ, કહ્યું છે કે

“કુવા ઉપરના કઠણુ જે પાકા કાળા પાણુ,

દોરડીએ છેદાય છે એ લેવું એંધાણુ.”

પથરાઓ પણ જ્યારે ધસાઇ જાય છે ત્યારે માણસનું શું ગળું ? એ ચિત્ર મને આપો. એની પણ યોગ્ય વ્યવસ્થા કરીશ પણ હાથમાં આ ખીજું ચિત્ર શેતું છે ?”

ચિત્ર-પરિચય

કાનજીએ કહ્યું: ‘દેવજી શેઠ, આ ચિત્ર પણ જોવા જેવું છે. પૈસાનો દુરુપયોગ કરનારાઓ કુરૂઠીઓનું પોષણ કરે છે. પરિણામે એક અંગ મોટું થાય છે અને ખીજા અંગો નિઃસત્ત્વ બને છે, તેનું આ ચિત્ર છે. કુરૂઠી રૂપી જલંદર વ્યાધિ પ્રજામાં વધવા પામેલ છે એથી પ્રજાક્રિય જીવન ખેડોળ, કુરૂપ અને નિઃસત્ત્વ બનેલ છે તેનું આ ચિત્ર છે. જે પ્રજાની શારીરીક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક શક્તિઓનું પોષણ થતું ન હોય પણ વાસનાઓ પોષાતી હોય તે પ્રજા દુઝળ હોય છે. તેનામાં કેમયુ જાતની શક્તિ હોતી નથી. કુરૂઠીરૂપી જલંદર રોગ જે પ્રજામાં વૃદ્ધિ પામે છે તે પ્રજા કેવી ખેડોળ હોય છે તે જો જોવું હોય તો આ ચિત્ર તમારી દષ્ટિ સામે

રાખવું. અત્યારનું પ્રગળવન કેવું છે ? એમ કોઇ તમને પૂછે તો આ ચિત્ર તેને દેખાડજો એટલે તેને ભાન આવશે. ’

દેવજીએ ચિત્ર લીધું. ફરી ફરી જોયું. પ્રથમ તો તેને હસવું આવ્યું. પછી તે ગંભીર થયો અને કહ્યું :

“ કાનજી શેઠ ! ધન્ય છે તમારી સુદ્ધિને અને ધન્ય છે તમારી શક્તિને. પ્રગ્મની નાડ આપે બરોબર જોઇ છે. તમે કહો છો એવી જ પ્રગ્મની હાલત છે. આ ચિત્ર મને આપો. એની પણ હું યોગ્ય વ્યવસ્થા કરીશ ”

કાનજીએ એ ચિત્ર પણ દેવજીને આપ્યું અને બન્ને પોતપોતાને ઘેર ગયા.

પ્રિય વાંચનાર ! કાનજીએ આજે જે જલ્દર રોગની હડકોટ કહી, તે જે મગજમાં ઉતરે અને પોતાનામાં એ રોગની અસર જણાતી હોય તો તેનાથી મુક્ત થવા પ્રયત્ન કરજો. આજ સુધીમાં કાનજી અને દેવજીની ચર્ચામાંથી જે ત્રણ રોગનું પૃથકરણ થયું છે, તેનો હરકોઇ અંશ જેને લાગુ પડયો હોય, તેનાથી તે ચેતે, રોગમુક્ત થવા પ્રયત્ન કરે અને અખંડ આરોગ્યનો આનંદ ભોગવવા ભાગ્યશાળી થાય, એટલી અર્થિમ ઇચ્છા.

મણુકો ૪ થો

તારક ત્રિપદી યાને વ્યાધિવિનાશક એગ્યુમીક્ષ્યર

પ્રિય વાંચનાર !

સુબોધક લેખમાળાના પ્રથમના મણુકમાં “ પાંજે કુરો ? અને થીઓ કુરો ? ” રૂપી અસાધ્ય વ્યાધિઓ, બીજા મણુકમાં “ ચોંધા કુરો ? અને ભાંધા કુરો ? ” રૂપી ચેપી રોગો અને ત્રીજા મણુકમાં “ પાંજ પોચ નાંચ ” રૂપી જલદર વ્યાધિની કાનજી અને દેવજીની ચર્ચા દ્વારા હું માહિતી આપી ગયો છું. આજે “ તારક ત્રિપદી યાને વ્યાધિ વિનાશક એગ્યુમીક્ષ્યર ” સંબંધી કાનજીનો જાતિઅનુભવ દર્શાવવા હું પ્રયત્ન કરું છું. આ મણુકો ધ્યાનપૂર્વક વાંચશે અને તેમાંથી હસંની પેઠે સાર ગ્રહણ કરી અસાર તજી દેશે.

કાનજી શેઠ નિત્યના નિયમ મુજબ આજે પણ ચોપાટી આવ્યા છે અને દરિયા કિનારે થોડી લટાર મારી એક બાંક પર બેઠા છે. દેવજી શેઠ પણ ત્યાં આવે છે અને તેઓ બન્ને વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થાય છે.

“ કાનજી શેઠ ! તમારી પાસેથી કાલે છુટા થયા પછી હું ઘેર પહોંચ્યો ત્યારે ત્યાં તો મારા દિવાનખાનામાં નરનારીઓનું ટોળું બેઠું હતું. તેઓ કાગને ડોળે મારી રાહ જોતા હતા. મારું ઘર જાણે ઉપાશ્રય હોય અને હું જાણે યતિ-મુનિ હોઉં તેમ મારી પાસેથી કંઈક નવીન જાણવાની અભિલાષાથી તેઓ સૌ એકત્ર થયા હતા. જનજી નામનો એક યુવક અમારા માળામાં પહેલે દાદરે રહે છે તે સૌને ગવરાવતો હતો અને સૌ ગીત ઝીલતાં હતાં. તે સમયનો દેખાવ

ભવ્ય હતો. પ્રથમ તો હું દાદર પર થોડી વાર ઉભો રહ્યો અને અધું સાંભળ્યા ક્યું. પછી હું ઉપર ગયો ત્યારે સૌએ સ્નેહથી મારો સત્કાર કર્યો.

ધનજીનો કંઠ મધુરો હતો. એટલે મેં તેને હું જમી પરવારું ત્યાં સુધી કચ્છી કાશીએ ગવરાવવી ચાલુ રાખવા વિનંતિ કરી. તેણે મારી વિનંતિ સ્વીકારીને ગવરાવવાનું ચાલુ રાખ્યું. જમી પરવારીને હું દિવાનખાનામાં ગયો ત્યારે પાશવીર નામના એક પુખ્ત વયના સજ્જન મને પ્રશ્ન કર્યો કે, 'દેવજીભાઈ! કાંઈ દિવસ નહિ અને હમણાં હમણાં તમે ચોપાટીપર ફરવા જાઓ છો, તો શું તમે પણ પેલા કાનજી શેઠના પંથમાં બળ્યા છો કે?' મેં તેમને સામો પ્રશ્ન કર્યો, 'કેમ શું વાંધો છે? કાનજી શેઠ તો સજ્જન છે!' પાશવીરે કહ્યું, 'તમે તો સમજી છો એટલે તમને શીખામણ આપવાની તો ન હોય, પરંતુ કાનજી શેઠ તો નાસ્તિક છે એટલે એમની સોળતની કહેવત પ્રમાણે 'સોળતે અસર' ન થાય અને તમે પણ નાસ્તિક વિચારના ન થાઓ એટલે મેં આવો પ્રશ્ન કર્યો હતો.'

મેં તેમને ધીરજથી ઉત્તર આપ્યો કે, ભાઈ પાશવીર! 'સોનું' જોઈએ ધસી અને માણસ જોઈએ વસી. 'એ કહેવત તો તમે સાંભળી હશે. કાનજી શેઠના સંબંધમાં એ કહેવત અગત્ય લાગુ પડે છે. જ્યાં સુધી હું તેમના પરિચયમાં આવ્યો નહોતો ત્યાં સુધી મારી માન્યતા પણ તમારા જેવી જ હતી, પરંતુ જ્યારે હું તેમના નિકટ પરિચયમાં આવ્યો અને મેં તેમના વિચારો જાણ્યા અને તેના ઉપર મેં પોતે વિચાર કર્યો ત્યારે મારી ખાત્રી થઈ કે નાસ્તિક અને અધર્મી કાનજી શેઠ નહિ, પણ આપણે છીએ. વસ્તુતઃ ખરા આસ્તિક અને પરંધર્મિક તો તેઓ છે. આપણે તો આપણી જાતને આસ્તિક અને ધર્મિક માની બેઠા છીએ. એક વ્યક્તિ ગમે તેટલી દુર્ગુણી અને દુરાચારી હોય, પરંતુ તે બહારથી ધર્મિકપણાનો અને આસ્તિકપણાનો દેખાવ કરે એટલે આપણે તેને ધર્મિક અને આસ્તિક

માનીએ છીએ અને એથી ઉલટું જે માણસ સદાચારી અને સદ્ગુણી હોય પરંતુ તે બહારથી ધાર્મિકપણાનો અને આસ્તિકપણાનો દેખાવ ન રાખતો હોય તો આપણે તેને નાસ્તિક અને અધર્મી માનીએ છીએ. આ આપણી ભૂલ છે. આપણા કહેવાતા ધર્મગુરૂઓના ઉપદેશનું આ પરિણામ છે. બાહ્ય દેખાવ અને જાહેર માન્યતા ઉપરથી આસ્તિકતા અને ધાર્મિકતાનો તોલ કરવાની ભ્રમણા માત્ર આપણામાં જ નહિ પરંતુ સમગ્ર સૃષ્ટિમાં છે. દાખલા તરીકે ખ્રિસ્તીઓ પોતાને ધાર્મિક માને છે અને જેઓ તેમની માન્યતા નથી ધરાવતા તેમને નાસ્તિક અને અધર્મી માને છે. એવી જ રીતે ઇસ્લામીઓ મુસલમાનો સિવાયના બધાને કાફિરો જ માને છે. શૈવો, વૈષ્ણવો કે કે બૌદ્ધોમાં પણ જુઓ ! એવી જ માન્યતા પ્રચલિત છે. જૈનો એક જ મહાવીર પ્રભુને માનનારા હોવા છતાં દિગંબરો, શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજકોને અને સ્થાનકવાસીઓને મિથ્યાત્વી માને છે. શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજકો, દિગંબરો અને સ્થાનકવાસીઓને મિથ્યાત્વી માને છે; જ્યારે સ્થાનકવાસીઓ દિગંબરો અને શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજકોને મિથ્યાત્વી માને છે. આમ સૌ કોઈ ‘ માઈ તે સાઈ ’ એ પૂંછડું પકડી બેઠા છે અને બધા કલેશોનું મૂળ એ છે. ‘ માઈ તે સાઈ ’ એને બદલે ‘ સાઈ તે માઈ ’ એવું જો સૌ માનવા લાગે તો પછી કશો ઝગડો કે કલેશ જગતમાં રહેવા ન પામે. દરેક વ્યક્તિ જો પોતાની જાતને સુધારવાનો પ્રયત્ન કરે અને પોતાનામાં રહેલા દોષો તપાસી તે દૂર કરવા અને પોતાનામાં રહેલા સુસંસ્કારના બીજનો વિકાસ કરવા પ્રયત્ન કરે તો તે મહાન પુરૂષ થઈ શકે, પરંતુ તેમ કરવાને બદલે સૌ કોઈ પારકી ચિંતા લઈ બેઠા છે અને એમાં જ પોતાનું જીવન વ્યર્થ ગુમાવે છે. આંખાનું વૃક્ષ પોતાની પાસેનું લીમડા કે થોરનું વૃક્ષ શું કરે છે તે ધ્યાનમાં નથી લેતું પરંતુ પોતાના બીજનો જ વિકાસ કરે છે. પાણી, પવન, પ્રકાશ, માટી એ બધામાંથી પોતાને જોષ્ટતા સત્વો એવીને આંખાનું વૃક્ષ પોતાના શાખા, પ્રશાખા, પાર્શ્વ, પુષ્પ અને ફળ ઉત્પન્ન કરે છે.

એવી જ રીતે જો મનુષ્યો આંખાના વૃક્ષનો દાખલો ધ્યાનમાં લઈ પોતાના જ સદ્ગુણોનો વિકાસ કરવામાં ધ્યાન આપે તો તેનું કલ્યાણ થાય અને જગતમાં તે આદર્શ પુરૂષ બની શકે. ”

મારું આ કથન સાંભળીને પાશવીર અને તેની સાથે બેઠેલા સૌ નરનારીઓના મનનું સમાધાન થઈ ગયું. પાશવીરની પ્રસન્નતાનો પાર ન રહ્યો. તેણે તો મને કહ્યું કે, ‘ભાઈ! તમારું કથન યથાર્થ છે. જો મનુષ્યો એ રીતે વર્તે તો દુનિયામાં કલેશ કંકાશનું નામ ન રહે અને સર્વત્ર સુલેહશાંતિ અને આનંદ વર્તે એમાં લેશ પણ શંકા નથી. પહેલાં મેં જ્યારે સાંભળ્યું કે હમણાં હમણાં દેવજી શેઠ કાનજી શેઠની સંગતમાં ભળ્યા છે ત્યારે મને લાગ્યું કે મારે દેવજી શેઠને ચેતવણી આપવી, પરંતુ તમારું કથન સાંભળ્યા પછી મારી ખાત્રી થાય છે કે કાનજી શેઠ તો શું, પરંતુ કોઈ પણ વ્યક્તિમાંથી આપણે તેના ગુણો જ ગ્રહણ કરવા જોઈએ. આત્મા જ આત્માનો મિત્ર કે શત્રુ છે. બીજાઓ તો નિમિત્ત માત્ર છે. જો આત્મા આત્માનો મિત્ર બને તો પછી બહારના કહેવાતા શત્રુઓ કાંઈ પણ હાનિ કરી શકે તેમ નથી અને જો આત્મા જ પોતાનો દુસ્મન બને તો બહારના કહેવાતા મિત્રો કાંઈ પણ પ્રકારનો લાભ આપી શકે તેમ નથી. તેથી જ આગમમાં કહ્યું છે કે, ‘આત્મા જ આત્માનો તારક છે અને આત્મા જ આત્માનો ઘાતક છે’ એ વચનોનું રહસ્ય હવે મને ખરાબર સમજાય છે. ધન્ય છે! દેવજી શેઠ! તમે તો મારી દષ્ટિ ખોલી નાખી. ત્રણ દિવસમાં તો તમારામાં ભારે ફેરફાર થયેલો જણાય છે. અરે! મારી સ્ત્રી અને દિકરાની વહુ તો જ્યારે જીવે ત્યારે ‘ઉપાપ જે પથમે’ પેંતારે, જીકે થીઓ કુરો થીઓ કુરો ચેં તા.’ એ જ ગાતી હોય છે. મેં તેમને પૂછ્યું ત્યારે તેઓએ તમારું જ નામ દીધું. મારી પાડોશમાં લક્ષ્મી નામની કોકિલકંઠી એક કન્યા છે તેના મુખમાં પણ જ્યારે જીવે ત્યારે ‘પાંજે કુરો હૈય ચાંધે ન પિચાર્યોં રે પાણુ પિંઠ જી ફરજ વિસાર્યોં’ એ જ

કાશી હોય. આ ધનજી અત્યારે ગવરાવતો હતા તે તો વખારે એઠો હોય ત્યારે પણ 'લોક દષ્ટિ કે દિવડે મેં ધારી' રે, કુરો ચોંધા કુરો ભાંખ્યા વિચારી' એ ગાતો જ હોય. ત્રણ દિવસમાં તો તમે જાદુ કર્યું છે. જ્યાં ત્યાં તમારી જ ચર્યા, તમારી જ વાતો અને તમારી શીખવેલી કાશીઓ જ સંભળાય છે.'

આવા પ્રસંશના ઉદ્દગારો સાંભળી પહેલાં તો હું મનમાં સહેજ પુલાયો, પરંતુ તરતજ મને ભાન આવ્યું કે એમાં પુલાવા જેવું શું છે? કાનજી શેઠનો સત્સંગ ન થયો હોત, તેમણે મારી આંખો ન ઉઘાડી હોત અને તેમણે કાશીઓ લખી આપી ન હત તો મારામાં શું હતું? હું આજે છું તેવો જ ત્રણ દિવસ પહેલાં હતો, પરંતુ ત્યારે કોઈ મારો ભાવ પણ પૂછતું ન હતું. કોઈ મારી પાસે ઉભું પણ ન રહેતું : અને આજે સૌ માફ સન્માન કરે છે, એમાં કાનજી શેઠનો જ પ્રતાપ છે. આવો વિચાર આવતાં મેં પાશ્વરીને કહ્યું કે, 'ભાઈ! એમાં માફ કાંઈ નથી. જે કાંઈ છે તે કાનજી શેઠનું છે, ગુણગાન કરો તો તેમના જ કરો અને ઉપકાર માનવો હોય તો તેમનો જ માનો.' પાશ્વરીને કહ્યું, 'એ ખરૂં. પરંતુ અમે ક્યાં કાનજી શેઠ પાસે ગયા હતા? જો તેમની પાસેથી જાણેલું તમે એક કાને સાંભળી બીજે કાને કાઢી નાખ્યું હોત અથવા તો સાંભળેલું મનમાં જ રાખી મૂક્યું હોત તો અમને શું લાભ થાત? પરંતુ તમે અમારા જાતિના અને દેશના લાભાર્થે પૈસા ખરચી એ કાશીઓ છપાવી, તેની દેશી બેસાડી અને તેનો ભાવાર્થ સમજાવ્યો ત્યારે જ અમે તે સમજી શક્યા. એટલે અમારા ઉપકારી તો પ્રથમ તમે જ છો; પછી કાનજી શેઠ છે. અમે તો તમારા ગુણગાન પ્રથમ કરશું, પછી કાનજી શેઠના.'

આ ચર્યા વધુ લંબાવવાની મને જરૂર ન જણાઈ. એટલે મેં વાત બદલી અને કહ્યું કે, 'આજે હું તમારા માટે નવી કાશી લખી લાવ્યો છું' આ સાંભળીને સૌ એ નવી કાશી સાંભળવા

ઉત્સુક મન્યા અને એ કાશી ગાઇ સંભળાવવા ઇચ્છા દર્શાવી.
એટલે મેં

“ શુભ ભાવ કે ધિલડે મેં ધરજી રે,

પોચ નાંચ કડેં મ, ઉચરજી ”

એ કાશી ગાઇ સંભળાવી અને તેનો ભાવાર્થ પણ સમજાવ્યો. આથી સૌ પ્રસન્ન થયા. પાશ્વરી તે પૂછ્યું કે, “ એ કાશી છપાવશો ને ? અને અમને સૌને આપશો ને ? ” મેં તરત જ કહ્યું, “ હા, કાલને કાલ હું તે છપાવીશ અને તમને સૌને આપીશ. ” આથી પાશ્વરી ખુશ પ્રસન્ન થયો અને તેણે કહ્યું કે, “ આપણી પોતાની ભાષામાં રચાયેલી હોવાથી એ કાશીઓ બહુ જ મીઠી લાગે છે. માતા, માતૃભૂમિ અને માતૃભાષા જોને ન ગમે તે માણસ જ ન ગણાય. ખરેખર, ભાઈ ! એજ કાશીઓ કચ્છીમાં ન હોત તો આટલી મધુરી ન લાગત. વળી એ કાશીઓનો ભાવાર્થ પણ સરસ છે અને તે સાથે તેની ઢાળ પણ એટલી સહેલી છે કે એક બાળકને પણ તે બેસી જાય. ” મેં ઉત્તરમાં કહ્યું, “ તમને માતૃભાષા પ્રત્યે આટલો પ્રેમ છે તે જોઈ મને આનંદ થાય છે ”

આ પ્રમાણે ચર્ચા થયા બાદ મોડી રાત્રે અમે સૌ છુટા પડ્યા.

બીજે દિવસે સવારમાં નિત્ય નિયમ પ્રમાણે પ્રથમની કાશીઓ સંભારી ગયો અને નવી કાશી મૂખ પાઠ કરી હું વખારે ગયો. પરંતુ ત્યાં મેં શું બોલ્યું ? ત્યાં તો પાંડવ કૌરવ અને રામ રાવણનું યુદ્ધ જમ્યું હતું. આજકાલ કેટલાક વર્તમાનપત્રોમાં પરસ્પર વૈર વિરોધ વધે તેવા જ લખાણો વિશેષ લાગે આવે છે. એથી વાંચનારાઓમાં પક્ષો બંધાય છે અને પછી તેઓ વાક્યુદ્ધ આરંભે છે. વાણીયા, લુહાણા અને ભાટિયાની જાતિઓમાં યુવકો અને વૃદ્ધો વચ્ચે, નવા વિચારના અને જુના વિચારનાઓ વચ્ચે વૈમનસ્ય જમ્યું છે. ‘ માફે તે માફે ’ એવી માન્યતા પ્રત્યેક પક્ષની હોય છે. સહનશીલતા તો ક્યાંક દેખાતી જ નથી. જ્યાં જુઓ ત્યાં જીભાગેડી નજરે પડે છે.

કાર્ય કરનારા અને કહે તેવું કરી દેખાડનારા તો વિરલા જ હોય છે. માત્ર લવારો જ કરનારા પ્રાયઃ નજરે પડે છે. મુડીવાદ અને મનુરવાદ, સનાતનીઓ અને સુધારકો, દેશીરાજ્યની પ્રજા અને રાજાઓ, સરકાર અને પ્રજા, સહકાર અને અસહકાર, જ્ઞાતિ અગ્રેસરો અને જ્ઞાતિના સામાન્ય મભ્યો, સાધુઓ અને શ્રાવકો, મીલ માલેકો અને મનુરો એમ સર્વત્ર પક્ષો પડી ગયા છે. દરેક પક્ષ સામા પક્ષને વાકુલ્હારો કરે છે. દેવને નામે કલેશ, તીર્થોને બદાને કંકાસ, મુનિઓ માટે કુસંપ અને ધર્મને નામે ઝવડા ચારે તરફ ચાલી રહ્યા છે. કળવણી આપવી કે નહિ, આપવી તો કેવી આપવી ? શ્રદ્ધા જોઈએ કે નહિ ? ઇશ્વર છે કે નહિ ? પાપપુન્યમાં માનવું કે નહિ ? સ્વર્ગ અને નર્ક છે કે નહિ ? મોક્ષમાં સુખ છે કે નહિ ? આ કાળમાં તે મળે કે નહિ ? મુદપતિ મોઢે બાંધવી કે હાથમાં રાખવી ? તપગચ્છ ઈષ્ટ કે અરતર ગચ્છ ? સ્થાનકવાસીઓ સાચા કે દિગંબરો ? શૈવો અરા કે વૈષ્ણવો ? સનાતનીઓ ભૂલ કરે છે કે આર્યસમાજીઓ ? હિંદુઓ ધર્મ પરાયણ છે કે મુસલમાનો ? આવા પ્રકારની તકરારો, ચર્ચાઓ અને તેને પરિણામે થતા કલેશ કંકાસોથી હું હવે કંટાળી ગયો છું.

ત્રણ દિવસના આપના સમાગમથી મને લાગે છે કે જે જાણવું જોઈએ તે લોકો નથી જાણતા અને જે કરવાનું છે તે નથી કરતા, પરંતુ સમય અને શક્તિની વૃથા બરબાદી કરે છે, કેવો સમય આવ્યો છે ? સતીઓને સ્થાને નટીઓ પૂજાય છે; ત્યાગીઓને બદલે રાગીઓ સુખી મનાય છે; ધર્મોને બદલે અધર્મોની બોલબાલા છે. પેલા કેશવ અને કૃષ્ણાણને તો તમે જોળખો છો. એ બન્ને ભાઈઓ એક બરણી માટે કોર્ટે ચડ્યા અને બન્નેએ સારા સારા ભેરીસ્ટરો રાખ્યા છે અને બન્ને જણાઓ હજારો રૂપિયા ખર્ચીને પોતાના પક્ષના સાક્ષીઓ ઉભા કરે છે. પાંચ રૂપિયાની બરણીની ખાતર જુદે ચડી બન્ને જણાઓએ એક વર્ષમાં લાખ રૂપિયા બરબાદ કર્યા છે. કેવો કાળ આવ્યો છે ! રામ માટે લક્ષ્મણ પ્રાણ પાથરે; યુધિષ્ઠીર

માટે અર્જુન અને લીમ જીવ આપે એ સમય ક્યાં અને બરણી માટે સગા ભાઈઓ કોર્ટે ચડે એ સમય ક્યાં ? સીનાજી જ્યારે રામના સહવાસમાં જંગલમાં મંગળ માનતા ત્યારે આજે તો બરણુ-પોષણ માટે પતિ સામે પત્ની ફરિઆદી માંડે છે અને તેને ટેકા આપનારા પણ મળી આવે છે ! એક વખત એવો હતો કે સતીઓનું પૂજન થતું અને સતીઓની દેરીઓ બંધાતી. આજે પુનર્જન કરનારી માનપાન પામે છે અને તેને અભિનંદનો અપાય છે ! એક વખત એવો હતો કે પિતાને ખાતર પુત્ર જીવનના દાન દેતો, રાજપાટ લાગી દેતો, બ્રહ્મચારી રહેતો અને તેમાં પોતાની ફરજ સમજી સુખ માનતો. આજે આપનો વારસો લેવા દિકરા કોર્ટે જાય છે અને તે માટે આકાશ પાતાળ એક કરે છે. આ શું થવા બેઠું છે તેજ નથી સમજતું.

પરંતુ આ તો હું આડી વાતે ચડ્યો. હું આજ સવારના ઝગ-ડાની જે વાત કરતો હતો, તે આજના વર્તમાનપત્રોમાં ભવાનજી અને ભોજરાજની ચર્ચા આવી તે, એ બંને સગા ભાઈઓ છે. ભવાનજી કહે છે કે, ‘આપની પાછળ નાતજમણ કરવું છે’ અને ભોજરાજ કહે છે કે ‘અનાથ આશ્રમ સ્થાપવું છે.’ ભવાનજી કહે છે કે કચ્છમાં આવન ગામનો મેળો કરવો અને સમગ્ર જ્ઞાતિને મોદેકો જમાડવા અને તેમાં એક લાખ રૂપિયા ખર્ચવા છે.’ ભોજરાજ કહે છે કે, ‘પચાસ અનાથ બાળકોને અન્ન, વસ્ત્ર અને વિદ્યાદાન આપવા એક લાખ રૂપિયા અર્પણ કરી પિતાના નામથી અનાથ આશ્રમ સ્થાપવું.’ આ મતભેદને લીધે તકરાર ઉભી થઈ અને ગાળાગાળી ઉપરથી હાથોહાથની લડાઈ પર આવી ગયા. તેમાં ભવાનજીને જરા વધારે વાગ્યું અને ભોજરાજ પકડાયો. મામલો કોર્ટે ચડ્યો છે. વર્તમાનપત્રોને તો જાણે ખોરાક મળ્યો હોય તેમ મુકદ્દમાની હકીકત અને તકરારના વિષયની ચર્ચાઓથી કાલમે ભરાય છે. મુકદ્દમા માટે સારા બેરીસ્ટરો રોકવામાં આવ્યા છે.

પરિણામ તો આવે તે ખરું, પરંતુ અત્યારે તો આગમાં લાકડાં નાખનારા ઘણા છે; કોઈ આગ ખુલ્લવા પાણી છાંટનાર નથી. આજે તો ઘરમાં કે દુકાનમાં, બજારમાં કે બંદરમાં, મંદિરમાં કે ઉપાશ્રયમાં બધે આ જ વાતો થાય છે તેમાં કોઈ ભવાનજીની તરફેણ કરીને બોલે છે તો કોઈ ભોજરાજનો પક્ષ તાણે છે. મેં ભોજરાજના વિચારોને ટેકા આપ્યો એટલે ભવાનજીના પક્ષવાળા મારા દુશ્મન બન્યા છે. આજનો દિવસ જ ખરાબ પસાર થયો છે. વૃદ્ધો અને જુના વિચારના ભાઈઓ ભવાનજીના પક્ષમાં છે અને તેઓ ભોજરાજને કસાઈની ઉપમા આપી ગાજો ભાંડે છે. યુવકો અને સુધારકો ભોજરાજના પક્ષમાં છે. તેઓ ભવાનજીને સેતાન કહે છે અને તેને વગોવે છે. શું થવા બેઠું છે તે કાંઈ સમજાતું નથી. ”

દેવજી શેઠની વાત શાંતિથી સાંભળી અને કાનજી શેઠે પોતાનું મૌન તોડ્યું અને તેમના મનનું સમાધાન કરતાં કહ્યું કે, “ દેવજી શેઠ ! વર્તમાનપત્રોમાં પ્રગટ થયેલા લખાણોથી આપણી જ્ઞાતિમાં ચર્ચા ઉપસ્થિત થઈ છે અને તેમાં તમે પણ રસ લો છો એ જાણીને મને ખેદ થાય છે. પત્રકારની તો ફરજ છે કે તેના પત્રમાં કોઈ લખાણ કરે તો તેને સ્થાન આપે અને તેમાં જે લખાણ પત્રકારને વ્યાજબી અને ન્યાયપુરઃસર લાગે તેને તે ટેકા પણ આપે, પરંતુ તેથી શું થયું? લેખક કે પત્રકાર પણ માણસ છે અને તે હદમસ્થ છે. તે કાંઈ મર્વજ પરમાત્મા નથી કે તે જે કાંઈ લખે તેમાં ભૂલ ન જ હોય. વળી એક પત્રકારે અમુક વિચારો દર્શાવ્યા માટે તે બધાએ માન્ય રાખવા જ જોઈએ એવું પણ કાંઈ નથી. અલગત હું એમ માનું છું કે જે વાંચનથી રાગદ્વેષ વધે, મોહ, મદ, માન કે ઇર્ષ્યા જાગે અને ક્રોધાત્મક પ્રગટે એવી જાતનાં લખાણો વર્તમાનપત્રોમાં આવવા ન જોઈએ. પરંતુ તેમ ન થાય તેથી સુઘ વાચકોએ પોતાનું સમતોલપણ ગુમાવવું ન જોઈએ.

કમનશીએ આજે આપણે જે તે વાતમાં પશ્ચિમનું આંધળું

અનુકરણ જ કરવા લાગ્યા છીએ. આજે લોકો પોતાની ફરજ કે કર્તવ્ય બજાવવાને બદલે પોતાના હક્ક લેવા નીકળ્યા છે અને જ્યાં કર્તવ્યને બદલે હક્કની જ વાત થાય ત્યાં કલેશકંકાશ થવાના જ. ફરજ અને કર્તવ્યના મૂળમાં પ્રેમ, ત્યાગ, નિઃસ્વાર્થતા, અલિદાનની ભાવના રહેલાં છે, ત્યારે હક્કના મૂળમાં સ્વાર્થ, મોહ, મદ, માન, રોષ-મત્સર રહેલાં છે. જે પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાની ફરજ અદા કરવા તત્પર થાય તો તેને હક્ક માગવાની જરૂર જ રહે નહિ. કર્તવ્ય બજાવનારને પોતાની ફરજ તરફ જ ધ્યાન રહે છે, જ્યારે હક્ક માગનાર સામાની ફરજનો જ વિચાર કરે છે. આમ કર્તવ્ય અને હક્કમાં આસમાન જમીન જેટલું અંતર છે. જે જ્ઞાતિમાં કે દેશમાં કર્તવ્યની ભાવના છે ત્યાં શાંતિ અને સંપ છે અને જે જ્ઞાતિ કે દેશમાં કેવળ હક્ક તરફ જ લક્ષ્ય છે ત્યાં કલેશ કંકાસ નજરે પડે છે.

આજનો યુગ ‘કલિયુગ’ કહેવાય છે. કલિ એ સંસ્કૃત શબ્દ છે અને તેનો અર્થ કલેશ-કળ્યાનો થાય છે. અર્થાત આજનો યુગજ કલેશનો-કળ્યાનો છે. આજે તમે જ્યાં નજર કરશો ત્યાં કલેશ અને કળ્યા જ દેખાશે. પિતા અને પુત્ર વચ્ચે, બાંધુ અને બાંધુ વચ્ચે, પતિ અને પત્ની વચ્ચે, સાસુ અને વહુ વચ્ચે, નણંદ ને બોજાઈ વચ્ચે, દેરાણી અને જેઠાણી વચ્ચે, રાજા અને પ્રજા વચ્ચે, મૂડીવાળા અને મજૂરો વચ્ચે, જુના વિચારના અને નવા વિચારવાળા વચ્ચે, જ્યાં ત્યાં કલેશ, કંકાસ અને કળ્યા જ દેખાય છે. સાક્ષરોમાં, પત્રકારોમાં, અગ્રેસરોમાં, દેશનાયકોમાં, શ્રીમંતોમાં, સંપ્રદાયોમાં, મુનિમહારાજોમાં કુસંપ અને ઝગડા જ ચાલે છે, કારણ કે આ કાળ જ કળિકાળ છે. આજે બીજાને વગોવવામાં જ ખુશ્કિને ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આજે તો સરકારને, રાજા મહારાજાઓને, શ્રીમંતોને, સાધુઓને કે મોટા માણસોને જે વધારે ગાળો આપે, તેમની ખુબ નિંદા કરે, તે જ નિડર અને સુધારક ગણાય છે. પોતે ભલે પાપથી ભરેલો હોય, દુર્ગુણોનો ભંડાર હોય, વિષય કપાયમાં

ફસાયેલો હોય, મદમસ્ત હોય, અભિમાનથી આંધળો હોય, ક્રોધાનળથી ધગધગતો હોય, લોભલાલસામાં લપટાયેલો હોય, સ્વાર્થપંકમાં ખુંચેલો હોય, છતાં અન્યને બોધ દેવા નીકળશે, બીજાની પોલ પ્રગટ કરવા તત્પર થશે, અન્યને નિંદવાનો ધંધો લઇ બેસશે અને ભાષાનો દુરુપયોગ કરી પોતાને કૃતકૃત્ય થયેલો માનશે અને લોકો પણ તેવાની વાહવાહ કરશે.

આ કાળમાં બહુ જ સાચવીને ચાલવાનું છે. આજે જે માન-પાન પામે છે, જેની વાહવાહ બોલાય છે, જેની કીર્તિની પતાકા ચારે દિશામાં ફરકે છે, કાલે તેની જ ફજેની થતાં વાર લાગવાની નથી. કાગડા જેમ ગાય કે બળદના ચાઠાપર જ બેસે છે તેમ દોષ-દષ્ટિવાળાઓની આંખો પારકા દોષપર જબ્બતે ઠરે છે. એવા નિંદકોની આંખો સુક્ષ્મદર્શક યંત્ર જેવી હોય છે. જેમ સુક્ષ્મદર્શક યંત્રથી નાનામાં નાની વસ્તુ મોટી દેખાય છે તેમ આ નિંદકોની દષ્ટિએ અન્યના નાનામાં નાના દોષ પહાડ જેવડા મોટા દેખાય છે.

સર્જન અને દુર્જન વચ્ચેનો ભેદ એ છે કે સજ્જન પોતાના દોષને અને પારકાના ગુણને મોટા બુઝે છે, જ્યારે દુર્જન પોતાના ગુણને અને પારકાના દોષને મોટા બુઝે છે. દાખલા તરીકે યુધિષ્ઠિરને હસ્તિનાપુરમાં કોઈ અધમ આત્મા ન દેખાયો, ત્યારે દુર્યોધનને એ જ શહેરમાં કોઈ ઉત્તમ આત્મા ન દેખાયો. આમ બન્નેની દષ્ટિમાં જ ભેદ હતો. અને ‘દષ્ટિ તેવી જ સૃષ્ટિ’ એ નિયમાનુસાર પાપી આખા જગતને પાપી માને છે અને પુણ્યશાળી જગતને પુણ્યશાળી માને છે. ‘આપ ભટ્ટા તો જગ ભટ્ટા’ એ ન્યાયે ભલ્લાને બધા ભટ્ટા દેખાય છે અને બુરાને બધા જ બુરા લાગે છે. વર્તમાન પત્રકારો તો આજે કોમકત્તે વગોવશે અને જેની પાસેથી પૈસા મળશે એમનાં ગુણગાન ગાશે. ગામ હોય ત્યાં દેડવાડો પણ હોય. સજ્જનો અને દુર્જનો વિષેની એક કચ્છી કાશી તમને સંભળાવું તે ધ્યાનથી સાંભળો:-

રાગ કાફી તાલ-દિપચંદી

(જીઆ તોકું સમજ ન આપ-એ ચાલ)

સંત સદા ઈય ચેતા, ગુણીજન ગુણકે ગીનેંતા-સંત
આમા, લીમા ઘેર ને બાવર,

પૃથ્વી મથે ઉગેંતા;

તિંચ સજ્જન ને દુરીજન જગમેં,

સદા કાલ જનમેંતા;

લિઝાયા કિત ન લિઝેંતા-સંત ૧

કાગ ને કોયલ ઘોડા ગડોડા,

હિન સૃષ્ટિમેં વસેંતા;

પાપી, અપાપી, સાધુ, અસાધુ,

કરણી પ્રમાણે થીએંતા;

સુખ દુઃખ કર્મેં લેંતા-સંત ૨

તનુ મન ધન અર્પે સેવામેં,

સજ્જન લેખે લગેંતા;

દુરિજન દૂર્ગુણથી જ ભરેલા,

કેંકે કમ ન અચેંતા;

ભુછડાઈ કેલા ભમેંતા-સંત ૩

ધરમ અધરમજા મરમ આગમથી,

સજ્જન સમજને રેંતા;

દુજ્જન શાસ્ત્ર સુણે નકિં સમજેં,

ઠારેં જીય જીએંતા;

પાપજે પથમેં પેંતા-સંત ૪

ગુણજી ગીનધણ ડીસી ગુણીકે,
 પ્રસન્ન મનથી નમેંતા;
 ગુણજી ચોર ભુલીને બલાઈ,
 ચંઈ ગતિએમેં રૂલેંતા;
 ‘શિવ’ સુખકે ન દીસેંતા—સંત પ

ભાવાર્થ:—

ગુણીજનો ગુણને ગ્રહણ કરે છે એમ સંતો સદા કહે છે.

આંખા, લીંખા, ખોર ને બાવળ પૃથ્વી ઉપર ઉગે છે. તેમ સંજ્જન ને દુર્જર્જન જગતમાં સદાકાળ જન્મે છે. (તેઓ) છુપાવ્યા છુપાતા નથી. (૧)

કાગડા ને કાયજ, ઘોડા ને ગધેડા આ સૃષ્ટિમાં વસે છે. પાપી, અપાપી, સાધુ (અને) અસાધુ (પોતાની) કરણી પ્રમાણે થાય છે (અને) સુખ દુઃખ કર્મ પ્રમાણે પામે છે. (૨)

તન મન ધન સેવામાં સમર્પી સંજ્જનો લેખે લાગે છે. દુર્જર્જનો દુર્ગુણોથી ભરેલા (હોય છે) (તેઓ) કોઈને કામ નથી આવતા (તેઓ તો) ખદમોઈ કરવા ભમે છે. (૩)

સંજ્જનો ધર્મ અધર્મના મર્મ આગમથી સમજે છે. દુર્જર્જનો શાસ્ત્રો સાંમળતા નથી, (તેમજ) કંઈ સમજતા પણ નથી (તેઓ તો) પશુની પેઠે જીવે છે (અને) પાપના પંથમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે, (૪)

ગુણના લેનારા ગુણીને જોઈ પ્રસન્ન મનથી (તેમને) નમે છે. (પણ) ગુણચોર ભલાઈન ભૂલી જાય છે (અને) ચાર ગતિમાં રજીલે છે. (તેઓ) મુક્ત સુખને જોઈ શક્તા નથી. (૫)

દેવજી શેઠ' આથી તમે સમજી શક્યા હશે કે સંજ્જનો અને દુર્જર્જનો પોતપોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે વર્તે છે. સંજ્જનો સાફ દેખે છે, દુર્જર્જનો ખરાબ જ નિહાળે છે. જગતમાં બન્નેની જરૂર છે

અને બન્ને ઉપકારી છે. દુર્જનો-નિંદકો-એ ભંગીઓ જેવા હોય છે. તેઓ મળ સાફ કરે છે. જે ભંગીઓ ન હોય તો રોગનો ઉપદ્રવ થાય. માટે એ પણ પ્રખતે ઉપયોગના છે. સજ્જનો ગુણો જીએ છે, અને ગુણોનું પોષણ કરે-છે. દુર્જનો દોષો દેખે છે અને તે દૂર કરવા ચેતવણી આપે છે. બન્ને જરૂરના છે.

આ સ્થળે સમજવાનું એટલું જ છે કે જે કાંઈનામાં ગુણો હોય છતાં દુર્જનો તેમાં દોષનો આરોપ કરીને નિંદે તો ગુણો કાંઈ દુર્ગુણો થઈ જવાના નથી અને તેથી અંતે નિંદકો ભોંકા પડશે અને ખરેખર દુર્ગુણો જ હશે તો તે દૂર કરવાની ચેતવણી સમજીને તેઓ દૂર કરશે અને દુર્જનો ઉપકારી ગણાશે. કાંઈની સ્તુતિથી પુલાવાનું નથી અને નિંદાથી ડરવાનું નથી. કર્તવ્ય સમજીને કરવાનું છે અને પોતાના પગ ઉપર ઉભા રહેવાનું છે.

પરંતુ આજે તમે જે સમાચાર કહ્યા તે ઉપરથી લાગે છે કે જ્ઞાતિની પડતી થવાની શરૂઆત થઈ છે. થોડા જ સમયમાં જ્ઞાતિમાં પક્ષાપક્ષી શરૂ થશે. અગ્રેસરો બેદરકાર બનશે. જ્ઞાતિનું સુકાન તેઓ છોડી દેશે. સ્વતંત્રતાને નામે સ્વચ્છંદતા પ્રવર્તશે અને પરસ્પર ઇર્ષા, દ્વેષ, મત્સર વધવા માંડશે. પરિણામ ભયંકર આવશે. મને તો લાગે છે કે જ્ઞાતિના સફલાગ્યથી જ તેમાં ભાગ્યશાળી જીવાત્માઓ અવતરે છે અને તેઓ પોતાની શ્રીમંતાઈ અને સજ્જનતાથી જ્ઞાતિને સુખી બનાવે છે. જ્યારે જ્ઞાતિનું પૂન્ય પરવારે છે ત્યારે લક્ષ્મી જવા માંડે છે અને દરિદ્રતા અને દુર્જનતા દાખલ થાય છે. ”

દેવજી કાનજીશેઠનું આ કથન એક ચિંતે સાંભળી રહ્યો હતો. કાનજી શેઠની અવલોકનશક્તિ, વિચારશક્તિ અને દીર્ઘદષ્ટિ માટે તેમના પ્રત્યેની દેવજીની માનવૃત્તિ વધી. તેને કાનજીશેઠનું કથન અક્ષરસઃ સાચું લાગ્યું. પરંતુ ભોજરાજની વિરૂદ્ધ જે લખાણ થયું હતું તે તેને રૂચતું નહોતું, એટલે તેણે કાનજી શેઠને પ્રશ્ન કર્યો કે, “ કાનજી શેઠ ! તમે જે ચિત્ર દોર્યું તે યથાર્થ છે; પરંતુ મને લાગે છે કે

ભોજરાજ વિષં જે લખાણ થયું છે તેથી તેમની અપકીર્તિ થશે. તેમનો માનમોભો ઘટશે અને જ્ઞાતિમાં અત્યારે તેમનું જે વજન પડે છે તે હવે નહિ પડે. તો તેમણે આ સંબંધમાં કેવાં પગલાં ભરવાં જોઈએ ? ”

કાનજી, દેવજીની મનોવૃત્તિ કળી ગયો. તેને લાગ્યું કે દેવજીને ભોજરાજ સાથે સંબંધ હોય તેથી તેની વિરૂદ્ધ લખાણ તેને ખુચે છે અથવા તો ભોજરાજ જેવા સજ્જન સામે કાદવ ઉડાડવામાં આવે તેથી તેનું દિલ દુઃખાય છે. ગમે તેમ હોય પણ ભોજરાજ વિરૂદ્ધ લખાણથી તે ખેચેન જણાય છે. તેથી તેના મનનું સમાધાન કરતાં કાનજીએ કહ્યું કે, “ દેવજી શેઠ ! જે વર્તમાનપત્રોની સ્તુતિથી ભોજરાજને કીર્તિ વરી હશે તો તેમની નિંદાના લખાણોથી જરૂર એ કીર્તિ જતી રહેશે પરંતુ જે તેમના ઉત્તમ ગુણોથી તેઓ કીર્તિ પામ્યા હશે તો વર્તમાનપત્રોના હલકા લખાણોથી તેમની કીર્તિને લેશ પણ ઝાંખપ લાગવાની નથી. ખિલાડીના કહેવાથી કાંઈ શીંકુ તુટી પડવાનું નથી. સૂર્યની સામે ધૂળ ઉડાડનારની જ આંખમાં ધૂળ પડે છે.

એક દાખલો આપું. એક વખત ચૈત્ર મહિનાના ખરા તાપમાં ખપોરના સમયે એક સિંહ એક વૃક્ષની છાયામાં સુતો હતો. તે વખતે એક શિયાળ ત્યાં આવ્યું. તેણે સિંહને પડકાર કરી જગાડ્યો અને કહ્યું : “ હે વનરાજ ! સુતો શું છે ? ઉઠ ! ઉભો થા ! મારે તારી સાથે કુસ્તી કરવી છે.” શિયાળ મનમાં સમજતું હતું કે તડકામાં સિંહ કાયર હોય છે એટલે અત્યારે તે ઉઠશે જ નહિ. એટલે તેને કાંઈ ભય હતો જ નહિ. સિંહે જરા આંખ ઉઘાડી સહેજ હસીને જોયું કે આ મારો ભક્ષ મને શું કરવાનો હતો ? પરંતુ અત્યારે તાપમાં ઉઠે કાણુ ? એટલે તેણે પાછી આંખ બંધ કરી. શિયાળ મનમાં મત્રકાથું અને સિંહ નહિ જ ઉઠે એવી ખાત્રી થતાં તેણે શરીરથી પડકાર કર્યો કે, “ કેમ ! કુસ્તી લડે છે કે

નહિ ? નહિ તો કહે કે હાર્યો. હું હમણાં જ શહેરમાં જઈને સૌને કહીશ કે હું સિંહને જીતી આવ્યો છું. ” સિંહ અદ્વૈતાસ્ય કરીને બોલ્યો, “ જા. જા ! ખાવલા ! જા, શહેરમાં તો શું પણ આખી દુનિયામાં જઈને કહે કે વનરાજ હાર્યો અને હું જીત્યો. ’ જગતમાં જેને અક્ષલ હશે અને જેને મારી શક્તિનું જ્ઞાન હશે તે તો તને હસી કાઢશે અને મૂખો હશે તે તારૂં કંઈ મારશે. એવા મૂખોઓની માન્યતાની મને કોડીનાયે કિંમત નથી. ” સિંહને પોતાની શક્તિમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી. તેથી તેણે શિયાળની નિંદાની પરવા ન કરી. શિયાળની નિંદાથી પોતાની અપકીર્તિ થવાનો તેને લેશ પણ ભય નહોતો.

આ દષ્ટાંત સમર્થ અને સુઘ સજ્જનોને યરાયર લાગુ પડે છે. સમર્થ સજ્જનોને પોતાની બુદ્ધિશક્તિમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હોય છે અને તે માને છે કે જ્યાં સુધી મારામાં બુદ્ધિ છે, શક્તિ છે, સદ્ગુણો છે ત્યાં સુધી કોઈના પ્રમાણપત્રની શી જરૂર છે ? સિંહને શિયાળ કહેવાથી તે જેમ શિયાળ ખતી જતો નથી તેમ સજ્જનોને દુર્જન કહેવાથી, સમળને દુર્જન કહેવાથી, સુઘને અઘ કહેવાથી કે સદ્ગુણીને દુર્ગુણ કહેવાથી તેમની બુદ્ધિ, શક્તિ કે સદ્ગુણમાં ફેર પડી જતો નથી.

તમને ભલે ભોજરાજની પ્રતિષ્ઠા ઘટવાનો ભય રહેતો હોય પરંતુ ભોજરાજ પોતે નિશ્ચિંત હશે; કેમકે કીર્તિ અને અપકીર્તિ, પુણ્ય અને પાપને આધીન છે. મનુષ્ય તો નિમિત્ત માત્ર છે. જ્યાં સુધી તેના પુણ્યનો ઉદય છે ત્યાં સુધી તેનો વાળ પણ વાંકો કરવાની કોઈની તાકાત નથી અને જ્યારે તેના પાપનો ઉદય થશે ત્યારે કોઈની સહાય પણ તેને કામ આવવાની નથી. તમે શ્રીપાલનો રાસ તો સાંભળ્યો હશે.

દેવજીએ ઉત્સાહથી ઉત્તર આપ્યો, “ હા, હા. એક નહિ પણ અનેક વાર. પરંતુ તેનો અર્હિ શું સંબંધ છે ? ”

કાનજીએ પોતાનું બોલવું ચાલુ રાખ્યું; “હું એ જ કહેવા માગું છું કે જો તમે શ્રીપાલના રાસ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ્યો હોત તો તમે સદાને માટે નિર્મલ થઈ ગયા હોત. દુનિયામાં તમને કોઈની પરવા ન રહેત. શ્રીપાલના રાસમાં લખ્યું છે કે મયણાસુંદરી અને સુરસુંદરી એ બન્ને બહેનો રાજની રાજકુમારીઓ છે. મયણાસુંદરીના સત્ય અને સ્પષ્ટ કથનથી ક્રોધિત થઈ રાજાએ તેને એક કાઠીઆ પુરૂષ સાથે પરણાવી અને સુરસુંદરીના ખુશામતભર્યા કથનથી પ્રસન્ન થઈ એક નૃપતિ સાથે તેના લગ્ન કર્યા. આથી લોકોમાં ભારે હાહાકાર મચી રહ્યો અને પ્રાઈ મયણાસુંદરીને મૂર્ખ ઠરાવી તેનો દોષ કાઢવા લાગ્યા. તો કાઈ રાજાને દુરાગ્રહી કહી નિંદવા લાગ્યા. પરંતુ મયણાસુંદરીના દ્વિત્વમાં શોક કે ઉદ્વેગની લેશ પણ અસર ન થઈ. તે મનમાં સમજતી હતી કે, જે નશીબમાં હશે તે થશે. પ્રારબ્ધ ફેરવવાની પ્રભુમાં પણ શક્તિ નથી તો પામર માનવી શું કરી શકનાર છે ? પરિણામ તો તમે જાણો છો કે મયણાસુંદરી સુખી થઈ અને સુરસુંદરી દુઃખી થઈ. મયણાસુંદરીની શ્રદ્ધા પર રાજા પ્રગતિ પામ્યાં પ્રસન્ન થયા અને સૌ તેના ગુણગાન કરવા લાગ્યા.

“વળી એ જ રાસમાં તમે સાંભળ્યું હશે કે શ્રીપાલને દુઃખ દેવા માટે ધવલ શેઠે આકાશપાનાળ એક કર્યું, પરંતુ શ્રીપાળનો વાળ પણ વાંકા થયા નહિ અને ઉઝટું તેને દુઃખ દેવા માટે ધવલ શેઠે જે જે ઉપાયો યોજ્યા તે બધા શ્રીપાલના સુખના હેતુ બન્યા. કારણ એ જ હતું કે શ્રીપાલના પુણ્યનો ઉદય હતો.

“જો દરેક મનુષ્ય શ્રીપાલના ચરિત્રમાંથી આ રહસ્ય સમજી જાય તો તેનામાં દુઃખિતા રહેવા પામે જ નહિ.”

દેવજીની નજર સામે શ્રીપાલચરિત્રના બધા પ્રસંગો ઉપસ્થિત થઈ ગયા. તે વર્ષમાં બળ્લમે વાર શ્રીપાલનો રાસ સાંભળતો. રાસના અનેક ઢાળો તેને મુખપાઠ થઈ ગયા હતા. શ્રીપાલને પગલે પગલે

રિદ્ધિ સિદ્ધિ મળતી અને ઠામ ઠામ તે સુંદર સ્ત્રીઓ પરણુતો, એમાં જ એનું ચિત્ત હતું. ધવલશેઠ શ્રીપાલને દુઃખ આપવા મથતો એ હકીકત આવતી ત્યારે તેને ગુસ્સો આવતો અને મનમાં ને મનમાં ધવલશેઠને થોડી ગાળો દબ લેતો. એ સિવાય એ સુખોદક ચરિત્રમાંથી કાંઈ સાર તેણે ગ્રહણ કર્યો નહોતો. કામ્યે તેને એ ચારત્રનું રહસ્ય સમજવું પણ નહોતું. રૂઢ મુજબ રાસ વંચાતો અને રૂઢ મુજબ તે સાંભળતો. વીસ વીસ વર્ષથી રાસ સાંભળવા છતાં તેને જે વાતનું ભાન થયું નહોતું તે ભાન તેને કાનજી શેઠના રહસ્યસ્ફોટનથી આજે થોડી વારમાં થયું. તેના હૃદયસાગરમાં ભક્તિના તરંગો ઉછળ્યા અને કાનજી શેઠના પગમાં પડી હર્ષાશ્રુઓથી તેમના પગ ભીંજવી નાખ્યા. કાનજી શેઠે તેને મહામહેનતે ઉભો કર્યો ત્યારે તે ઉઠ્યો અને બોલ્યો : “ કાનજી શેઠ ! આજે તો તમે હદ કરી. આજથી તમે મારા માર્ગદર્શક ગુરૂ અને હું તમારો શિષ્ય. ધન્ય છે તમને અને તમારા માત પિતાને ! તમારા જેવા ભવ્ય આત્માઓ જે જ્ઞાતિ અને જે દેશમાં ઉત્પન્ન થાય તે જ્ઞાતિ અને તે દેશને પણ હું ધન્ય ધન્ય માનું છું. મેં તો ભોજરાજ સંજ્ઞાથી ખુલાસો મેળવવા માટે તમને પ્રશ્ન કર્યો હતો પરંતુ આજે તો મારી બધી ભ્રમણા ટળી ગઈ. શી આપની સમજવવાની શક્તિ ? કેટલું અગાધ આપનું જ્ઞાન ? ખરેખર આપ તો ગૃહસ્થના કપડામાં મહાન મુનિરાજ જેવા છો. આપ ગીતાર્થ ગુરૂ છો. આજકાલના લેભાગુ મુનિમહારાજઓએ આપના જેવા જ્ઞાની પાસેથી આગમનું રહસ્ય સમજવું જોઈએ છે. આપે આપના દાદાનું કારણ ન કહ્યું અને દિકરાના લગ્નમાં લહાણી ન કરી તે વખતે લોકોએ આપની નિંદા કરી પરંતુ આપ અડગ રહ્યા તેનું રહસ્ય હું આજે સમજ્યો. ભોજરાજ વિરૂદ્ધના લખાણથી હું એવેન બન્યો એ મારી નિર્બળતા છે. એ દુર્બળતા દુર કરવાનો માર્ગ બતાવો.”

દેવજીની ભક્તિ, શ્રદ્ધા અને પ્રેમ જોઈને કાનજી અંતરમાં પ્રસન્ન થયો. દેવજી પોતાની પ્રસંશા કરતો હતો તેથી નહિ પણ

તેનામાં આગમનું રહસ્ય જાણવાની જીજ્ઞાસા જાગી છે તેથી કાનજી પ્રસન્ન થયો હતો. જ્યારે માણસને ખુબ ભૂખ લાગે છે ત્યારે જ તેને ભોજન મીઠું લાગે છે તેમ જ્યારે જીજ્ઞાસા જાગે છે ત્યારે જ માણસને જ્ઞાનકથા રૂચિર લાગે છે. આથી દેવજીના દિલનું વધુ સમાધન કરતાં કાનજીએ કહ્યું: “દેવજી શેઠ!—”

દેવજીએ કાનજીને ખોલનાં અટકાવીને કહ્યું કે “ મને શેઠ ન કહો! હું તો તમારા પગની રજ છું. હું તો તમારો શિષ્ય છું, તમારા ગુણોનો પુજારી છું. હું તો તમારી આજ્ઞા ઉઠાવનાર દાસાનુદાસ છું. મને માત્ર દેવજી કહીને જ સંબોધો. મારી શેઠાઈ અને શેઠાઈની ખુમારી ચાલી ગઈ. મને હવે ‘શેઠ’ શબ્દ સાંભળવો ગમતો નથી. ‘શેઠ’ તો ‘શ્રેષ્ઠ’ હોય તેજ કહેવાય. મારામાં શ્રેષ્ઠતા ક્યાં છે? હું તો સ્વાથી, લોભી, લાલચુ, વિષયી, કપાથી, મોહી, અભિમાની, કામી, ક્રોધી, છું. હું શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનો? અને તમને પણ હું ‘શેઠ’ નહિ કહું. તમને તો હું મારા સદ્ગુરૂ કહીશ. તમે મને તમારો શિષ્ય ગણજો. ”

કાનજીએ જોયું કે દેવજી આજે ભક્તિ રસથી તરખોળ છે. એટલે તેની સાથે શબ્દોની મારામારી ન કરતાં તેને સમજાવતાં કહ્યું કે “ ભલે! હું તમને મિત્ર કહીશ અને તમે પણ મને મિત્ર કહેજો. આટલું મારું માન રાખશો. ”

દેવજી તો કાનજીને પોતાના સદ્ગુરૂ જ માની બેઠો હતો એટલે આજે કાંઈ તે ઢીલો પડે તેમ નહોતું. એટલે કાનજીએ વાત આગળ ચલાવી :—

“ લાઈ! તમે જે દુઃખજતાની વાત કરી અને તે દૂર કરવાની કુંચી જાણવા માગી તેના સંબંધમાં મારે કાંઈ વિશેષ કહેવાનું નથી. ત્રણ દિવસથી મેં તમને પેલા અસાધ્ય, ચેપી અને જલંદર જેવા રોગોની માહિતી આપી છે તે તો તમારા ધ્યાનમાં હશે જ. તેમાં જ

આપણી દુર્ઘળતાના કારણો આવી જાય છે. ‘ચોંધા કુરો ? અને ભાંધા કુરો ?’ એ રોગોથી જે જે જીવાત્માઓ ઝરત છે તેમનામાં તમે કહી તે જાતની દુર્ઘળતા રહેલી જ હોય છે. તેમને દરેક વાતમાં હંમેશાં લોકાનો ભય રહ્યા કરે છે. આજે તો હું તમને એ તમામ રોગોની દવા આપવા માગું છું. જેમ એક વેદ કહે છે કે, ‘રોગ હજાર અને ઔષધ આર’ તેમ હું કહું છું કે ‘રોગ એનેક અને ઔષધ એક.’ એ ઔષધનું નામ ‘તારક ત્રિપદી’ યાને વ્યાધિવિનાશક એગ્યુમીક્ષર.’ એ ઔષધનું જે તમે સેવન કરો તો રોગોનું નામ ન રહે અને નિરાંગી, સુદૃઢ, આનંદી અને વિકસિત જીવનની મોજ તમે લઇ શકો.”

કાનજીની આ વાણીથી દેવજી ધણો જ પ્રસન્ન થયો અને એ “ તારક ત્રિપદી યાને વ્યાધિવિનાશક એગ્યુમીક્ષર ”ની હકિકત જાણવા ઉત્સુકતા દર્શાવી. એ હકીકત સમજાવતાં કાનજીએ કહ્યું :

“ હું તમને પ્રથમ જ કહી ગયો છું કે આ કાળકાળ છે. આ કાળમાં લોકો અન્યના સદ્ગુણો નહિ જુએ પરંતુ તેના દુર્ગુણો જ દેખશે. કોઇની નિંદા થતી હોય તો તે સાંભળવામાં લોકોને ખુબ રસ પડે છે. છાપાઓમાં કોઇની વિરુદ્ધ લખાણ આવ્યું હોય તો તે વાંચવાનું લોકોને વધુ ગમે છે. આનું કારણ એ છે કે આજના કાળમાં લોકોનું જીવન જ વિકૃત થઇ ગયું છે. શાસ્ત્રમાં જેને વિકૃત કહે છે અને જે વર્ણ્ય ગણાય છે એવી સ્ત્રી કથા, રાજકથા, વિષયકથા વગેરે સૌને વધારે પ્રિય લાગે છે. વર્તમાનપત્ર એ જ્ઞાન ફેલાવવાનું, વિચારોનો વિકાસ કરવાનું કે લોકોની સેવા કરવાનું સાધન નથી, પરંતુ પૈસા કમાવાનું સાધન છે અને તેથી પત્રકારો ગમે ત્યાંથી લોકોને વાંચવી ગમે તેવી વાતો લાવીને પ્રગટ કરે છે અને એ રીતે લોકોને સંતાપે છે અને પોતાનો ધંધો ચલાવે છે.

એટલે આ કાળમાં જેને શાંતિમય જીવન ગાળવું હોય તેણે “ તારક ત્રિપદી યાને વ્યાધિવિનાશક એગ્યુમીક્ષર ” નું સેવન કરવું

જોઈશે, જો કે એ ઔષધ સ્વાદિષ્ટ છે પરંતુ ઘણું કિંમતી છે, એટલે જેવા તેવાથી તેનું સેવન થઈ શકે તેમ નથી. જેમ સોના, ચાંદી કે મોતીની ભરમો કે પૂર્ણ ચંદ્રોદય જેવા રસો કિંમતી હોવાથી શ્રીમંતો અને અમીર ઉમરાવ જ તે વાપરી શકે છે તેમ આ ‘ તારક ત્રિપદી યાને વ્યાધિનિનાશક એચ્યુમીક્ષયર ’ પણ પામર આત્માઓથી લઈ શકાય તેમ નથી. એ ઔષધ તો સમકિતી, મુમુક્ષુ, જીજ્ઞાસુ, આત્માર્થી અને પરમાર્થી આત્માઓ જ લઈ શકે તેમ છે. આ ઔષધ કંઈ સહેજે મળી આવ્યું નથી પરંતુ તે મેળવવા માટે મહિનાઓના મહિનાઓ અને વર્ષોના વર્ષો સુધી આગમોનો અભ્યાસ અને સત્સંગનું સેવન કરવું પડ્યું છે. એ ઔષધ માટે આત્મસંયમ સેવી, એકાગ્રતાથી તપશ્ચર્યા કરવી પડી છે. એ ત્રિપદીનો કચ્છી ભાષામાં ત્રણ સૂત્રોમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. એ સૂત્રો નીચે પ્રમાણે છે.

‘ તસુ ચુસણુ ન, વધુ કુછણુ ન અને કડેં લુછણુ ન ’

હવે એ હું સૂત્રો વિસ્તારથી સમજાવીશ. ગમે તેટલું સંકટ આવી પડે તોપણ ન્યાય, નીતિ, સદાચાર, ધર્મ, નેક અને ટેકના પોતાના સિદ્ધાંતથી “ તસુ ચુમણું ન, ” અર્થાત આખી દુનિયા વિરુદ્ધ થઈ જાય તોપણ સન્માર્ગથી એક તસુ પણ હસવું નહિ. તે જ પ્રમાણે બુદ્ધિપૂર્વક સન્માર્ગ અહણુ કર્યા પછી બીજાઓ તે માટે ગમે તેટલી નિંદા કરે તોપણ “ વધુ કુછણુ ન ” અર્થાત પોતાના વર્તનનો શો હેતુ છે ? પોને શું કરવા માગે છે ? વિગેરેની ચર્ચા કે બચાવ કરવાનો બ્યર્થ પ્રયત્ન કરવો નહિ, અને કોઈ પોતાને માટે ગમે તેમ બોલે તોપણ “ કડેં લુછણું ન ” અર્થાત કોઈ નિંદા કરે તેથી દિલમાં દાઝવું કે દુઃખ લગાડવું નહિ અને સદા આનંદમાં મગ્ન રહેવું. અહિંસા-ક્ષમાના નિદાંત આ ત્રિપદીમાં આવી જાય છે. શ્રી. ગાંધીજીના સત્યાગ્રહનું રહસ્ય પણ એમાં સમાઈ જાય છે.

જે માણસ સન્માર્ગથી એક પગલું પણ પાછો હઠતો નથી

તેનો અંતે વિજય જ છે, આપણે તાજે જ દાખલો લઈએ. આજથી વીસવર્ષની વાત પર સુરતની કોંગ્રેસમાં લોકમાન્ય તિલક મહારાજનો મોડરેટોએ સખ્ત વિરોધ કર્યો; તેની વિરુદ્ધ છાપાઓમાં ચર્ચા થઈ. પરંતુ લોકમાન્ય પોતાના સિદ્ધાંતથી તસુ પણ ડગ્યા નહિ. આખરે એવો વખત આવ્યો કે લોકમાન્યે જે સિદ્ધાંત જાહેર કર્યો હતો તે જ પ્રજાને સ્વીકારવો પડ્યો. લોકમાન્ય તિલક મહારાજના આ વિજયનું કારણ એ છે કે તેમણે ત્રિપદીનું પ્રથમ સૂત્ર જીવનમાં ઉતાર્યું હતું. ત્રિપદીના બીજા સૂત્ર પ્રમાણે વતર્વાથી કોષના દુશ્મન બનવાનું રહેતું નથી; કેમકે જગતમાં જેટલા વેરવિરોધ અને કલેશ-કંકાસ થાય છે તે વાણીથી જ થાય છે. પણ જ્યાં “વધુ કુછણું ન” એ સિદ્ધાંતનો અમલ થતો હોય ત્યાં કલેશ થાય જ ક્યાંથી? ત્રીજા સૂત્ર “કડે લુછણું ન” પ્રમાણે વર્તવાથી કર્મબંધન થવા પામે જ નહિ, કેમકે આર્ત-રૌદ્રધ્યાનથી કર્મબંધાય પણ જ્યાં કશી વાતથી દિલમાં દુઃખ કે ક્રોધ ઉપજે જ નહિ એટલે આર્ત-રૌદ્રધ્યાન થાય નહિ, પછી કર્મબંધન થાય જ શાના? આમ આ ત્રિપદી જીવનમાં ઉતારવાથી આલોક તેમજ પરલોક-બંનેલોકમાં સુખ જ પ્રાપ્ત થાય છે. શરીર સારું, મન પ્રસન્ન અને આત્મા આનંદી હોય એટલે આ-લોકમાં સુખ મળે અને કોષનું મન દુઃખવે નહિ અને આર્ત કે રૌદ્રધ્યાન કરે નહિ એટલે પરલોકમાં પણ સુખ મળે. તેથી આ ત્રિપદીને હું “તારક ત્રિપદી” કહું છું. અસાધ્ય વ્યાધિઓ-એવી રોગો અને જલંધર જેવા દુઃખકર વ્યાધિઓનો આ ત્રિપદી અમોઘ ઉપાય છે. તેનું સેવન કરનાર સુખી બને છે અને સેવન કરાવનાર બીજાના સુખનું નિમિત્ત બને છે.”

આ હકીકત સાંભળીને દેવજી તો દિઠમૂઠ બની ગયો. તેને તો શમેશામ હર્ષ વ્યાપી ગયો અને હર્ષવેશમાં તેણે કાનજીને કહ્યું, “વૈદ્યરાજ! તમારી આ “તારક ત્રિપદી”નું બીજાઓ સેવન કરે કે ન કરે પણ હું તો અવશ્ય કરીશ અને રોગમુક્ત થઈશ. અને

જન્મોજન્મ તમને આશીર્વાદ આપતો રહીશ. માટે મને તે ત્રિપદી સંભળાવો.”

આથી કાનજીએ તેને એ કચ્છી કવિતા સંભળાવી.

રાગ ઝીંઝોટી—તાલ ત્રિતાલ

તસુ ચુસળ મ, વધુ કુછળ મ, કડેં લુછળ મ,

ત્રિપદી સ્મરણ—તસુ

ચુસણ, કુછણ ને લુછણજી ત્રિપદી, ધારે ધિલમેં વિચરણ;

અટલ ન્યાય નીતિતેં રંધને, થીળ માલેક નિજ

ધરણ—તસુ. ૧.

જીવનરણમેં વિજય વરેલા, હિમ્મત ને ધીરજ ધરણ;

સ્વર્ગ નિસરણી ‘સુરી’ સમજ, ધર્મલા મરજીથી

મરણ—તસુ. ૨.

હુઃખળ કુંગર ત્રુટેં મથે તેં (તે પણ) પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરણ;

ધર્મ મર્મ સમજ સત્સંગે, ભાવ ભક્તિ ઉરમેં

ભરણ—તસુ. ૩.

ખલ્લકળ ખલ કરીં નિંદા ખોટી સુણીને ધિલમેં મ બરણ;

હેકલા રોળ ભલેં જગતમે (તે પણ) કડેં મ સત્ય

થકી સરણ—તસુ. ૪.

અણુસમજે અખીલેં મીચે ને, ભોરા થીને મ ડરણ;

સત્તા—મધમેં ઉન્મત્ત થીને, કુલણજીથી મ

ફિરણ—તસુ. ૫.

ખોલ ખોલજી તોલ કરેને, પરકે ઠારે ને ઠરણ;

સત્ય, પશ્ય, પ્રિય વચન જ વદજી, દોષ મચોળ કડેં

પરણ—તસુ. ૬.

ગમારેં જેડયું ગાયું મ દીજા, પરના મર્મ મ ઉચરજો;
મધ જેડા મીઠા વેણુ ઉચારે, ભવસાગર સહેજેં

તરજો—તસુ ૭.

ભીમાર્જુન હનુમાન કે સમરે, ગૃહી ટેકથી મ ટરજો;
મન-વચ-કાયા કે કરે નિમલ, 'શિવ' સુંદરી સત્વર

વરજો—તસુ. ૮.

ગુજરાતી ભાવાર્થ:—

તસુ ખસજો નહિ, વધુ બોલશો નહિ, કોઇ દી બળશો નહિ

(એ) ત્રિપદી સ્મરજો.

ખસવું, બોલવું ને બળવું (એ) ત્રિપદી દિલમાં ધારણ કરી વિચરજો;

અદ્વલ ન્યાય નીતિપર રહીને નિજ ઘરના માલેક થજો—તસુ. ૧

જીવનરણમાં વિજયને વરવા, હિંમત અને ધિરજ ધારણ કરજો;

સ્વર્ગ-નિસરણી શૂળીને સમજી, ધર્મના માટે મરજીથી મરજો—તસુ. ૨

દુઃખના ડુંગર માથાપર ત્રુટે (તોપણ) પ્રાતઃપૂર્ણ કરજો;

ધર્મના મર્મ સત્સંગથી સમજી, ભાવ ને ભક્તિ ઉરમાં ભરજો—તસુ. ૩

ખડકનાં ખલપુરુષો ખોટી નિંદા કરે(તે) સાંભળીને દિલમાં નહિ બળજો;

એકલા રહેજો ભલે જગતમાં (તોપણ) કોઈપણ દિવસ સત્યથી

નહિ સરજો—તસુ. ૪

અણુસમજણથી આંખો વીંચી, બોળા થઇને નહિ ભરડજો;

સત્તાના મદમાં ઉન્મત્ત થઇને, પુલણજી થઇને નહિ ફરજો—તસુ ૫

બોલ તોલ કરીને બોલજો, પરને ઠારીને ઠરજો;

સત્ય, પથ્ય, પ્રિય વચનો જ વદજો, દોષો પન્ના કોઇ દિ મ કહેજો—તસુ. ૬

ગમાર જેવી ગાળો નહિ આપજો, પરના મર્મ નહિ ઉચરજો;

મધ જેવા મીઠા વેણુ ઉચ્ચારીને, ભવસાગર સહેજે તરજો—તસુ ૭

ભીમ-અર્જુન-હનુમાનને સમરી, ગ્રહેલી ટેકથી નહિ ટળજો;

મન-વચન-કાયાને નિર્મલ કરીને, 'શિવ' સુંદરીને સત્વર વરજો—તસુ ૮

જીવનદાન

(૬) નવયુગ સર્જક સમગ્ર આત્મા.

તાન્કે વિપદી ક્ષી અગ્નિમાકશ્વરુને જે પાન કરે છે તે રાગ
મુક્તિ અપાળ આત્મા થઈ છે.

તે પછી કાનજીએ એ કવિતા દેવજીને લખી આપી. દેવજીએ પણ હંમેશના નિયમ મુજબ તેની ૫૦૦૦ પ્રતો છપાવી પ્રભાવના કરવાનું કબજા કર્યું અને કહ્યું કે, “વૈદ્યરાજ! આજે તો તમે મને ‘જીવનદાન’ આપ્યું છે. હવે પછીના જીવન ઉપર તમારો અધિકાર છે.”

દેવજી આજે પૂરેપૂરા ઉત્સાહમાં હતો તેથી તે ચિત્રની વાત જ કરતાં ભૂલી ગયો. પણ કાનજીના સ્મરણપ્રહાર એ વાત ન હતી. તેણે કહ્યું:

ચિત્ર-પરિચય

‘ભાષ, આ ચિત્ર જુઓ! એમાં જે વચ્ચમાં ઉભો છે તે સ્વાવલંબી એક ઉત્સાહી યુવક છે, તે બુદ્ધિવાન છે, સ્વતંત્ર છે, વિચારક છે અને રમણીય છે. ગાડરીયા પ્રવાહમાં ઘસડાય તેવો તે નિર્માલ્ય મૂર્ખ નથી. એણે પોતાની બુદ્ધિ ગીરો નથી મુકી; એ પોતે વિચાર કરી શકે છે, અને તેનું બુદ્ધિથી તોડ કરી શકે છે, બીજાનું બોલેલું કે લખેલું સાંભળીને કે વાંચીને દોરવાઈ જાય એવો એ દુર્બળ મનનો નથી, પણ મેના અંતરને જે સાચું લાગે તેજ માને એવો અતઃકરણને પૂછીને રાજનામે છે. ગમે તેવા ત્રિપરીત પ્રસંગોમાં કે મુશ્કેલીમાં પોતાના મેદાંનોથી તે ખસે તેવો નથી. લાલચથી લલચાય નહિ, લયથી ભાગે નહિ અને ખોટી શરમથી શરમાય નહિ એવો એ નિસ્પૃહ-નિર્ભય છે. મેને કિર્તિ કે અપકિર્તિ, માન કે અપમાન અસર કરી શકતાં નથી.

‘ચોંધા કુરો અને ભાંધાકુરો’ ની નિર્માલ્ય ભાવના એને સ્પર્શી શકે નથી. એનો અડગ ટેડીનો બદાદુર નરવર છે. એની આસપાસ મેદાંઓ એને લલચાવી, શરમાવી, ડરાવી પોતાના જેવો બનાવવા યત્ન કરે છે પણ એ ન્યાય રસ્તાથી એક પગલું પણ પાછું હઠતો નથી. આપણી જ્ઞાતિમાં, સમાજમાં, અરે ભારતવર્ષમાં આવા નવયુવકો ઘણા થશે ત્યારે જ્ઞાતિ કે દેશનો ઉદ્ધાર થશે, એ યુવાને તારક ત્રિપદીનું

સેવન કર્યું છે. એ ત્રિપદીનું સેવન કરનારા આવા બહાદુર અને છે. એનો આ પ્રત્યક્ષ નમુનો છે. ”

દેવજી આ જોઇ આભોજ ખતી ગયો. ચિત્ર જોઇ તે તો ખુશ ખુશ થઇ ગયો અને હંમેશ પ્રમાણે એ ચિત્રની પણ તેણે માગણી કરી અને કાનજીએ તે સ્વીકારી.

આ વાર્તાશ્રાવમાં ઘણો સમય થઇ જવાથી ખન્ને છુટા પડ્યા અને પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

પ્રિય વાંચનાર !

પ્રથમના ત્રણ દિવસોની ચર્ચા કરતાં આજની ચર્ચામાં તમને ઘણું વધારે જાણવાનું મળ્યું હશે. તમને પણ આ “ તારક ત્રિપદી ” ગમી હોય તો તેનું સેવન કરજો અને શેગમુક્ત થઇ જીવનની ખરી મજા માણજો.

સમાપ્ત

વાંચવા, વિચારવા અને સંગ્રહ કરવા લાયક

❦ ઉત્તમ પુસ્તકો ❦

થોડીજ નકલો બાકી છે પ્રમાદમાં પડશે તે પસ્તાશે

પાલીતાણામાં સંવત્ ૧૯૫૯ ની સાલમાં મારા કેટલાક કચ્છી જૈન મિત્રોની સહાયતાથી મેં ‘શ્રી જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક વર્ગ’ ની સ્થાપના કરી હતી. એ વર્ગના માનદ મંત્રી તરીકે દસ વર્ષ સુધી મેં કાર્ય કર્યું હતું; તે દરમિયાન શ્રીમંતોની સહાયથી કેળવણીની કેટલીક સંસ્થાઓની સાથે પુસ્તક પ્રકાશન ખાતાની પણ સ્થાપના કરી હતી અને લગભગ પાંચ હજાર સુખોદક પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કર્યાં હતાં. સંવત્ ૧૯૬૯ માં પાલીતાણામાં જળપ્રલય થતાં, વર્ગને મોટી ખોટ ગમી હતી. તે વખતે કેટલાક વ્યવસ્થાપકો રાજીનામાં આપી છુટા થઈ ગયા અને બાકી જે રહ્યા, તે પુસ્તકોની વ્યવસ્થા કરી ન શક્યા; તેથી તેમણે વર્ગની સંસ્થા બંધ કરી અને તેમના હસ્તક જે પુસ્તકોનો સંગ્રહ હતો, તે મહડા લાલન નિકેતનને સુપ્રત કર્યો. નિકેતનના વ્યવસ્થાપકોએ એ જવાબદારી મારે શિરે નાખી, તેથી ચાર મહિના મહડામાં રોકાઈ પુસ્તકોને વ્યવસ્થિત કરી તેને બંધાવી પ્રજાની સેવામાં રજૂ કર્યાં છે. પુસ્તકોનું સૂચીપત્ર સાથે આપવામાં આવેલ છે, તેમાં કેટલાંક પુસ્તકોની માત્ર ચાર-પાંચ પ્રતો જ સિલક છે. જે મંગાવવામાં ઢીલ કરશે, તે પાછળથી પસ્તાશે. પુસ્તકોનો પ્રચાર કરવા માટે તેની કિંમત ઘટાડવામાં આવી છે. પુસ્તકનું નામ, મુળ કિંમત, ઘટાડેલી કિંમત નીચે આપવામાં આવેલ છે. કમીશન આપવામાં નહિ આવે. (ટપાલખર્ચ જુદું સમજવું.)

શાહ શિવજી દેવસિંહ-મહડાવાળા

કે. શિવસદન, મહડા-શિહોર થઈ (કાઠિયાવાડ)

તદ્દન સારાં પુસ્તકો

ક્ર. નં.	પુસ્તકનું નામ	મૂળ કિંમત ઘટાડેલી કિંમત	
		રૂ. આ. પા.	રૂ. આ. પા.
૧	ધર્મરત્ન પ્રકરણ ભાગ ૨	૩—૦—૦	૨—૪—૦
૨	„ ભાગ ૩	૧—૧૨—૦	૧—૫—૦
૩	અધ્યાત્મસાર	૩—૦—૦	૨—૪—૦
૪	મહાવીર પ્રકાશ	૧—૦—૦	૦—૧૨—૦
૫	ધર્મવીર જ્યાનંદ ભાગ ૧	૧—૮—૦	૧—૨—૦
૬	„ ભાગ ૨	૨—૮—૦	૧—૧૪—૦
૭	તત્ત્વ ભૂમિમાં પ્રવાસ	૨—૦—૦	૧—૮—૦
૮	શ્રાવિકા-ભૂષણ ભાગ ૩	૧—૮—૦	૧—૨—૦
૯	„ ભાગ ૪	૨—૦—૦	૧—૮—૦
૧૦	તત્ત્વચિંતામણિ	૧—૪—૦	૦—૧૫—૦
૧૧	શાસનદેવીનો પ્રવાસ	૨—૦—૦	૧—૮—૦
૧૨	શ્રાવક સંસાર	૧—૪—૦	૦—૧૫—૦
૧૩	દ્વિક્ષાકુમારી ભાગ ૧	૨—૮—૦	૧—૧૪—૦
૧૪	જૈનસતીમંડળ ભાગ ૨	૧—૮—૦	૧—૨—૦
૧૫	ઉપદેશ પદ	૩—૦—૦	૨—૪—૦
૧૬	ઉપદેશ રતનાકર	૨—૮—૦	૧—૧૪—૦
૧૭	જૈન પહેલી	૦—૧૦—૦	૦—૭—૬
૧૮	જૈન અશીકાંત	૨—૮—૦	૧—૧૪—૦
૧૯	ત્રિધિપક્ષ પંચપ્રતિક્રમણ ઉત્તરાર્ધ	૧—૪—૦	૦—૧૫—૦
૨૦	તપગચ્છ પંચપ્રતિક્રમણ પુર્વાર્ધ	૦—૧૨—૦	૦—૬—૦
૨૧	„ ઉત્તરાર્ધ	૧—૪—૦	૦—૧૫—૦
૨૨	મનોરમા	૧—૮—૦	૧—૨—૦
૨૩	શિવવિનોદ ભાગ ૧	૦—૧૨—૦	૦—૬—૦

૨૪	„	ભાગ ૨	૦-૧૨-૦	૦-૬-૦
૨૫	„	ભાગ ૩	૦-૧૨-૦	૦-૬-૦
૨૬	„	ભાગ ૪	૦-૧૨-૦	૦-૬-૦
૨૭	„	ભાગ ૫	૦-૧૨-૦	૦-૬-૦
૨૮	શિવખોધ	ભાગ ૨	૦-૧૨-૦	૦-૬-૦
૨૯	શિવપ્રખોધ	ભાગ ૧	૦-૧૨-૦	૦-૬-૦
૩૦	શિવપ્રખોધ	ભાગ ૨	૦-૧૨-૦	૦-૬-૦
૩૧	શિવવિલાસ		૦-૧૨-૦	૦-૬-૦
૩૨	રાગખોધ		૦-૫-૦	૦-૪-૦
૩૩	વિદ્યાચંદ્ર સુમતિ	ભાગ ૧	૨-૦-૦	૧-૮-૦
૩૪	કૃતસી	કેસર	૧-૮-૦	૧-૨-૦
૩૫	ભારત ભજનામૃત		૦-૪-૦	૦-૩-૦

પાણીમા ભીંજયેલાં, છતાં વાંચી શકાય તેવાં સુધારેલાં પુસ્તકો

૧	ધર્મરત્ન પ્રકરણ	ભાગ ૧ (અધુરું)	૩-૮-૦	૧-૧૨-૦
૨	અધ્યાત્મસાર		૩-૦-૦	૧-૮-૦
૩	મહાવીર પ્રકાશ		૧-૦-૦	૦-૮-૦
૪	તત્વ ભૂમિમાં પ્રવાસ		૨-૦-૦	૧-૦-૦
૫	આત્મિકા-ભૂષણ	ભાગ ૧	૨-૦-૦	૧-૦-૦
૬	„	ભાગ ૨	૨-૦-૦	૧-૦-૦
૭	„	ભાગ ૩	૧-૮-૦	૦-૧૨-૦
૮	„	ભાગ ૪	૨-૦-૦	૧-૦-૦
૯	દ્વિકાકુમારી	ભાગ ૨	૩-૦-૦	૧-૮-૦
૧૦	જૈનસતીમ ડાળ	ભાગ ૧	૨-૦-૦	૧-૦-૦
૧૧	ઉપદેશ પદ		૩-૦-૦	૧-૮-૦
૧૨	ઉપદેશ રતનાકર		૨-૮-૦	૧-૪-૦
૧૩	જૈન શશીકાંત		૨-૮-૦	૧-૪-૦
૧૪	વિધિ પદ્ય પંચપ્રતિક્રમણ	પૂર્વાર્ધ	૦-૧૨-૦	૦-૬-૦

૧૫	„ „	હિતરાક્ષ	૧-૪-૦	૦-૧૦-૦
૧૬	તપગચ્છ	પંચપ્રતિકમણ્ય પૂર્વાર્ધ	૦-૧૨-૦	૦-૬-૦
૧૭	આનંદમંદિર	(અધુરું)	૩-૪-૦	૧-૧૦-૦
૧૮	પાંડવ પ્રબોધ	(અધુરું)	૩-૦-૦	૧-૮-૦
૧૯	દુનિયાનો સૌથી પ્રાચીન ધર્મ		૧-૦-૦	૦-૮-૦
૨૦	ગુણવર્માનું રાસ		૨-૦-૦	૧-૦-૦
૨૧	શ્રેણિક ચરિત્ર		૧-૦-૦	૦-૮-૦
૨૨	સંઘપટ્ટક		૩-૮-૦	૧-૧૨-૦
૨૩	યોગતત્વ		૦-૮-૦	૦-૪-૦
૨૪	જૈન પ્રવેશપોથી	ભાગ ૧	૦-૧-૦	૦-૦-૬
૨૫	„	ભાગ ૨	૦-૨-૬	૦-૨-૦
૨૬	„	ભાગ ૩	૦-૪-૦	૦-૩-૦
૨૭	„	ભાગ ૪	૦-૫-૦	૦-૪-૦
૨૮	જૈન પહેલી		૦-૧૦-૦	૦-૬-૦
૨૯	જૈન બીજી		૦-૧૪-૦	૦-૮-૦
૩૦	પ્રવેશપોથી ભાગ ૧-૨ ના અર્થ		૦-૧-૦	૦-૦-૬
૩૧	„	ભાગ ૩ ના અર્થ	૦-૧-૬	૦-૧-૦
૩૨	„	ભાગ ચોથાના અર્થ	૦-૧-૬	૦-૧-૩
૩૩	જૈનતત્વાદર્શ		૨-૦-૦	૧-૦-૦
૩૪	ધર્મસંગ્રહ		૧-૮-૦	૦-૧૨-૦
૩૫	જૈન ઇતિહાસ		૧-૪-૦	૦-૧૦-૦
૩૬	આવિકા શિક્ષણ રહસ્ય		૦-૨-૬	૦-૨-૩
૩૭	પુરુષાર્થ સિદ્ધિ		૦-૫-૦	૦-૪-૦
૩૮	દેશોન્નતિનો સરળ માર્ગ		૦-૨-૬	૦-૨-૦
૩૯	આનંદ રતનાવળી		૦-૨-૬	૦-૨-૦
૪૦	મુક્તિ સુદરીનો સ્વયંવર		૦-૩-૦	૦-૨-૬
૪૧	સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાત્વ સંવાદ		૦-૧-૩	૦-૧-૦

૪૨ આનંદ વ્યાખ્યાનમાળા	૦—૬—૦	૦—૪—૦
૪૩ ગહુલી સંગ્રહ	૦—૨—૬	૦—૨—૦
૪૪ જ્ઞાન આળગરઆવળી	૦—૨—૬	૦—૨—૦
૪૫ શિવવિનોદ ભાગ ૧	૦—૧૨—૦	૦—૬—૦
૪૬ „ ભાગ ૨	૦—૧૨—૦	૦—૬—૦
૪૭ „ ભાગ ૪	૦—૧૨—૦	૦—૬—૦
૪૮ શિવ ખોધ ભાગ ૧	૦—૧૨—૦	૦—૬—૦
૪૯ „ ભાગ ૨	૦—૧૨—૦	૦—૬—૦
૫૦ શિવવિલાસ	૦—૧૨—૦	૦—૬—૦

કૃતજ્ઞી કેશર

(સચિત્ર આવૃત્તિ બીજી)

લેખક:—શાહ શિવજી દેવસિંહ મહાવાલા

કિંમત રૂ. ૧-૮-૦ ટપાલ ખર્ચ જુદું

‘કૃતજ્ઞી કેશર’ ની સુખોદક કથા શિવજીભાઈએ લખી છે. મુનિરાજ શ્રી ચિદાનંદજી મહારાજના માત્ર એક જ વ્યાખ્યાનના શ્રવણથી કેશરઆઈનાં જીવનનો પલટો કેવી રીતે થાય છે? ઠરી આવરને ઠાર, એ છે શ્રીજિન આગમ સાર: એ મુનીશ્રીનાં વચનો કેશરઆઈ પોતાના જીવનમાં કેવી રીતે ઉતારે છે? તેના સમાગમમાં આવનારના મનપર કેશરઆઈની અદ્ભુત અસર શી રીતે થાય છે? જ્ઞાતિ, સંધ અને દેશની ઉન્નતિ માટે કેશરઆઈ કેવો ભગીરથ પ્રયત્ન કરે છે? અને સત્સંગ, પ્રભુભક્તિ, ભક્ષાઈ તથા કૃતજ્ઞતાના પાઠો કેશરઆઈ પ્રજ્ઞને કેવી રીતે શીખવે છે? તે સમજવા માટે ‘કૃતજ્ઞી કેશર’ નામનું પુસ્તક એક વખત પ્રત્યેક આત્માથી નરનારીએ

અવશ્ય વાંચવું. સાધનસંપન્ન નરનારીઓએ એની પ્રભાવના કરવી. અને પ્રભુવીરનો સદેશો ધરોધર પહોંચાડવો. પ્રમાદ કરશે તે પસ્તાશે. પુસ્તક ૩૦૦ પૃષ્ઠનું છે, છતાં તેની કિંમત રૂ. ૧-૮-૦ રાખવામાં આવી છે. પુસ્તકનું વાંચન કરીને અનેક સજ્જનોએ ઉત્તમ અભિપ્રાયો આપ્યા છે. તેમાંથી કેટલાક નીચે આપવામાં આવે છે—

અભિપ્રાયો

૧. મુંબઈથી ‘મુંબઈ સમાચાર’ના અધિપતી તા. ૧૬-૮-૨૯ ના અંકમાં લખે છે કે:—

‘આ કથા કદપીત છતાં બોધક છે.....ભાષાનો દંભ કે આડંબર નથી અને ભક્તિ, સત્સંગ, પરોપકાર વૃત્તિ, અને કૃતચતાના ગુણો પર ખાસ લક્ષ આપવામાં આવ્યું છે.’

૨. રાણપુરથી ‘સૌરાષ્ટ્ર મિત્ર’ના અધિપતી તા. ૮-૮-૨૯ ના અંકમાં લખે છે કે:—

‘નવલકથા રસિક છે.....જૈન ધર્મની સુધારણાની દૃષ્ટિએ આ પુસ્તક લખાયું હોવાથી અત્યારના જૈન સમાજના ઉકળેલા વાતાવરણમાં ‘મહાવીર સંપ્રદાયના મુનિ’નું પાત્ર કોઈ નૂતન જ ભાવના સર્જી શકશે. આ નવલકથાનાં પહેલાં અઢાર પ્રકરણો તો દરેકે દરેકે સમાજ સુધારણાના પ્રેમીએ મનન કરવા યોગ્ય છે.’

૩. ભાવનગરથી ‘આત્માનંદ પ્રકાશ’ ના અધિપતિ શ્રાવણ માસના અંકમાં લખે છે કે:—

‘કરેલા ઉપકારનો અહલો વાળવાની વૃત્તિ, વિવેકબુદ્ધિ, વૈરાગ્ય અને સત્સંગઃ આ ગુણોની જે મનુષ્યોને જરૂર છે, તેને આ ગ્રંથમાંથી મળી શકે છે.’

